

PL ISSN 0860-0643

AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO
IM. BRONISŁAWA CZECHA W KRAKOWIE

Wydawnictwo Monograficzne Nr 66

Ryszard Wojciech Winiarski

Aktywność sportowa młodzieży
Geneza — struktura — uwarunkowania

Kraków 1995

Biblioteka Główna AWF w Krakowie

1800005787

PL ISSN 0860-0643

AKADEMIA WYCHOWANIA FIZYCZNEGO
IM. BRONISŁAWA CZECHA W KRAKOWIE

WYDAWNICTWO MONOGRAFICZNE NR 66

Ryszard Wojciech Winiarski

Aktywność sportowa młodzieży
Geneza – struktura – uwarunkowania

KRAKÓW 1995

Kolegium Redakcyjne

Przewodniczący: Janusz Zdebski

Zastępca Przewodniczącego: Stanisław Gołąb

**Członkowie: Henryk Grabowski, Czesław Szmigiel, Jan Szopa,
Janusz Żarek, Stefan Żmuda**

Recenzenci: Prof. zw. dr hab. Zbigniew Krawczyk

Prof. dr hab. Tadeusz Marek

Adres Redakcji: Al. Jana Pawła II 78, 31-571 Kraków

52937

Skład komputerowy i druk: Dział Poligrafii AWF

Kraków, ul. Grzegorzeczka 24 A

Zam. nr 29/95, nakład 300 egz.

AKC. Nr 48 / D / 95 I.

Spis treści

Od Autora	5
1. WPROWADZENIE	7
1.1. Młodzież jako kategoria badawcza	7
1.2. Pojęcie aktywności sportowej	9
1.3. Aktywność sportowa młodzieży – aktualny stan badań	10
1.3.1. Struktura i uwarunkowania aktywności sportowej	11
1.3.2. Geneza i rozwój aktywności sportowej	14
1.3.3. Próba podsumowania	18
2. ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE	20
2.1. Uwagi wstępne	20
2.2. Biologiczne uwarunkowania aktywności sportowej	22
2.3. Środowiskowe determinanty aktywności sportowej	25
2.3.1. Środowisko jako źródło wartości i wzorów zachowań	25
2.3.2. Środowisko jako warunek działania	26
2.4. Biografia i rozwój sportowy	27
2.4.1. Ujęcie genetyczno-rozwojowe	28
2.4.2. Ujęcie systemowo-funkcjonalne	30
2.5. Podmiotowa teoria rozwoju sportowego – próba konceptualizacji	34
3. PROBLEMATYKA, METODOLOGIA I ORGANIZACJA BADAŃ	36
3.1. Pytania i hipotezy badawcze	36
3.2. Modele i metody badań	42
3.2.1. Podejście ilościowo-analityczne	42
3.2.2. Podejście jakościowo-hermeneutyczne	49
3.3. Program i przebieg badań	52
3.3.1. Badania reprezentacyjne	52
3.3.2. Badania biograficzne	56
4. WYNIKI BADAŃ REPREZENTACYJNYCH	59
4.1. Charakterystyka badanych osób	59
4.2. Aktywność sportowa młodzieży	60
4.2.1. Zasięg i formy aktywności sportowej	61
4.2.2. Preferencje a rzeczywista aktywność sportowa	63

4.2.3. Miejsce i sposób uprawiania sportu	65
4.2.4. Wielkość aktywności sportowej	66
4.2.5. Poziom ogólny aktywności sportowej	69
4.3. Kompetencje sportowe młodzieży	70
4.4. Konsumpcja sportowa młodzieży	71
4.5. Wartość sportu w ocenie młodzieży	72
4.6. Stosunek młodzieży do sportu rekreacyjnego i wyczynowe- go	75
4.7. Możliwości i bariery uprawiania sportu	76
4.8. Poziom usportowienia młodzieży	77
4.9. Uwarunkowania rozwoju sportowego	79
4.9.1. Czynniki indywidualne	79
4.9.2. Czynniki środowiskowe	81
4.9.3. Analiza wieloczynnikowa	89
5. WYNIKI BADAŃ BIOGRAFICZNYCH	93
5.1. Dynamika rozwoju sportowego	94
5.1.1. Inicjacja sportowa	94
5.1.2. Modele indywidualnego rozwoju sportowego	96
5.1.3. Przyczyny rezygnacji z uprawiania sportu	98
5.2. Wzory uczestnictwa w sporcie	100
5.2.1. Uczestnictwo bezpośrednie	101
5.2.2. Uczestnictwo pośrednie	102
5.2.3. Sylwetki uczestników	103
5.3. Młodzież wysoko i nisko usportowiona – analiza porów- nawcza	105
6. INTERPRETACJA I PODSUMOWANIE WYNIKÓW	108
BIBLIOGRAFIA	113
STRESZCZENIE	128
ANEKS	131
SPIS RYCIN	145
SPIS TABEL	146

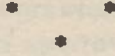
Od Autora

Prezentowana praca powstała w wyniku połączenia moich zainteresowań problematyką sportu i rekreacji z psychologią społeczną i socjologią. Podejmuję w niej próbę określenia genezy i struktury aktywności sportowej młodzieży oraz wyjaśnienia jej społecznych i psychologicznych uwarunkowań.

Wydawać by się mogło, iż zagadnienia te zostały już gruntownie zbadane i szczegółowo opisane w literaturze. Tak jednak nie jest. Gwałtowny rozwój współczesnej cywilizacji stwarza coraz to inne nieznanne dotychczas problemy, otwierając nowe perspektywy badawcze i powodując dezaktualizację dotychczasowych wyników. Ostatni Raport Klubu Rzymskiego, zatytułowany *Pierwsza rewolucja globalna* (King, Schneider 1992), uświadamia skalę i tempo dokonujących się na świecie zmian. W szczególny sposób przebiegają one w naszym kraju, który znajduje się obecnie w okresie wielkiej transformacji ustrojowej. Procesy te obejmują zwłaszcza młode pokolenie Polaków, któremu przychodzi żyć w innej rzeczywistości niż ta, jaką poznawali w domu i w szkole. Jakie miejsce w ich życiu zajmuje aktywność sportowa? Co decyduje o pozycji sportu w ich systemie wartości? Jakie są drogi socjalizacji do sportu współczesnej młodzieży? To pytania, na które próbuję odpowiedzieć w tej pracy.

Opracowanie składa się z trzech, integralnie związanych ze sobą, części. W pierwszej omawiam aktualny stan badań nad aktywnością sportową młodzieży przedstawiając jednocześnie założenia teoretyczno-metodologiczne badań własnych. Część druga zawiera wyniki sondażu diagnostycznego, przeprowadzonego w 1992 roku na próbie reprezentatywnej młodzieży ze szkół ponadpodstawowych Krakowa. W części trzeciej przedstawiam analizę indywidualnych przypadków, opartą na wynikach wywiadu biograficznego oraz testu „Autoportret Psychologiczny” (Morrisa I. Steina), przeprowadzonych wśród osób z dwóch grup kontrastowych pod względem poziomu usportowienia, wyłonionych z próby reprezentatywnej. Całość ma, w zamyśle autora, uzasadniać słuszność wielostopniowego postępowania badawczego wykorzystującego różne — uzupełniające się — metody i techniki badawcze.

Żadna praca naukowa nie powstaje w próżni. Im bardziej multidyscyplinarna ma ona charakter, tym szerszy jest krąg wierzycieli, u których zaciąga autor swoisty dług intelektualny. W następnych rozdziałach starałem się wskazać osoby, którym zawdzięczam najwięcej. Ich lista nie jest jednak pełna. Mam świadomość tego, iż inspirację do wielu z przedstawionych tu myśli czerpałem z rozmów z moimi studentami, magistrantami i kolegami z Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie. Nie sposób wymienić ich wszystkich, chociaż wszystkim należą się serdeczne podziękowania. Szczególne słowa wdzięczności chciałbym jednak skierować do Profesora Henryka Grabowskiego, bez którego życzliwej pomocy praca ta zapewne nigdy by nie powstała, oraz do Profesora Janusza Zdebskiego, którego optymizm pozwolił mi pokonać chwile zwątpienia. Profesorom Zbigniewowi Krawczykowi i Tadeuszowi Markowi dziękuję za kompetentne recenzje, a fundacji *Deutscher Akademischer Austauschdienst* za przyznane stypendium naukowe, które umożliwiło mi pobyt za granicą i zapoznanie się z szeregiem, trudno dostępnych w kraju, publikacji fachowych.

Chociaż do powstania pracy przyczyniło się wiele osób, pragnę podkreślić, iż za jej mankamenty ponoszę wyłączną odpowiedzialność.

R. W. W.

Kraków, styczeń 1994

1. Wprowadzenie

Mimo toczącej się od wielu lat dyskusji nad istotą współczesnego sportu nie udało się — jak dotąd — sformułować jego, akceptowanej powszechnie, definicji. Podobnie rzecz się ma z młodzieżą, która bardzo trudno daje się ująć w ramy psychologicznej lub socjologicznej teorii. Dzieje się tak prawdopodobnie dlatego, że zarówno „sport”, jak i „młodzież” są przykładami zjawisk o wyjątkowo złożonej, dynamicznej i zróżnicowanej wewnętrznie strukturze. Trudno jest jednak rozpocząć ich badanie bez wstępnej i chociażby ogólnej denotacji.

1.1. Młodzież jako kategoria badawcza

Młodzież można określać w kategoriach biologicznych, psychologicznych i socjologiczno-kulturowych (Adamski 1993, Przeclawski 1990). W znaczeniu **biologicznym** młodzież, to osoby znajdujące się w stadium rozwoju fizycznego, które trwa od momentu uzyskania dojrzałości płciowej do zakończenia procesu wzrastania, to jest — w zależności od płci — od około 14—16 do 20—25 roku życia. W okresie tym następuje zwolnienie procesów rozwojowych, zostają wyrównane opóźnienia w rozwoju fizycznym, dochodzi do zrównoważenia procesów anabolicznych i katabolicznych. Organizm staje się dojrzały, sprawny, prezentuje wysoki poziom motoryczności. Dojrzewanie układu nerwowego stwarza warunki do uzyskania pełnej dojrzałości osobniczej (Przewęda 1981, s. 73—74).

W znaczeniu **psychologicznym** młodzież, to osoby w okresie rozwoju „...abstrakcyjnych operacji intelektualnych, kształtowania się osobowości oraz afektywnego i intelektualnego wchodzenia w społeczeństwo dorosłych” (Piaget 1966, s. 10—11). Dolną granicę okresu młodzieńczego (ang. *adolescence*) można w przybliżeniu wyznaczyć na 17—18 rok życia, a górną na lata 21—25, chociaż nie ma pod tym względem zgodności wśród psychologów (por. Łapińska, Żebrowska 1977). Na ogół dominuje też opinia, że młodość jest okresem przejściowym, w którym „...zachodzą głębokie i szybkie zmiany, krystalizuje się struktura głębokiego doświadczenia regulująca dążenia i zachowania” (Kwieciński 1987, s. 288). Z punktu widzenia psychologii rozwojowej, młodość wyróżnia się:

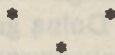
- ...,1) krytycyzmem myślenia i zorientowaniem ku przyszłości,
2) skłonnością do oceny zasad moralnych i wartości, jakimi kierują się dorośli,
3) świadomym poszukiwaniem samoidentyfikacji” (Adamski 1993, s. 380).

Adolescencja jest wreszcie okresem kształtowania się nawyków i utrwalania zainteresowań (również sportowych). Jak to lapidarnie ujmuje E. Erikson (1968), jest to okres, w którym indywidualna historia życia spotyka się z Historią, powodując młodzieńczy kryzys tożsamości.

Młódzież w znaczeniu socjologicznym, to z kolei bardzo zróżnicowana kategoria osób, bardziej zależna od warunków kulturowych, w których przebiega proces socjalizacji, niż od wewnętrznych przemian biopsychicznych. Adolescencja jest zjawiskiem kulturowym polegającym na „wrastaniu w życie społeczne” ludzi dorosłych. Młodość — stwierdza J. Chałasiński (1958, s. 39) — „...,podobnie jak mądrość, płeć i uroda, są społecznymi wyobrażeniami, społecznymi wartościami, które kształtują się rozmaicie, zależnie od struktury i kultury społeczeństwa”.

Trudno podać jedną, socjologiczną definicję młodzieży, jest ich tak wiele, jak wiele jest dróg dorastania i socjalizacji (Zazzo 1972). Równie trudno wskazać granice wieku młodzieńczego, którego rozpiętość — jeśli uwzględnić dojrzewanie fizjologiczne, emocjonalne, społeczno-zawodowe i samodzielność mieszkaniową naszej młodzieży — sięga 20 lat (Markowska 1987). Należy więc zgodzić się z K. Przeclawskim (1990, s. 56), który twierdzi, iż przeprowadzanie ostrych granic między młodzieżą i niemłodziężą nie wydaje się możliwe i celowe, można co najwyżej „...,mówić o większym lub mniejszym stopniu przynależności do tej kategorii społecznej”.

Reasumując, zarówno z punktu widzenia biologicznego, jak też psychologicznego i socjologicznego, młodzież stanowi interesującą kategorię badawczą, ponieważ obejmuje osobników w wieku, w którym następuje „start do dorosłego życia”. Przebieg okresu młodzieńczego rzutuje na dalsze losy człowieka, na jego pozycję społeczną, sposób widzenia świata oraz aktywność (także w sferze kultury fizycznej).

Psychologiczno-społeczne badania młodzieży mają już wieloletnią tradycję. Za ich prekursora uznawany jest powszechnie G. S. Hall, który swą dwutomową monografią *Adolescence* (1904) spopularyzował problematykę młodości, sytuując ją jednak jeszcze w ramach orientacji naturalistycznej (por. Kłoskowska 1987). W następnych latach młodzież była często przedmiotem badań i analiz naukowych. Zainteresowanie tą problematyką

rosło zwłaszcza w momentach przełomowych historii, np. u schyłku lat sześćdziesiątych, w okresie tzw. buntów studenckich.

Przegląd wyników badań psychologiczno-społecznych nad młodzieżą, opublikowanych w Polsce w ciągu ostatnich 20 lat, pozwala stwierdzić, iż dotyczyły one najczęściej¹:

- ogólnej sytuacji młodzieży, jej statusu oraz roli w procesie przemian społecznych,
- socjalizacji i rozwoju młodzieży w różnych środowiskach i instytucjach społecznych,
- systemów wartości i postaw młodzieży,
- aspiracji, planów, orientacji i dążeń życiowych młodzieży,
- sposobów i stylów życia młodzieży oraz tzw. młodzieżowej subkultury,
- patologii społecznej i resocjalizacji młodzieży,
- czasu wolnego oraz sposobów jego wykorzystania przez młodzież,
- uczestnictwa młodzieży w kulturze.

Praca niniejsza mieści się w dwóch ostatnich grupach tematycznych. Jej przedmiotem jest bowiem aktywność sportowa młodzieży traktowana jako sposób spędzania wolnego czasu, a jednocześnie forma uczestnictwa w kulturze (fizycznej).

1.2. Pojęcie aktywności sportowej

Aktywność — jak podkreśla T. Tomaszewski (1984) — jest stanem normalnym wszystkich istot żywych. To, jakie formy przybiera ona u człowieka, zależy jednak bardziej od doświadczenia społeczno-kulturowego, niż od wrodzonych zadatków anatomiczno-fizjologicznych. Istnieje wiele sposobów klasyfikacji aktywności ludzkiej. W zależności od przyjętego kryterium można więc mówić o aktywności fizycznej i psychicznej, autotelicznej i heterotelicznej (Pszczołowski 1966), społecznej, intelektualnej i amatorskiej (Okoń 1981), ruchowej, społeczno-zawodowej i psychiczno-kulturalnej (Matuszewicz 1968), społecznej, naukowej, kulturalnej i turystycznej (Skorny 1989), produkcyjnej, edukacyjnej, zabawowej, samoobsługowej, militarnej, artystycznej itd. Nie trudno zauważyć, iż żadna z przedstawionych klasyfikacji nie spełnia jednocześnie warunków poprawności formalnej (rozłączność i zupełność podziału) i merytorycznej (naturalność i rzeczywistość podziału). W żadnej z wymienionych kategorii nie mieści się też bez reszty aktywność sportowa. Bardzo trudno jest podać jej precyzyjną defini-

---

¹ Ze względu na tematykę pracy pominięto spis literatury, dokumentujący przedstawioną listę problemów, która ma służyć jedynie „umiejscowieniu” własnej problematyki badawczej.

cję. Spór o istotę sportu toczy się już bowiem od ponad stu lat i jak dotychczas nie doprowadził do jednoznacznych rozstrzygnięć (zob. Heinemann 1989, Kurz 1986, Loy 1981)².

Współcześni badacze tego zjawiska wskazują na jego kulturowe pochodzenie (Grupe 1987), dialektyczną naturę (Krawczyk 1978), wewnętrzne zróżnicowanie (Rittner 1984) oraz wielość form, w jakich się przejawia (Hortleder 1978). Do cech konstytutywnych sportu zalicza się obecnie najczęściej: współzawodnictwo i pragnienie sukcesu, doskonalenie psychofizyczne i techniczne, bezinteresowność i dobrowolność uczestnictwa, podporządkowanie się regułom społecznym oraz aktywność motoryczną (Heinemann 1989a, Lipoński 1987, Ulatowski 1992)³. Sport jako zjawisko kulturowe można interpretować w różnych perspektywach teoretyczno-metodologicznych, nadając mu różny zakres i sens⁴.

Proces dyferencjacji współczesnego sportu dobrze ilustrują jego klasyfikacje. Na przykład, wymieniany najczęściej, dychotomiczny podział na sport zawodniczy (elitarny) i amatorski (masowy) odzwierciedla dwa główne kierunki ewolucji sportu. W bardziej rozbudowanej klasyfikacji można wyróżnić sport wyczynowy (charakteryzujący się dążeniem do osiągnięcia jak najlepszych wyników, profesjonalizacją, ścisłą specjalizacją i selekcją, widowiskowością i dużym stopniem komercjalizacji), sport instrumentalny (wykorzystywany jako środek w procesie wychowania fizycznego, rehabilitacji, profilaktyce zdrowotnej i rewitalizacji) oraz sport rekreacyjny (uprawiany w czasie wolnym przede wszystkim dla przyjemności i rozrywki).

Przedmiotem naszej dalszej analizy będzie aktywność sportowa młodzieży traktowana zarówno jako przejaw działalności indywidualnej, jak też zjawisko społeczno-kulturowe.

1.3. Aktywność sportowa młodzieży — aktualny stan badań

Sport, jak się dość powszechnie przyjmuje, stanowi element stylu życia współczesnej młodzieży (Brinkhoff, Ferchhoff 1990). Aktywność sportowa młodzieży wydaje się być czymś tak naturalnym, że podważające jej powszechność wyniki badań przyjmowane są często sceptycznie. Tymczasem

² Warto tu przypomnieć dyskusję jaką wywołał artykuł R. Kordysa (pt. *Sport i kultura*) zamieszczony w pierwszym numerze „Ruchu” z 1911 roku. Śledząc jej przebieg w kolejnych numerach czasopisma można stwierdzić, że sport posiadał już wówczas niejedno oblicze.

³ Ta ostatnia cecha, nie przez wszystkich zresztą uznawana, eliminuje ze sportu dyscypliny mentalne, takie jak szachy, brydż, warcaby.

⁴ Z. Krawczyk (1981) wymienia sześć typów takiej interpretacji: egzystencjalno-aksjologiczny, psychoanalityczny, antropologiczno-kulturowy, semiotyczny, strukturalno-funkcjonalny i dialektyczny.

przeprowadzone w różnych krajach sondaże wskazują, że duża część młodzieży nie uprawia, poza obowiązkowymi zajęciami szkolnymi, żadnego sportu (Artus 1974, Bokuvka 1987, Brettschneider, Kramer 1978, Heckers 1977, Laakso, Telema 1981, Rosenmayr 1968, Roski 1989, Schiffer 1979, Siwiński 1993, Stensaasen 1982, Trześniowski 1990 i inni). Coraz intensywniej podejmowane są więc próby wyjaśnienia przyczyn „absencji sportowej młodzieży” (Bässler 1990, Köppe, Warsitz 1989). Większość dotychczasowych badań psychologiczno-społecznych koncentrowała się wokół samej aktywności sportowej i jej uwarunkowań. Dotyczyły one:

- wielkości i struktury tego zjawiska (poziomu aktywności sportowej, jej zakresu i przejawów),
- genezy i rozwoju aktywności sportowej (procesu socjalizacji do sportu),
- przyczyn różnic indywidualnych w aktywności sportowej.

1.3.1. Struktura i uwarunkowania aktywności sportowej

Analizując wyniki badań, prowadzonych w Polsce od połowy lat pięćdziesiątych, można stwierdzić następujące prawidłowości w poziomie i strukturze aktywności sportowej młodzieży oraz jej uwarunkowaniach*:

1. Sport, mimo iż powszechnie akceptowany, jest w Polsce jednym ze słabiej realizowanych wzorów zachowań w czasie wolnym (Przećławski 1978, Siwiński 1993, Wolańska i wsp. 1983). Co prawda około 60—80% młodzieży zgłasza różne zainteresowania sportowe (Bryl 1986, Kupczyk, Terejko 1973, Trześniowski 1960), to jednak aż 40% ogółu młodzieży nie uprawia poza lekcjami wychowania fizycznego żadnego sportu (Dziewulak 1979)⁵.

2. Sport uprawiany jest najczęściej nieregularnie w formie rekreacyjnej (Zürn 1970). Systematyczny udział w zajęciach sportowych (w wymiarze co najmniej 4 godzin tygodniowo) bierze tylko około 20% dziewcząt i 30% chłopców, z tego około 10% trenuje zawodniczo (Balcerek, Chromiński 1990, Kunicki 1989). Codziennie uprawia sport zaledwie 3—6% młodzieży (Terejko 1976).

3. Aktywność sportowa dziewcząt jest prawie dwukrotnie mniejsza niż

---

* Jak słusznie w recenzji niniejszej pracy zauważył prof. Z. Krawczyk, wyniki badań nad aktywnością sportową młodzieży „..., należy odczytywać w kontekście społeczno-historycznym. Bowiern w czasie kilku ostatnich dekad zmieniały się warunki rozwoju sportu młodzieżowego, zmienił się także sam sport i jego funkcje. Wreszcie zmieniała się sama młodzież”.

⁵ R. Trześniowski (1990) na podstawie zakrojonych na dużą skalę ogólnopolskich badań reprezentacyjnych — przeprowadzonych wśród dzieci i młodzieży w wieku od 7 do 20 lat — stwierdza, że sportu nie uprawia aż 82% uczniów. Można jednak przypuszczać (bo autor nie przedstawia tego *explicitie*), iż wynik ten odnosi się do udziału w sporcie wyczynowym.

chłopców i wyraźnie maleje wraz z wiekiem (Bednarek 1983, Dzielulak 1979, Krawczyk 1986).

4. Młodzież ze środowiska inteligenckiego przejawia większą aktywność sportową niż młodzież robotnicza i chłopska; młodzież ucząca się, większą niż młodzież pracująca (Bukowiec 1978, Wanat 1989, Żukowska 1987). Młodzież ze środowisk wielkomiejskich więcej czasu poświęca na uprawianie sportu niż młodzież mieszkająca na wsi (Kupczyk 1978)⁶.

5. Na oglądanie telewizji i słuchanie muzyki młodzież poświęca w dni powszednie trzy razy więcej czasu niż na zajęcia sportowe i turystykę (Korczak, Pańtak 1987).

6. Na zajęcia w SKS uczęszcza około 20—25% młodzieży. Największą popularnością cieszą się sekcje piłki koszykowej, siatkowej i nożnej (Korczak, Pańtak 1987, Lubaś 1987).

7. Ponad połowa młodzieży w wieku 15—18 lat uczęszcza na zawody i imprezy sportowe, w tym 20% częściej niż 5 razy w ciągu roku (GUS 1987, Kunicki 1989).

8. Największą popularnością wśród młodzieży cieszą się niezmiennie: siatkówka, koszykówka, pływanie, narciarstwo oraz piłka nożna (wśród chłopców) i gimnastyka (wśród dziewcząt). W porównaniu z pokoleniem lat pięćdziesiątych (Nonas 1959, Wasilewski 1960) znacznie zmalało zainteresowanie lekką atletyką, a wzrosło kulturystyką, tenisem ziemnym, dalekowschodnimi sportami walki i jeździectwem (Bukowiec 1990, Krawczyk, Kocemba 1986, Mirkiewicz 1990).

9. Występują różnice w hierarchii ulubionych dyscyplin sportowych pomiędzy dziewczętami i chłopcami oraz młodzieżą uczącą się w szkołach ogólnokształcących i zawodowych (Niewiadomski 1966, Strzyżewski 1977).

10. Młodzież uprawia sport najczęściej dla przyjemności jakiej dostarcza sama aktywność sportowa (motywacja autoteliczna), dla zaspokojenia potrzeby wrażeń, urozmaicenia życia oraz przebywania w grupie rówieśników. Częstym motywem aktywności sportowej jest także chęć poprawy sprawności fizycznej oraz utrzymania smukłej sylwetki (Dworzecki 1974, Melcer 1981).

11. W porównaniu ze sportem wyczynowym, w którym nadrzędną rolę odgrywa dążenie do sukcesu poparte świadomą realizacją zadań treningowych (Dąbrowska 1991, Karolczak-Biernacka 1991, Nawrocka 1966), w aktywności sportowo-rekreacyjnej młodzieży dominują motywy emocjonalne, związane z naturalną potrzebą ruchu, zapewnieniem optymalnego

---

6. Według innych danych sport jest najczęstszą formą spędzania czasu wolnego przez uczniów zasadniczych szkół zawodowych i techników, natomiast rzadziej występuje w czasie wolnym uczniów liceów ogólnokształcących i zawodowych (Kwieciński 1979, Krupińska-Matusiewicz 1991).

poziomu stymulacji oraz ucieczką od codziennych stresów i obowiązków (Biniakiewicz 1976, Fabiś 1971, Winiarski 1991).

12. Brak wolnego czasu jest najczęściej podawaną przez młodzież przeszkodą w uprawianiu sportu. Inne, często zgłaszane bariery, to: mała dostępność obiektów i urządzeń sportowych, kłopoty finansowe, brak odpowiednich umiejętności i nawyków oraz zły stan zdrowia (Bukowiec 1990, Kuligowski 1972, Wolańska 1989). Osobną grupę stanowią bariery tkwiące w świadomości młodzieży; należą do nich m. in. bariery psychologiczne, ideologiczne i kulturowe (Kunicki 1984, Lipoński 1990). Ich przełamywanie napotyka na szczególne trudności.

Konfrontacja przedstawionych wyników badań rodzimych z danymi opublikowanymi w innych krajach ujawnia duże podobieństwa, ale także pewne różnice. Przy całej względności tego typu porównań, na niektóre fakty warto — jak się wydaje — zwrócić uwagę. Wzrost zainteresowania sportem w krajach wysoko rozwiniętych jest wyrazem ogólnych przemian społeczno-ekonomicznych i kulturowych, jakie się w nich dokonują. Do zmian, które wywierają szczególny wpływ na rozwój i kształt współczesnego sportu, zalicza się najczęściej (Digel 1986, Heinemann 1989, Rittner 1984):

- rosnącą dyspozycyjność osobistą (niem. *Dispositionsfreiheit*), która umożliwia atrakcyjne wykorzystanie czasu wolnego, zgodnie z własnymi upodobaniami i zainteresowaniami,
- indywidualizację i różnicowanie się stylów życia,
- zmianę systemu wartości, w którym przyjemność i radość z życia zastępują dążenie do sukcesu za wszelką cenę,
- wzrost znaczenia zdrowia i sprawności fizycznej oraz ochrony środowiska naturalnego, jako podstawowych warunków jakości życia.

Wpływ wymienionych wyżej zjawisk na sport został potwierdzony wynikami badań reprezentacyjnych, przeprowadzonych w Republice Federalnej Niemiec w 1987 roku (Opaschowski 1987). Na ich podstawie stwierdzono m.in., iż sport utracił swą autonomię ulegając wewnętrznej dyferencjacji, a istniejące oficjalne podziały i definicje sportu nie znajdują odzwierciedlenia w świadomości społecznej. Respondenci rozróżniali przede wszystkim sport rekreacyjny (niem. *Freizeitsport*), jako własną aktywność podejmowaną, mniej lub bardziej systematycznie, w czasie wolnym oraz sport zawodowy (niem. *Berufssport*), dostępny im głównie z ekranu telewizora, będący źródłem utrzymania niewielkiej grupy zawodników i trenerów. Pierwszy, uprawiany jest dla przyjemności i zdrowia (nawet wówczas, gdy obejmuje udział w zawodach i współzawodnictwie sportowym), drugi, podporządkowany jest bez reszty „zasadzie sukcesu” (niem. *Leistungsprinzip*). Badania wykazały również, że na ogół przeceniane jest społeczne i zdrowotne znaczenie aktywności fizycznej, a niedoceniany jej wpływ na dobre samopoczucie i zadowolenie z życia (Opaschowski 1987, s. 39—41).

Różny jest poziom aktywności sportowej młodzieży w różnych krajach Europy. Według najnowszych danych w RFN uprawia systematycznie sport około 70% młodzieży męskiej i 50% żeńskiej (Brettschneider, Bräutigam 1991), w byłej NRD około 66% chłopców i 52% dziewcząt (Gras, Laib 1989), w Szwajcarii 53% chłopców i 40% dziewcząt (Schiffer 1979). W Hiszpanii uprawia sport aż 78% młodzieży w wieku 15—18 lat, ale już tylko 55% w wieku 19—21 lat (Ferrando 1982). W krajach skandynawskich 53—60% młodzieży męskiej i 40—59% żeńskiej w wieku 17—18 lat zajmuje się sportem dwa do trzech razy w ciągu tygodnia (Stensaasen 1982). Powyższe dane należy traktować jedynie szacunkowo, ponieważ nie są one reprezentacyjne dla całej populacji młodzieży zamieszkującej poszczególne kraje oraz dotyczą różnej częstotliwości i intensywności uprawiania sportu⁷.

Stosunkowo często podejmowano w badaniach problem związku aktywności sportowej z pozycją społeczną i jej korelatami (Bourdieu 1978, Loy 1969, Lüschen 1963, Schiffer 1979, Voigt 1978). Ich wyniki są jednak niejednoznaczne. Zdaniem M. Lamprechta i wsp. (1991), największą rolę odgrywają tu trzy czynniki statusu społecznego, to jest poziom wykształcenia, wykonywany zawód i pochodzenie społeczne. Analiza wieloczynnikowa wykazała, że w sumie wyjaśniają one jednak niewielki procent wariacji aktywności sportowej badanych osób. Ich wpływ jest prawdopodobnie zaburzony przez takie zmienne „interweniujące”, jak: wiek, płeć oraz suma indywidualnych doświadczeń sportowych. Szczególnie płeć i wiek wpływają, zdaniem wielu badaczy, na poziom aktywności sportowej młodzieży (Adams 1976, Artus 1974, Crompton, Vedlitz 1981, Laakso, Telema 1981, Roski 1989), a także na jej motywację do uprawiania sportu (Caviglioli 1976).

Osobną grupę stanowią problemy wpływu różnic etnicznych i tradycji kulturowej na treść oraz zakres aktywności sportowej. Wymagają one jednak badań porównawczych (międzykulturowych i międzypokoleniowych) z uwzględnieniem perspektywy historycznej i wykraczają poza wyznaczony zakres niniejszej pracy (por. Elias, Dunning 1983, Wohl 1979).

1.3.2. Geneza i rozwój aktywności sportowej

Odrębnego omówienia wymaga zagadnienie socjalizacji do sportu⁸. W Polsce analizowano je głównie w odniesieniu do sportu wyczynowego (Krawczyk 1973, 1983, 1987, Kulgawczuk 1973, Łuczak, Pękalska 1990)

⁷ Na przykład za systematyczną aktywność sportową uznaje się zarówno aktywność codzienną, jak i występującą raz na tydzień, trwającą kilka minut, czy też kilka godzin.

⁸ W literaturze występują pojęcia socjalizacji do sportu oraz socjalizacji przez sport (Bierhoff-Alfermann 1976, McPherson 1981). Pierwsze, oznacza proces wpajania człowiekowi

oraz w kontekście genezy zainteresowań sportowo-rekreacyjnych dzieci i młodzieży (Karkosz 1988, Olszewska 1964, Tymoszuk 1977). Większość prac dotyczyła roli wybranych środowisk społecznych we wdrażaniu do sportu i rekreacji fizycznej. Przede wszystkim podkreślano w nich znaczenie rodziny (Drażkiewicz, Grządziel 1981, Marczevska, Wolańska 1988, Piskadło 1986, Ślenczkowski 1981, Żarów 1986), szkoły (Wolańska 1977, Zuchora 1967) i grupy rówieśniczej (Krawczyk 1983, 1987) w rozwoju aktywności sportowej.

W wyniku przeprowadzonych badań ustalono m. in., że istnieją dwa, częściowo się uzupełniające, „kanały rekrutacji” do sportu. Pierwszy, instytucjonalny, „obejmuje świadomą i celową akcję naboru do sekcji klubowej, zorganizowaną przez klub, szkołę lub inną instytucję sportową. Drugi — pozainstytucjonalny kanał związany jest z oddziaływaniem kręgów i grup nieformalnych, wśród których na pierwszy plan wybija się rodzina i grupy koleżeńskie (...) Tylko w sportach poniekąd wyrastających z programów szkolnych, jak np. lekkoatletyka i pływanie (...) występują większe odsetki osób, których pierwsze kontakty ze sportem były instytucjonalne” (Krawczyk 1983, s. 116—118). Ponadto instytucjonalny model rekrutacji ma większe znaczenie w sporcie wyczynowym niż w rekreacyjnym, częściej też występuje wśród kobiet niż wśród mężczyzn. Był on czynnikiem decydującym o podjęciu aktywności sportowej przez 55% (wg Krawczyk 1983) lub 59% (wg Łuczak, Pękalskiej 1990) dziewcząt. Na różnice w procesie socjalizacji do sportu dziewcząt i chłopców duży wpływ posiada także rola społeczna, jaką przypisuje się kobiecie. Często koliduje ona z rolą sportowca, co utrudnia powszechną akceptację kobiety uprawiającej sport (Grad 1988)⁹.

Wymienione różnice związane są również z odrębnością wzoru osobowego kobiety i mężczyzny. Powodują one „..., że sport, szczególnie sport wyczynowy, jest dla obu tych zbiorowości nosicielem względnie odrębnych wartości. Kobiety interpretują go przede wszystkim w kategoriach piękna, mężczyźni zaś w kategoriach walki i rywalizacji” (Krawczyk 1986, s. 114).

Jak już wspomniano, rodzinie i grupie koleżeńkiej przypisywane jest szczególne znaczenie w procesie socjalizacji do sportu. Wpływ rodziny może mieć charakter niezamierzony lub być działaniem intencjonalnym, zmierzającym do realizacji określonych celów wychowawczych¹⁰. W obu przypad-

---

przez środowisko społeczne nawyków i zainteresowań sportowych oraz kształtowania systemów wartości i postaw warunkujących uczestnictwo w sporcie. Drugie — mówiąc najogólniej — jest synonimem społecznie pożądanych zmian, jakie wywołuje uprawianie sportu w osobowości sportowca oraz w jego stosunkach z otoczeniem społecznym.

⁹ Chociaż, jak podkreśla B. Krawczyk (1973, s. 315), „..., tolerancja społeczna wobec udziału kobiet w sporcie zależy od wykształcenia”.

¹⁰ Mamy wówczas do czynienia z działaniem, które F. Znaniecki (1973) nazywał „wychowaniem sportowym” i traktował jako element szeroko pojętego wychowania fizycznego.

kach rodzina stanowi zwykle pierwszą płaszczyznę kontaktów ze sportem m.in. przez dostarczanie odpowiednich wzorów zachowań, kształtowanie postaw prosportowych, rozbudzanie chęci do współzawodnictwa i stwarzanie warunków materialnych do uprawiania sportu. Rodzina jest środowiskiem, w którym dokonuje się swoiste „dziedziczenie zachowań sportowych”, widoczne zwłaszcza w takich dyscyplinach, jak pływanie, narciarstwo, łucznictwo, kajakarstwo i lekka atletyka (Krawczyk 1983, s. 124).

Z innych badań, przeprowadzonych wśród rodzin warszawskich, wynika, iż w nauczaniu dzieci umiejętności sportowych większą rolę odgrywają ojcowie aniżeli matki (Marczewska, Wolańska 1988). Wraz z wiekiem maleje jednak socjalizacyjne znaczenie rodziny, a wzrasta grupy rówieśniczej, w której kształtowanie się zainteresowań sportowych ma charakter spontaniczny. Grupa rówieśnicza jest w okresie młodzieńczym ważnym układem społecznego odniesienia. Umiejętności sportowe i sprawność fizyczna stanowią w niej specyficzny standard kulturowy, a ich poziom decyduje nierzadko o prestiżu i pozycji w grupie.

Istotną rolę w upowszechnianiu sportu odgrywają wreszcie środki masowego przekazu (Rekowski 1981, 1989). Tworzą one swoiste „mody” na uprawianie różnych dyscyplin sportowych, przyczyniając się do powstawania i rozwoju zainteresowań sportowych. Te zaś — jak wiadomo — są czynnikiem motywującym do aktywności sportowej.

Prezentacja bogatego dorobku zagranicznego, poświęconego zagadnieniom socjalizacji do sportu, wymagałaby odrębnej monografii. Z konieczności musimy więc się ograniczyć do krótkiego przedstawienia wyników wybranych prac, które łączą się bezpośrednio z tematem naszej rozprawy. Za granicą, podobnie jak w Polsce, najwięcej badań koncentrowało się wokół środowiskowych uwarunkowań rozwoju aktywności sportowej dzieci i młodzieży. Wśród nich najistotniejsze znaczenie przypisywano wpływowi grupy rówieśniczej (Fuchs, Hoffmeister 1989, Pfister 1983) i rodziny (Baur 1985, Medekova, Zapletalova 1984, Messing, Voigt 1979) — mniejsze, na ogół, wpływowi szkoły (Greendorfer, Lewko 1978)¹¹. Chociaż szkoła jest dla wielu uczniów miejscem, gdzie po raz pierwszy zetknęli się ze sportem, to jednak zrodzone tam zainteresowania są często nietrwałe. M. Klein (1982a) tłumaczy to zjawisko faktem, że kontakt ze sportem w szkole ma zwykle charakter obligatoryjny, następuje stosunkowo późno i obejmuje dyscypliny mało atrakcyjne do uprawiania w wieku późniejszym. W innych badaniach stwierdzono wręcz, że nie ma żadnego związku między negatywną postawą wobec nauczyciela i lekcji sportu (niem. *Sportunterricht*) a uprawianiem sportu poza szkołą (Messing, Voigt 1980).

---

¹¹ Według badań S. Greendorfer i J. H. Lewko (1978) łączny wpływ tych trzech środowisk społecznych wyjaśnia 27% (wariancji) inicjacji sportowej chłopców i 39% dziewcząt.

W dotychczas przeprowadzonych badaniach stosunkowo mało uwagi poświęcono roli, jaką odgrywają w procesie socjalizacji do sportu predyspozycje indywidualne¹². Do nielicznych należą badania bliźniaków, w których próbowano uchwycić wpływ czynników genetycznych na rozwój aktywności sportowej (Schiffer 1979). Uzyskane wyniki świadczą, iż wpływ ten jest znaczny, często większy niż czynników środowiskowych.

Inne, interesujące ze względu na metodologię, badania przeprowadzono w latach 1983—1985 wśród młodzieży Berlina i Bremy. Miały one charakter ciągły i reprezentacyjny, a dotyczyły rozwoju i uwarunkowań aktywności sportowej młodzieży (Fuchs 1990). Ustalono w nich, że spośród wielu badanych zmiennych, najlepszymi predyktorami aktywności sportowej są:

- wzory zachowań sportowych przyjaciół,
- oczekiwanie cielesnych oraz społeczno-emocjonalnych efektów własnej aktywności sportowej,
- poczucie własnej wartości cielesnej (niem. *Körper-Selbstwertgefühl*).

Stwierdzono także, iż wzory zachowań sportowych rodziców oraz zdrowotne funkcje sportu nie odgrywają w rozwoju aktywności sportowej młodzieży istotnej roli (Fuchs 1990, s. 219).

Próbując wyjaśnić znaczenie czynników indywidualnych w procesie socjalizacji do sportu, sformułowano tzw. hipotezę selekcyjną, zgodnie z którą cechy osobowości człowieka wpływają na wybór dyscypliny sportowej (Bachleitner 1985, Bierhoff-Alfermann 1986, Linde, Heinemann 1974, Sack 1980). Niestety, brak zarówno przekonującej teorii, która by tłumaczyła mechanizm tej selekcji, jak i rzetelnych badań potwierdzających tę hipotezę¹³. Podobnie mało jest badań, które by określały znaczenie czynników ekologicznych i etnicznych w procesie socjalizacji do sportu, chociaż są one coraz częściej uwzględniane w modelach teoretycznych tego procesu (Allison 1982, Baur 1989, Finkenberg 1991, Garton, Pratt 1991)¹⁴.

¹² Wyjątkiem jest tu płeć jako kategoria biologiczna i społeczna zarazem. Jej znaczenie w procesie socjalizacji do sportu zostało stosunkowo dobrze uzasadnione teoretycznie i empirycznie (zob. Archer, McDonald 1990, Butcher 1983, Fasting, Sisjord 1985, Greendorfer 1992, Kröner 1976, Mangan, Park 1987, Messing, Voigt 1979, Pfister 1983, Winke 1990).

¹³ Warto w tym miejscu wymienić również badania poświęcone roli temperamentu w działalności sportowej (Strelau 1985, Wjatkin 1978). Wynika z nich, iż osoby nisko reaktywne (o silnym typie układu nerwowego) częściej trafiają do dyscyplin sportowych o dużym poziomie ryzyka (silnie stymulujących), niż osoby wysoko reaktywne. Można więc powiedzieć, że zapotrzebowanie na stymulację jest jednym z czynników determinujących wybór formy aktywności sportowej.

¹⁴ M. Klein (1982) informuje o założeniach programu badawczego „Socialization into Sport Involvement”, w którym brali udział badacze z 14 krajów Ameryki Północnej, Australii, Azji i Europy. Już wstępne wyniki wskazują na istotne różnice w procesie socjalizacji do sportu młodzieży (zwłaszcza dziewcząt) z różnych krajów.

Również, przede wszystkim w analizach teoretycznych, prezentowane jest diachroniczne ujęcie procesu socjalizacji do sportu. Szeroko rozumiana (tzn. nie tylko w odniesieniu do sportu wyczynowego) kariera sportowa traktowana jest tu jako element ogólnej biografii jednostki i rozpatrywana w kontekście trwania całego życia (Frogner 1991, Mihalik i wsp. 1989, Snyder, Spreitzer 1979, Weishaupt 1982). Odpowiada to nowym trendom w psychologii (tzw. *life-span developmental psychology*), które wyrażają się wzrostem zainteresowania rozwojem człowieka w ciągu całego życia (Baltes, Reese 1984, Niemczyński 1988, Pietrasiniński 1987), oraz w socjologii, w której rośnie popularność metody biograficznej (Denzin 1970, Helling 1990, Włodarek, Ziółkowski 1990). Trend ten jest także widoczny w sporcie rekreacyjnym, gdzie upowszechnia się pojęcie „sport całego życia” (*life-time sport*) stopniowo wypierając określenie „sport dla wszystkich” (*sport for all*), które ma wyraźny wydźwięk utopijno-ideologiczny.

1.3.3. Próba podsumowania

Nawet dość pobieżny i selektywny przegląd literatury dotyczącej aktywności sportowej młodzieży pozwala stwierdzić, iż rezultaty poszczególnych badań zależą od miejsca, czasu i metody badań, a przede wszystkim od sposobu rozumienia samego pojęcia „aktywność sportowa”¹⁵.

Wymienione różnice utrudniają lub wręcz uniemożliwiają porównywanie wyników, a co za tym idzie — ich kumulowanie oraz syntezę w formie spójnej teorii czy też koncepcji naukowej. Integrację nagrodzonej już wiedzy szczególnie utrudnia brak powszechnie uznawanej terminologii oraz definiowanie i pomiar badanych zmiennych *ad hoc*, tzn. bez związku z jakąś ogólną teorią, wyjaśniającą zachowania ludzkie. Innym, dosyć powszechnym, mankamentem prowadzonych dotychczas badań był brak oceny rzetelności i trafności stosowanych narzędzi badawczych oraz reprezentatywności uzyskiwanych wyników i zakresu możliwych uogólnień.

W analizach empirycznych dominowały ujęcia przekrojowe i retrospektywne, które nie dawały podstaw do ustalania związków przyczynowych w przestrzeni badanych zmiennych. Tylko w niewielu badaniach podejmowano próby łącznej i kompleksowej oceny wpływu wielu czynników na badaną zmienną kryterialną, z wykorzystaniem analizy wielozmiennej. Na ogół przyjmowano też izolowany model badanego zjawiska zakładając, iż pomiędzy zmiennymi nie występują żadne interakcje, co — jak wiadomo — rzadko odpowiada rzeczywistości społecznej.

---

¹⁵ Jako synonimy aktywności sportowej używane są pojęcia: sportowanie, uprawianie sportu i rekreacji, zaangażowanie sportowe, działalność sportowa, czynne zainteresowania sportowe oraz uczestnictwo w sporcie.

Mimo licznych badań, nadal nie rozstrzygnięty pozostaje problem, czy uczestnictwo w sporcie jest powiązane z cechami położenia społecznego, jak by sugerowały niektóre wyniki badań i teorie uczestnictwa w kulturze (zob. Bourdieu 1987, Świątkiewicz 1984, Wojciechowska 1977), czy też uprawianie sportu jest specyficzną formą aktywności kulturowej, która nie jest uwarunkowana miejscem jednostki w strukturze społecznej.

Nie wyjaśniono również w sposób zadowalający roli, jaką w procesie socjalizacji do sportu odgrywają czynniki środowiskowe i predyspozycje indywidualne. Nie do przyjęcia jest tu zarówno stanowisko natywistyczne, jak i skrajny enwiromentalizm. Ogromna złożoność oraz wieloczynnikowe uwarunkowanie tego procesu wymaga podejścia systemowego, które by umożliwiło analizę socjalizacji do sportu w kontekście i w powiązaniu z całokształtem zjawisk społecznych i biologicznych, w jakie uwikłana jest jednostka w ciągu całego życia. Jednocześnie konieczna jest reorientacja w badaniach, polegająca na stopniowym odchodzeniu od ujęć czysto deskryptywnych, w kierunku modeli eksplanacyjnych, tłumaczących istotę badanych zjawisk. Badania empiryczne muszą być wzbogacone refleksją teoretyczną, a dane ilościowe uzupełnione analizą jakościową, jeżeli ich celem ma być stworzenie teorii wyjaśniającej mechanizm socjalizacji do sportu oraz przyczyny różnic indywidualnych w poziomie i strukturze aktywności sportowej.

*   *
                 *
                 *

Przedstawiona diagnoza aktualnego stanu badań psychologiczno-społecznych, dotyczących aktywności sportowej młodzieży, miała uzasadnić podjęcie dalszych studiów w tym kierunku. Jej celem było także stworzenie podstawy do sformułowania własnej problematyki badawczej, przedstawionej w następnych rozdziałach pracy.

2. Założenia teoretyczne

2.1. Uwagi wstępne

Całkowicie się zgadzam z J. Brzezińskim (1990, s.9), iż najlepszym ..., „punktem wyjścia w rozwiązywaniu każdego problemu badawczego jest dobra teoria. Ona stanowi podstawę dla sformułowania problemu i hipotez badawczych, ona też stwarza ramy interpretacyjne dla uzyskanych z badania empirycznego wyników”.

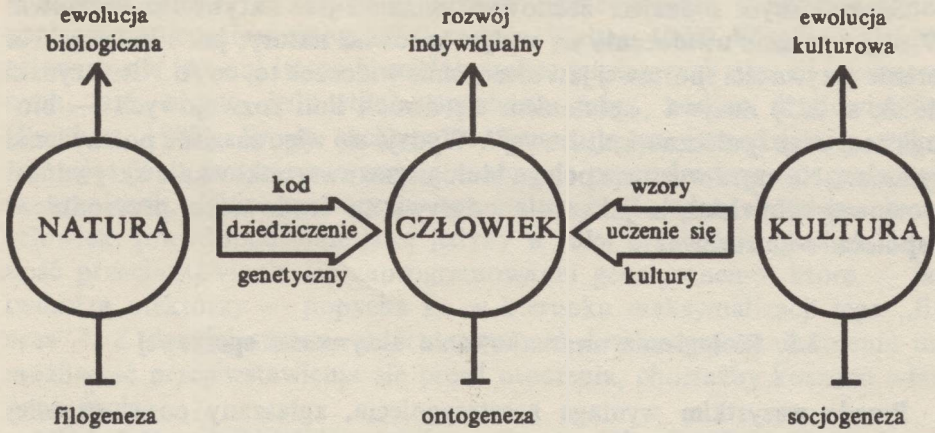
Wyjaśnienie różnic indywidualnych w poziomie usportowienia młodzieży wymaga więc odwołania się do teorii tłumaczącej rozwój człowieka w ogóle. Kłopot w tym, że takiej ogólnej, a zarazem powszechnie akceptowanej, teorii dotychczas nie udało się stworzyć. Istnieją co najmniej cztery konkurujące ze sobą orientacje teoretyczne, w ramach których były podejmowane próby rozwiązania tego problemu (zob. Żebrowska 1977). Zgodnie z pierwszą (**biologistyczną**), człowiek już w momencie urodzenia posiada pewne zadatki anatomiczno-fizjologiczne, które wpływają w sposób decydujący na jego dalszy rozwój. Wrodzone różnice powodują, iż ludzie w różny sposób reagują na te same wpływy środowiska, a tym samym są przez nie odmiennie kształtowani i w swoisty sposób rozwijają swój potencjał biologiczny.

Stanowisko przeciwne zajmują zwolennicy orientacji **socjologistycznej**, którzy, z kolei, wskazują na środowisko (głównie społeczne), jako czynnik rozwoju człowieka.

Obydwie wymienione orientacje rzadko występują obecnie w postaci skrajnej. Coraz więcej zwolenników znajduje natomiast koncepcja, według której rozwój człowieka dokonuje się przez **interakcję** genotypu i środowiska, przy czym bezpośrednim źródłem tej interakcji (i niejako jej czynnikiem sprawczym) jest aktywność własna podmiotu. Zgodnie z tym stanowiskiem, zarówno natura, jak i kultura odgrywają jednakowo ważną rolę w rozwoju człowieka, a pytanie: „Dziedziczność, czy środowisko?” stało swój sens, zmieniając się w pytanie o to, ..., „do jakiego stopnia obserwowane różnice indywidualne (tzw. wariancja) w zachowaniu zależą od czynnika dziedzicznego, a do jakiego — od czynnika środowiskowego” (Strelau 1987, s. 167).

Zachowanie — jak podkreśla R. Alexander (1991, s. 315) — ..., „jest niezmiennie wynikiem działania genów oraz środowiska — jest to fakt

Ryc. 1. Rozwój człowieka jako uczestnictwo w dziedzictwie natury i kultury

równie banalny, kiedy się o nim mówi, jak skomplikowany, kiedy się go próbuje zrozumieć". Staje się obecnie coraz bardziej oczywiste, że ani „samolubny gen” R. Dawkinsa (będący wytworem ewolucji biologicznej), ani „totalne środowisko” B. F. Skinnera (działające za pomocą wzmocnień pozytywnych i negatywnych) nie wpływają bezpośrednio na zachowanie się człowieka. Niemal od urodzenia człowiek jest bowiem świadomym podmiotem kształtującym intencjonalnie swoje zachowanie, często wbrew interesom genotypu i na przekór wpływom środowiska.

Nieprzewidywalność ludzkich zachowań sprawia, że coraz więcej badaczy powraca do koncepcji człowieka autonomicznego, dysponującego wolną wolą, rozumianą jako zdolność do samostanowienia (zob. Obuchowski 1993). W zależności od czynników, którym przypisuje się obecnie decydujące znaczenie w rozwoju człowieka, można więc wyróżnić cztery, względnie odrębne, teorie tłumaczące jego rozwój: natywistyczną, enwiromentalistyczną, interakcjonistyczną i autonomiczną (Tabela 1).

Tabela 1. Teorie rozwoju człowieka

Czynniki rozwoju		Środowisko	
		decyduje	nie decyduje
Genotyp	decyd.	Interakcjonizm (interakcja)	Natywizm (dziedziczenie)
	nie decyd.	Enwiromentalizm (uczenie się)	Autokreacjonizm (samorealizacja)

Specyficznym rodzajem zachowań ludzkich jest aktywność sportowa. W niej wyraźnie uwidacznia się wpływ zarówno natury, jak i kultury. Na terenie aktywności sportowej jest szczególnie widoczne to, co A. Niemczyński (1988, s. 222) nazywa „splatanie się dwóch linii rozwojowych — biologicznej oraz społeczno-kulturowej”. Wydaje się więc zasadne postawienie pytania: „Na czym w istocie polega biologiczne uwarunkowanie aktywności sportowej człowieka, a jaką rolę odgrywa tu środowisko przyrodnicze i społeczno-kulturowe?”.

2.2. Biologiczne uwarunkowania aktywności sportowej

Przed wszystkim wymaga rozstrzygnięcia, zgłaszany coraz częściej przez socjobiologów, problem genetycznego uwarunkowania cech behawioralnych człowieka. Według ich propozycji (Dawkins 1976, Wilson 1988), istnieją nieodkryte dotychczas geny określające „naturę ludzką”. Stanowisko socjobiologów jest jednak krytykowane zarówno przez biologów (por. Kunicki-Goldfinger 1989, s. 227), jak i przez przedstawicieli nauk humanistycznych (zob. Singer 1991). Zarzuca się mu m. in. głoszenie nowego determinizmu biologicznego, socjobiologiczny redukcjonizm, oraz nieuzasadnioną reifikację takich pojęć, jak agresja, egoizm, altruizm, dominacja. Jest mało prawdopodobne, aby przypisywane tym pojęciom zachowania były przekazywane na drodze genetycznej, jako geny agresji, egoizmu itd. Jeszcze bardziej wątpliwe jest, aby skłonność do wierzeń religijnych, działań społecznych czy wreszcie aktywności sportowej była zdeterminowana genetycznie. Dodatkowa przeszkoda, praktycznie uniemożliwiająca weryfikację hipotezy o genetycznym zaprogramowaniu ludzkich działań, ma charakter epistemologiczny. Wpływów genetycznych nie można bowiem ujawnić w postaci „czystej”, nie zamąconej przez żadne oddziaływania środowiska, to znaczy „...„obserwując zachowania ludzi nie poddanych od dzieciństwa żadnemu kształtowaniu kulturowemu” (Bielicki 1993, s. 35), a to dlatego, że „...„organizm ludzki nie może stać się osobą poza społecznym środowiskiem i nie rozwija się inaczej, jak tylko w toku nieustannej z nim interakcji” (Hurrelmann 1994, s. 60).

Znacznie lepiej uzasadnione empirycznie są natomiast koncepcje etologów dotyczące dziedziczenia różnych rodzajów zachowań. Dużo uwagi poświęcili oni zachowaniom agresywnym, które mają ich zdaniem — charakter wrodzony (Lorenz 1975). Jednak fakt, że agresja odgrywała ważną rolę we wczesnym stadium rozwoju ludzkości, nie tłumaczy jeszcze częstotliwości jej występowania u współczesnego człowieka. Jeśli nawet posiadamy pewne predyspozycje do zachowań agresywnych, zabawowych, poznawczych, to nie oznacza jeszcze, że muszą one pojawiać się automatycznie

w naszym życiu¹. Wykazano to w sposób przekonujący w badaniach nad społecznym uczeniem się agresji (Bandura, Walters 1968). Wynika z nich, że człowiek nie jest ani istotą bezradną wobec miotających nim sił wewnętrznych, ani bierną jednostką popychaną przez bodźce środowiskowe (Bandura 1988). Swoje zachowanie kształtuje on samodzielnie, wykorzystując jako tworzywo wzory dostarczane przez środowisko społeczne, w granicach, jakie wyznaczyła mu natura². Z jednej bowiem strony człowiek, prawdopodobnie jako jedyny w całej przyrodzie, posiada zdolność przeciwstawienia się zaprogramowaniu genetycznemu, które — jak twierdzą niektórzy — popycha go w kierunku maksymalizacji jego „fitness”³. Z drugiej strony, nawet w sytuacji krańcowego zniewolenia ma możliwość przeciwstawienia się presji otoczenia, chociażby kosztem własnego życia.

W świetle powyższych ustaleń zasadne wydaje się założenie, iż aktywność sportowa jest działalnością podmiotową człowieka, która, choć silnie uwarunkowana biologicznie, ma jednak charakter kulturowy. Spróbujmy zastanowić się najpierw, na czym polega owo „biologiczne uwarunkowanie”. Pierwszym czynnikiem, tworzącym niejako biologiczne podłoże dla zachowań sportowych, jest **typ somatyczny** jednostki, który wyznacza skalę jej fizycznych możliwości (zob. Karkosz 1988). Konstatacja ta jest tak oczywista, iż nie wymaga — jak się wydaje — dodatkowych uzasadnień.

Z budową organizmu związany jest również **typ układu nerwowego** i jego wpływ na powstawanie różnic w zachowaniu. Wpływ ten nie jest jednak bezwzględnie determinujący. Na podstawie samych cech układu nerwowego nie podobna wnioskować wprost o zachowaniu się człowieka (Strelau 1985). Co prawda, przez aktywność człowiek reguluje swoje zapotrzebowanie na stymulację (które wynika m. in. z budowy układu nerwowego), ale jednak głównie środowisko społeczne decyduje o tym, czy potrzebę stymulacji będzie on zaspokajał uprawiając sport, czy też podejmując działalność np. chuligańską (Strelau 1985). Można jedynie stwierdzić, że osoby

---

¹ Sami etolodzy przyznają, że trudno, przy obecnym stanie wiedzy, wytłumaczyć złożone zachowania ludzkie za pomocą wyników ich badań (prowadzonych głównie na zwierzętach), a znane powszechnie książki Konrada Lorenza i Desmoda Morrisa będą bezpodstawny optymizm przedstawiając jako wiedzę zestaw twierdzeń... „które są w końcu niczym więcej niż dość prawdopodobnymi domysłami” (Tinbergen 1991, s. 45).

² Granice te wynikają m. in. ze zróżnicowania genetycznego populacji ludzkich. Jak podkreśla W. Kunicki-Goldfinger (1989, s. 257): „Poza jednojajowymi bliźniakami nie ma dwojga ludzi, którzy byłiby tacy sami pod względem genetycznym”. Mimo wielu podobieństw, nie rodzą się jednakowi. Podłoże genetyczne stanowi więc ważny (choć nie jedyny) czynnik rozwoju różnic w cechach psychofizycznych człowieka, przesądzając tylko pośrednio o bogactwie jego zachowań.

³ Fitness — w znaczeniu klasycznym — oznacza „efektywną wydajność rozrodczą przeciętną dla osobników o danym genotypie” (Bielicki 1993, s. 28).

wysoko reaktywne (to znaczy o słabym typie układu nerwowego), jeśli nie ulegają wpływom innych czynników, powinny rzadziej wybierać dyscypliny sportowe o dużej wartości stymulacyjnej (np. alpinizm, skoki spadochronowe, sporty walki), niż osoby nisko reaktywne.

Trzecim, istotnym uwarunkowaniem biologicznym aktywności sportowej są **uzdolnienia fizyczne** lub — jak chcą niektórzy — **uzdolnienia sportowe** (Hornowski 1985, s. 62). W literaturze przedmiotu uzdolnienia fizyczne określane są jako „...te cechy osobnicze, które warunkują osiągnięcie wysokiego poziomu sprawności fizycznej” (Przewęda 1981, s. 186). W ich skład wchodzi **uzdolnienia ruchowe**, określane jako „...pojętność w przyswajaniu umiejętności ruchowych”... (Przewęda 1981, s. 182). Wysoki poziom tych uzdolnień sprzyja rozwojowi aktywności sportowej, chociaż znowu nie determinuje go w sposób bezwzględny.

Wreszcie czwartą grupę uwarunkowań aktywności sportowej stanowią **niektóre biologiczne potrzeby** lub (według terminologii etologicznej) **popędy**. Należą do nich, przede wszystkim, potrzeby: agresji, rywalizacji, bezpieczeństwa, zabawy, wypoczynku i odprężenia. Na zachowanie sportowe człowieka wpływają one w sposób niespecyficzny, to znaczy energetyzują je i dynamizują, nie nadając mu jednak formy i treści.

Podsumowując można stwierdzić, iż wszystkie wymienione uwarunkowania stanowią „**wyposażenie biologiczne**” jednostki, które decyduje o jej predyspozycjach do aktywności sportowej. To, czy owe predyspozycje (potencjalne możliwości) ujawnią się i rozwiną, czy też pozostaną „**uśpione**” nie zależy już jednak od sił natury, lecz od środowiska społeczno-kulturowego w jakim żyje człowiek.

Nie ma jednego, uniwersalnego zestawu cech biologicznych, które by predysponowały człowieka do wszelkich rodzajów aktywności sportowej. Cechy, które sprzyjają uprawianiu jednych dyscyplin sportowych, mogą być przeszkodą w wyborze innych. Różnice somatyczne, temperamentalne i charakterologiczne mogą powodować różne reakcje na te same bodźce środowiska, nie mogą być jednak same przez się źródłem aktywności sportowej człowieka. Warto także pamiętać, iż zależność indywidualnych cech zachowania od uwarunkowań biologicznych maleje wraz z wiekiem, a więc wraz z gromadzeniem doświadczeń indywidualnych, rozwojem osobowości i podmiotowości jednostki. Można również powiedzieć, że procesy biologiczne stwarzają podstawy uczenia się zachowań sportowych, ale w wyniku samych procesów biologicznych rozwój sportowy nie byłby możliwy (por. Żebrowska 1977).

2.3. Środowiskowe determinanty aktywności sportowej

Środowisko zewnętrzne, podobnie jak czynniki biogenetyczne, nie determinuje bezpośrednio, to znaczy przyczynowo-skutkowo, aktywności sportowej człowieka. Człowiek nie jest biernym odbiorcą i wykonawcą oddziaływań środowiska („zlepkiem” wyuczonych nawyków i umiejętności), lecz podmiotem, który aktywnie i intencjonalnie kieruje swoim działaniem. Wpływ środowiska przybiera więc raczej formę determinacji funkcjonalnej (Kmita 1985), a to oznacza, że nie wywołuje ono aktywności sportowej, a zwiększa jedynie szansę na jej pojawienie się. Inaczej mówiąc, środowisko „zgłasza zapotrzebowanie” na zachowanie określonego typu, a już od człowieka zależy, czy będzie się on starał sprostać temu zapotrzebowaniu (Kowalik, Olszewska 1988). Wpływ środowiska na aktywność sportową wyraża się w dostarczaniu wartości i wzorów zachowań sportowych oraz „stwarzaniu” warunków do ich realizacji.

2.3.1. Środowisko jako źródło wartości i wzorów zachowań

Wzory zachowań i wartości sportowych czerpie jednostka ze środowiska społeczno-kulturowego, w którym żyje. Kultura, a więc wszystko to, co jest wytworem ludzkim, wpływa na zachowanie się człowieka w sposób niezamierzony i totalny, jako źródło wzorów zachowań, norm i wartości nabywanych w procesie społecznego uczenia się (przez modelowanie, naśladownictwo, identyfikację) lub w sposób intencjonalny, celowy i ukierunkowany, przez działania osób, z którymi spotyka się on bezpośrednio lub pośrednio w swoim życiu. W tym drugim przypadku otoczenie społeczne nie tylko prezentuje określone wartości i wzory zachowań sportowych, lecz także aktywnie oddziałuje w kierunku ich recepcji, internalizacji i reprodukcji, wykorzystując w tym celu system wzmocnień (nagród i kar), formułując zadania i wymagania, przekonując, nakłaniając i ograniczając możliwości wyboru, wreszcie zmuszając do określonych zachowań (stosując perswazję, manipulację lub przymus).

Różna jest skuteczność wymienionych oddziaływań środowiska⁴. W modelowaniu (które ma prawdopodobnie podstawowe znaczenie w społecznym przekazie wzorów zachowań i wartości sportowych) zależy ona od (Bronfenbrenner 1970):

---

⁴ Sposoby wpływania na innych, wykorzystywane jako metody wychowawcze, omawia K. Konarzewski (1982); próbę ich adaptacji do potrzeb wychowania fizycznego podejmuje H. Grabowski (1990).

1) cech modelu (jego kompetencji, pozycji społecznej, możliwości działania, podobieństwa i stosunku do obserwatora) oraz częstotliwości kontaktów z obserwatorem,

2) cech czynności modelowanej (jej złożoności, treści oraz poziomu stymulacji, jakiej dostarcza),

3) właściwości obserwatora (jego podatności na modelowanie),

4) cech sytuacji, w jakiej przebiega proces modelowania.

O skuteczności perswazji przesądza charakter przekazu (dobór argumentów, kolejność ich prezentacji), stosunek odbiorcy do źródła przekazu oraz wiarygodność tegoż źródła (Aronson 1978). Efekty manipulacji, a jeszcze bardziej przymusu, zależą natomiast głównie od zakresu władzy osób, które te działania stosują. Największą, przynajmniej potencjalnie, skuteczność, a przy tym trwałość efektów posiada oddziaływanie środowiska społecznego, polegające na formułowaniu zadań, których rozwiązanie wymaga aktywności sportowej (por. Grabowski 1990). Niestety, ta forma przekazu wzorów zachowań sportowych w praktyce występuje rzadko.

Podsumowując, zakres wpływów środowiska na aktywność sportową jednostki zależy od:

1) podatność jednostki na owe wpływy (jej predyspozycji sportowych),

2) indywidualnej atrakcyjności wzorów zachowań i wartości sportowych oraz sposobu ich przekazu,

3) siły oddziaływania samego źródła przekazu.

Inaczej mówiąc, skuteczność transmisji kulturowej wzorów zachowań i wartości sportowych zależy od tego kto, komu, co i jak przekazuje.

2.3.2. Środowisko jako warunek działania

Środowisko jest nie tylko źródłem wartości i wzorów zachowań sportowych, lecz także polem, na którym mogą być owe wartości i wzory realizowane. Do uprawiania niektórych dyscyplin sportowych niezbędne jest np. odpowiednie ukształtowanie terenu, klimat oraz występowanie zbiorników i cieków wodnych. W tym sensie można powiedzieć, iż przyroda udostępnia wiele rodzajów sportu, to znaczy stwarza możliwość ich uprawiania.

Oprócz wymienionych walorów naturalnych, warunkami koniecznymi do uprawiania sportu mogą być ponadto:

1) dostępność obiektów i urządzeń sportowych (basenów, boisk, lodowisk, wyciągów narciarskich, kortów tenisowych, hipodromów etc.),

2) dysponowanie sprzętem i ubiorem sportowym (jachtem, samochodem, nartami, rakieta tenisową, obuwem sportowym etc.),

3) posiadanie partnerów lub przeciwników sportowych (jak ma to miejsce np. w grach zespołowych),

4) istnienie regulacji prawnych lub norm zwyczajowych dopuszczających uprawianie określonych dyscyplin sportowych.

Wszystkie wymienione elementy środowiska przyrodniczego i socjokulturowego tworzą obiektywne warunki rozwoju aktywności sportowej osób, które w tym środowisku przebywają.

2.4. Biografia i rozwój sportowy

Omówione w poprzednich rozdziałach biologiczne i społeczne uwarunkowania aktywności sportowej człowieka nie pozwalają, niestety, wyjaśnić złożonych czynności sportowych podejmowanych przez człowieka w sytuacjach nowych i nietypowych, w których dotychczasowe doświadczenie staje się mało przydatne lub wręcz utrudnia podejmowanie właściwych decyzji. Działań tych nie sposób zredukować ani do „wrodzonych programów zachowań” — jeśli wierzyć etologom, że takowe istnieją — ani do wyuczonych wzorów zachowań lub reakcji na bodźce środowiska zewnętrznego.

Jak podkreślają zwolennicy tzw. koncepcji poznawczych, człowiek jest istotą, która potrafi opanować swoje naturalne skłonności oraz uwolnić się od bagażu indywidualnych doświadczeń. Mając zdolność antycypowania przyszłości, człowiek potrafi świadomie kierować swoim postępowaniem, formułując i realizując cele o różnym stopniu szczegółowości i zasięgu. Samostanowienie i indywidualność, to atrybuty człowieczeństwa wzbudzające coraz większe zainteresowanie badaczy (por. Obuchowski 1993, Pietrasiński 1987, Szczepański 1988), a intencjonalność działań ludzkich skłania ich coraz częściej do przyjmowania podmiotowej koncepcji człowieka, zgodnie z którą jest on sam twórcą własnej biografii⁵.

Słowo „biografia” tradycyjnie rozumiane jest jako życiorys, czyli opis życia i działalności jakiejś osoby. Termin ten bywa stosowany również w znaczeniu procesualnym, jako ciąg autentycznych działań wyznaczających indywidualną historię życia jednostki (Pietrasiński 1987).

Biografia sportowa jest natomiast fragmentem biografii ogólnej, obejmującym tylko te zdarzenia z życia człowieka, które łączą się w jakiś sposób z jego aktywnością sportową⁶. Jako synonimy biografii sportowej

⁵ Trudno oprzeć się wrażeniu, iż badacze (opowiadając się za podmiotową determinacją zachowań ludzkich) wracają do — krytykowanej przez zwolenników scjentyistycznych idei pozytywizmu — koncepcji wolnej woli, która akcentuje samodzielność i przyczynowość osobistą w działaniu (por. Koziński 1987, s. 380).

⁶ W literaturze ten typ biografii bywa określany jako biografia szczegółowa lub tematyczna (zob. Włodarek, Ziółkowski 1990, s.5).

używane są pojęcia „kariera sportowa” i „rozwój sportowy”. Pierwsze, ma jednak obecnie wyraźne konotacje ze sportem wyczynowym i tym samym zbyt wąsko krąg interesujących nas zagadnień (por. Sekuła-Kwaśniewicz 1991, s. 87). Drugie, obejmuje bardziej efekt działalności sportowej, niż samo uprawianie sportu i posiada w tej pracy osobne znaczenie.

Przez rozwój sportowy będziemy mianowicie rozumieć proces przemian wewnętrznych, polegający na gromadzeniu doświadczeń i kompetencji sportowych⁷. Przebiega on — nie zawsze jednakowo proporcjonalnie — w trzech uzupełniających się sferach:

- motorycznej (sprawności i umiejętności sportowe),
- emocjonalnej (nastawienie wobec aktywności sportowej, indywidualne odczucie wartości sportu),
- poznawczej (wiedza o sporcie).

Pomiędzy rozwojem sportowym a aktywnością sportową istnieje ścisła współzależność. Z jednej strony harmonijny rozwój sportowy jest możliwy tylko przez uprawianie sportu, z drugiej — treść i forma aktywności sportowej zależą bezpośrednio od osiągniętego poziomu rozwoju. To wzajemne uwarunkowanie sprawia, iż chcąc zrozumieć i opisać aktywność sportową człowieka trzeba sięgać zarówno do jej genezy, jak i mechanizmu regulacyjnego, stosując równolegle wyjaśnianie genetyczne i funkcjonalne, a więc analizować ją zarazem w perspektywach diachronicznej i synchronicznej. Jak słusznie zauważa J. Kozielecki (1980, s. 269), o człowieku niewiele można powiedzieć odrywając się od jego przeszłości i przyszłości. Istotą rozwoju ludzkiego jest bowiem to, iż jest on w równym stopniu kształtowany przez minione doświadczenia, aktualną sytuację oraz oczekiwania i plany na przyszłość.

2.4.1. Ujęcie genetyczno-rozwojowe

Wyjaśnienie genezy (pochodzenia) aktywności sportowej człowieka wymaga odpowiedzi na pytanie: W jaki sposób człowiek staje się sportowcem, czyli jak przebiega jego rozwój sportowy? Z kolei odpowiedź na to pytanie prowadzi do wskazania głównych czynników oraz odpowiadających im procesów rozwojowych; należą do nich:

CZYNNIKI

genotyp

PROCESY

→ dziedziczenie, dojrzewanie i starzenie się biologiczne

⁷ Doświadczenia sportowe stanowią psychiczną reprezentację zdarzeń sportowych — są efektem aktywności sportowej jednostki w jej relacjach ze światem zewnętrznym (por. Tyszkowa 1988, s. 62). Kompetencja sportowa, to ogół posiadanej przez jednostkę wiedzy i umiejętności sportowych.

- środowisko → kształtowanie i urabianie (modelowanie, warunkowanie, wychowywanie, kształcenie, hartowanie itd.)
- aktywność własna → intencjonalna i spontaniczna autokreacja

Dwa pierwsze czynniki zostały już omówione w rozdziałach poświęconych biologicznym i środowiskowym uwarunkowaniom aktywności sportowej, trzeci, wymaga dokładniejszej charakterystyki.

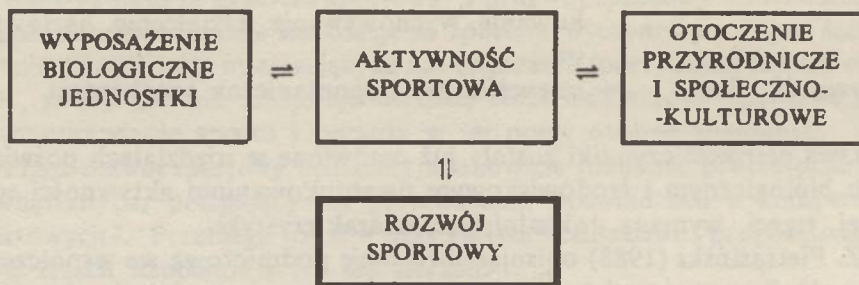
Z. Pietrasiński (1988) opisując orientację podmiotową we współczesnej psychologii rozwojowej podkreśla, że człowiek — przez swoją aktywność — zawsze uczestniczy w procesie własnego rozwoju, a tym samym nigdy nie może zrzec się prawa do współtworzenia własnej biografii. Dysponując, choćby niewielkim, marginesem swobody w działaniu człowiek dokonuje wyboru kierunku własnego rozwoju. W odniesieniu do rozwoju sportowego oznacza to, iż nikt nie rodzi się sportowcem ani też nie jest skazany na stanie się nim przez sam udział w dziedzictwie społeczno-kulturowym. Genetyczne i środowiskowe czynniki rozwoju, jakkolwiek by je rozumieć, stanowią konieczne, lecz niewystarczające przesłanki rozwoju sportowego (por. Allmer 1983).

Również twierdzenie, że rozwój (sportowy) jest produktem interakcji genotypu i środowiska niewiele wyjaśnia, jeżeli się nie wskaże sposobu, w jaki dokonuje się ta interakcja. Dopiero uwzględnienie aktywności jako źródła interakcji nadaje tej koncepcji wartość eksplanacyjną⁸. Interakcja jest więc tylko sposobem kształtowania się różnic indywidualnych w poziomie rozwoju sportowego (w poziomie usportowienia) jednostki, nie zaś ich przyczyną. Ta tkwi zawsze w indywidualnym akcie wyboru, który nie jest nigdy do końca przewidywalny.

Rola aktywności własnej, jako bezpośredniego (sprawczego) czynnika rozwoju, jest jednak często niewłaściwie rozumiana i oceniana. Powodem tego jest prawdopodobnie fakt, iż rozwój jest zwykle „efektem ubocznym” działania człowieka, tzn. ma on najczęściej charakter bezwiedny, bezrefleksyjny i nieintencjonalny. Świadome i celowe kierowanie własnym rozwojem wymaga bowiem wiedzy i umiejętności autokreacyjnych, a więc tego, co nazywane bywa „kompetencją biograficzną” (Pietrasiński 1987). Niemniej, specyficznie ludzka zdolność do samostanowienia sprawia, że rozwój człowieka (także jego rozwój sportowy) uzyskuje charakter indywidualny, niepowtarzalny i w dużym stopniu nieprzewidywal-

⁸ Założenie to jest szczególnie eksponowane w tzw. dialektycznej teorii rozwoju. Przyjmuje się w niej mianowicie, iż wszystkie czynniki, tzn. genotyp, środowisko i aktywność własna, odgrywają jednakowo ważną rolę w procesie rozwoju, który dokonuje się na drodze stałego przewycięzania sprzeczności (Riegel 1979, Rubinsztein 1962). W badaniach sportowych teorię tę rozwijają J. Baur (1989) i P. Weinberg (1985).

Ryc. 2. Czynniki rozwoju sportowego

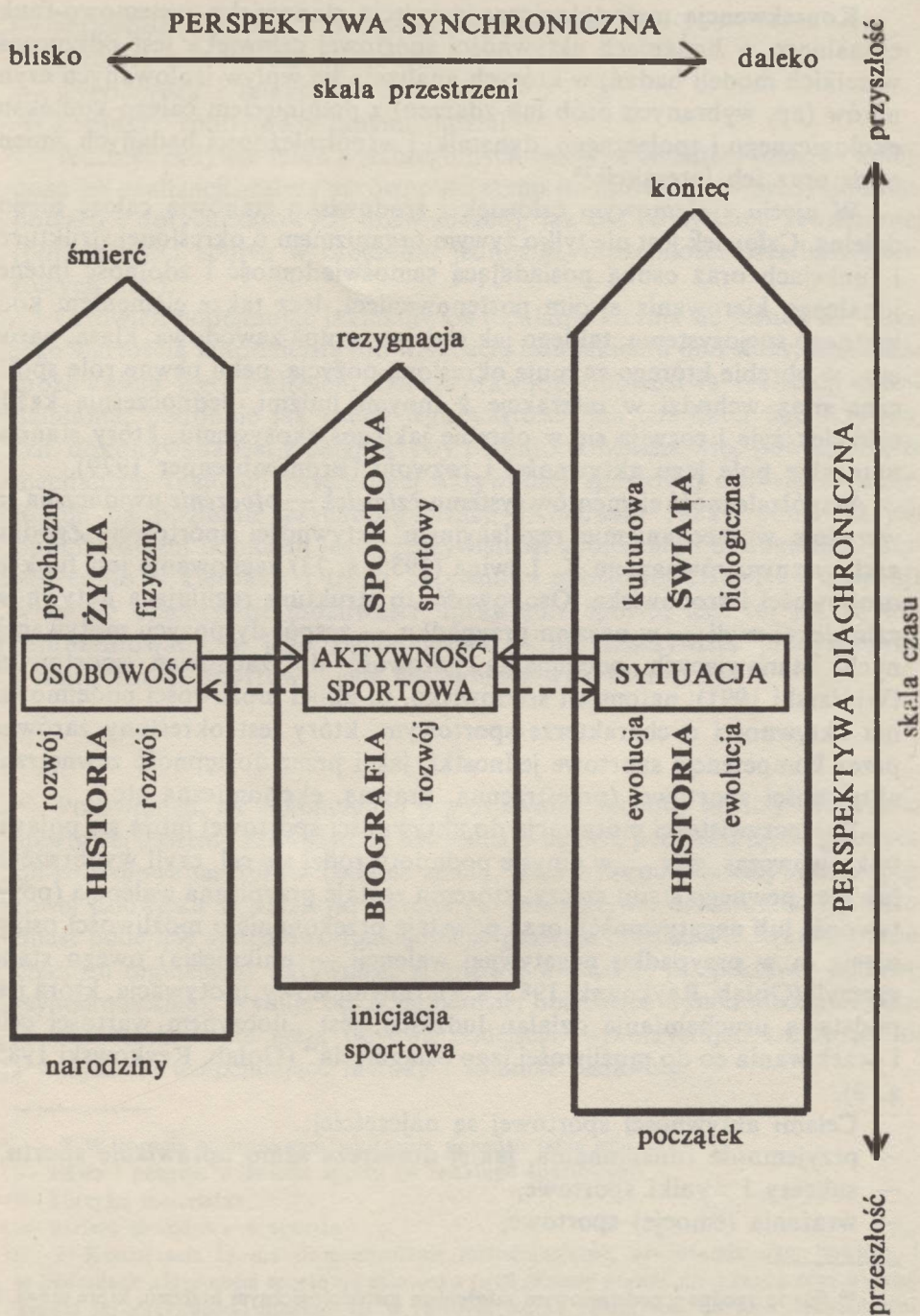
ny⁹. Jak podkreśla Z. Pietrasiński (1987, s. 262), na uwagę zasługuje fakt, że aktywność ludzka — bez względu na to czy jest wymuszona, czy też mniej lub bardziej autonomiczna — nosi na sobie piętno indywidualności podmiotu i nie jest kontrolowana z zewnątrz bez reszty.

Analizując aktywność sportową w perspektywie biograficznej, szczególnego znaczenia nabierają nie jednorazowe lub krótkotrwałe jej przejawy, lecz zdarzenia lub ciągi zdarzeń, które na trwałe zapisują się w pamięci jednostki, decydując o jej nastawieniu do sportu i dążeniu do jego uprawiania. Są to tzw. momenty przełomowe i okresy znaczące w biografii sportowej człowieka.

2.4.2. Ujęcie systemowo-funkcjonalne

W biografii sportowej człowieka, obok genezy i rozwoju aktywności sportowej, ważne miejsce zajmują jej struktura i funkcje. To, z kolei, powoduje konieczność przyjęcia innej perspektywy badawczej, nazywanej tutaj podejściem systemowo-funkcjonalnym. Jego istotą jest całościowe (holistyczne) ujmowanie badanej rzeczywistości, z całą jej złożonością relacji (współzależności). Rozwój sportowy traktowany jest tu jako element ogólnego rozwoju człowieka, dokonującego się w ścisłym związku z otoczeniem społeczno-kulturowym i przyrodniczym, aktywność sportowa zaś jest „funkcją praw rządzących całym systemem *jednostka — otoczenie*, praw niesprowadzalnych do praw podsystemów” (Paluchowski 1981, s. 34). Aby zrozumieć aktywność sportową, należy więc badać system jako całość, to znaczy człowieka wraz z jego otoczeniem.

⁹ Różnorodność, zmienność, niepowtarzalność i unikalność linii rozwojowych wynika ponadto z praktycznie nieskończonej liczby kombinacji czynników, które ten rozwój warunkują — przede wszystkim jednak ze zmienności genotypu, zmienności wzorów i standardów kulturowych, zmienności osoby w czasie oraz związanej z tym indywidualnej percepcji i interpretacji sytuacji, w których znajduje się człowiek (Adamiec 1988).

Ryc. 3. Biografia i rozwój sportowy w ujęciu systemowym

Konsekwencją metodologiczną przyjęcia stanowiska systemowo-funkcjonalnego w badaniach aktywności sportowej człowieka jest odrzucenie wszelkich modeli badań, w których analizuje się wpływ izolowanych czynników (np. wybranych osób lub zdarzeń) z pominięciem całego kontekstu ekologicznego i społecznego, dynamiki i współzależności badanych zmiennych oraz ich interakcji¹⁰.

W ujęciu systemowym człowiek i środowisko stanowią całość niepodzielną. Człowiek jest nie tylko żywym organizmem o określonej strukturze i funkcjach oraz osobą posiadającą samoświadomość i zdolność intencjonalnego kierowania swoim postępowaniem, lecz także elementem konkretnego socjosystemu, takiego jak rodzina, grupa zawodowa, klasa, naród etc., w obrębie którego zajmuje określoną pozycję, pełni pewne role społeczne oraz wchodzi w interakcję z innymi ludźmi. Jednocześnie każdy człowiek żyje i rozwija się w obrębie jakiegoś ekosystemu, który stanowi naturalne pole jego aktywności i rozwoju (Bronfenbrenner 1979).

Współzależność elementów systemu *człowiek — otoczenie* uwidacznia się wyraźnie w mechanizmie regulacyjnym aktywności sportowej. Zgodnie z klasycznym równaniem K. Lewina (1935, s. 73) zachowanie jest funkcją osobowości i środowiska. Osobowość, to struktura regulująca aktywność człowieka, czyli — w naszym przypadku — zespół dyspozycji motywacyjnych, stanowiących potencjalną gotowość do zachowań sportowych (Winiarski 1991); natomiast środowisko, to układ możliwości podejmowania aktywności o charakterze sportowym, który jest określony zarówno przez kompetencje sportowe jednostki, jak i przez dostępność zewnętrzną aktywności sportowej (przestrzenną, prawną, ekonomiczną etc.).

W rzeczywistości motywacja do aktywności sportowej może się pojawić tylko wówczas, gdy „...,w umyśle podmiotu rodzi się cel, czyli wyobrażenie lub idea pewnego stanu rzeczy, któremu zostaje przypisana walencja (pozytywność lub negatywność), oraz powstaje przekonanie o możliwości osiągnięcia (a w przypadku negatywnej walencji — uniknięcia) owego stanu rzeczy” (Gołąb, Reykowski 1985, s. 9). Innymi słowy, motywacja, która jest podstawą uruchamiania działań ludzkich, jest „iloczynem wartości celu i oczekiwania co do możliwości jego osiągnięcia” (Gołąb, Reykowski 1985, s. 9).

Celami aktywności sportowej są najczęściej:

- przyjemność funkcjonalna, jakiej dostarcza samo uprawianie sportu,
- sukcesy i wyniki sportowe,
- wrażenia (emocje) sportowe,

¹⁰ Jest to zgodne z podstawowym założeniem metodologicznym holizmu, które mówi, iż „...,człowieka poznajemy albo jako całość, albo nie poznajemy go wcale” (Adamiec 1988, s. 126).

- sprawność fizyczna i umiejętności sportowe,
- zdrowie i dobre samopoczucie,
- wypoczynek i relaks,
- kontakty sportowe z innymi ludźmi¹¹.

Wartość indywidualna poszczególnych celów, a co zatem idzie — kolejność ich realizacji, zależy zarówno od stanu podmiotu (jego predyspozycji, potrzeb i dotychczasowych doświadczeń), jak też od sytuacji zewnętrznej (popularności sportu w otoczeniu jednostki, dostępności urządzeń sportowych etc.).

Człowiek podejmując jakiegokolwiek działanie kieruje się jednak nie tylko jego wartością autoteliczną lub wartością celu jakiemu ono służy, lecz także możliwością jego realizacji. Ocena prawdopodobieństwa realizacji celów działania, podobnie jak ocena jego wartości, ma charakter subiektywny, tzn. dokonywana jest z perspektywy podmiotu. Można więc powiedzieć, że mechanizm regulacji psychicznej aktywności sportowej człowieka funkcjonuje na poziomie psychoorganizacji (Kocowski 1982), ponieważ jest podmiotowym odbiciem jego rzeczywistości społecznej i biologicznej. Bezpośrednio o kierunku i treści aktywności sportowej człowieka decydują więc nie obiektywne możliwości uprawiania sportu, lecz to, jak są one reprezentowane w jego świadomości — nie rzeczywiste predyspozycje i umiejętności sportowe, lecz ich subiektywna samoocena¹².

* *
*

Porównując, na zakończenie, przedstawione sposoby analizy aktywności sportowej możemy zauważyć, że uzupełniają się one, ponieważ ujęcie genetyczno-rozwojowe umożliwia badanie zmian, jakie występują w aktywności sportowej człowieka w dłuższym okresie (w perspektywie diachronicznej), natomiast podejście systemowo-funkcjonalne pozwala przedstawić strukturę i mechanizm regulacyjny aktywności sportowej w wąskiej perspektywie czasowej (synchronicznie). Wydaje się, iż najbardziej obiecujące wyniki można uzyskać w badaniach, które łączą obydwa podejścia, wykorzystując krzyżujące się i wzajemnie uzupełniające metody i techniki badawcze.

¹¹ W sporcie wyczynowym występują ponadto takie cele, jak:

- sława i pozycja w świecie sportu (w rankingu sportowym),
- korzyści materialne,
- kariera zawodowa w sporcie.

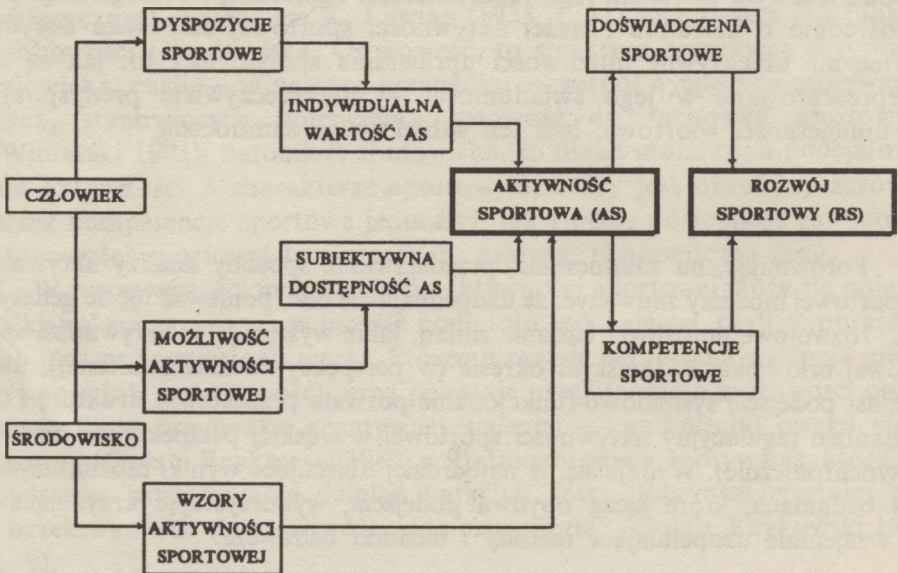
¹² Konstatacja ta ma duże znaczenie metodologiczne, uświadamia nam bowiem, iż w badaniach aktywności sportowej człowieka (jeśli chcemy poznać mechanizm oraz wyjaśnić genezę tej aktywności) musimy się w równym stopniu odwoływać do jego doświadczenia sportowego (do introspekcji), jak i do obserwacji prowadzonej z pozycji zewnętrznego obserwatora (do ekstraspekcji).

2.5. Podmiotowa teoria rozwoju sportowego — próba konceptualizacji

Przedstawiona w poprzednim rozdziale analiza teoretyczna biospołecznych podstaw aktywności sportowej pozwala na sformułowanie kilku wniosków, stanowiących założenia podmiotowej teorii rozwoju sportowego człowieka. W formie uogólnionej brzmią one następująco:

1) Nie można zrozumieć aktywności sportowej człowieka bez odwołania się do jego sportowej biografii i rozwoju, ale też *vice versa*, nie da się wyjaśnić rozwoju sportowego bez zrozumienia sensu i mechanizmów jego aktywności sportowej.

2) Rozwój sportowy jest efektem interakcji usportowiających wpływów środowiska (które jest źródłem wzorów sportowych), dyspozycji sportowych jednostki (które determinują wartość odbieranych wzorów) oraz możliwości uczestnictwa w sporcie (które określają jego dostępność). Interakcja ta jest możliwa dzięki aktywności sportowej, która ma zawsze podmiotowy i indywidualny charakter.

Ryc. 4. Uwarunkowania aktywności i rozwoju sportowego

3) Podmiotowy charakter aktywności sportowej wynika z faktu, iż jest ona skutkiem tego, jak jednostka postrzega i interpretuje siebie oraz otaczający ją świat, a więc jaka jest jej samoocena oraz jak reprezentowany jest świat zewnętrzny w jej świadomości.

4) Organizm i środowisko stanowią jedynie tworzywo i warunki rozwoju sportowego. Ich wpływ na aktywność sportową jest zapośred-

niczony, ponieważ się dokonuje przez świadomość indywidualną („osobowość sportową”).

5) Mechanizm regulacji aktywności sportowej jest **mechanizmem** psychicznym. Polega on na indywidualnej ocenie wartości sportu oraz prawdopodobieństwa ich realizacji. Jest to więc transformacja obiektywnej rzeczywistości w subiektywne doświadczenie jednostki. Ma ona charakter zarówno deskryptywny, jak i ewaluatywny, przy czym źródeł procesu wartościowania należy poszukiwać w biografii (doświadczeniu społeczno-kulturowym) człowieka oraz w jego naturze (procesach organizmalnych).

6) Człowiek jest ostatecznym i bezpośrednim twórcą swojej biografii sportowej niezależnie od tego, czy zdaje sobie z tego sprawę, czy też nie.

7) Należy odróżnić przyczyny od warunków aktywności sportowej: żaden czynnik, którego skutkiem może być zarówno aktywność sportowa, jak i — w równym stopniu — inne rodzaje aktywności, nie może być uznany za przyczynę aktywności sportowej¹³.

Powyższe założenia stanowiły podstawę teoretyczną do formułowania pytań i hipotez badawczych, przedstawionych w następnym rozdziale.

---

¹³ Analogiczne założenie formułuje E. H. Sutherland w teorii zróżnicowanych powiązań, tłumaczącej mechanizm dewiacji społecznej (podaję za: Siemaszko 1993).

3. Problematyka, metodologia i organizacja badań

3.1. Pytania i hipotezy badawcze

Ogólnym celem zamierzonych badań było określenie miejsca i roli sportu w życiu współczesnej młodzieży oraz wyjaśnienie przyczyn różnic w strukturze aktywności sportowej i poziomie usportowienia badanych osób przez odwołanie się zarówno do genezy, jak i mechanizmów motywacyjnych aktywności sportowej.

Badania miały dostarczyć odpowiedzi na następujące pytania szczegółowe:

1) Jaka jest aktywność sportowa młodzieży? Czy występują różnice w treści i w poziomie tej aktywności? Czy cechy położenia społecznego różnicują aktywność młodzieży? Jakie są inne (poza aktywnością sportową) formy uczestnictwa młodzieży w sporcie i jaki jest ich zasięg?

2) W jaki sposób młodzież realizuje i rozwija swoje zainteresowania sportowe? Czy istnieje zależność między poziomem zainteresowań sportowych a poziomem aktywności sportowej? Czy istnieje rozbieżność między rzeczywistością aktywnością sportową a aspiracjami sportowymi młodzieży?

3) Jak rodzą się zainteresowania sportowe? Jaka rolę w inicjacji sportowej odgrywają dyspozycje indywidualne, a jaką wpływ środowiska społecznego? Czy czynniki te działają niezależnie, czy też w interakcji?

4) Jakie dyspozycje indywidualne sprzyjają rozwojowi aktywności sportowej? Jakie grupy społeczne mają decydujący wpływ na rozwój sportowy młodzieży? Jaki jest mechanizm tego wpływu?

5) Jak człowiek staje się sportowcem? Jak przebiega rozwój sportowy? Czy można sformułować modele indywidualnego rozwoju sportowego człowieka?

6) Czy środowisko młodzieży jest wewnątrznie zróżnicowane pod względem poziomu usportowienia? Co jest przyczyną różnic w poziomie usportowienia młodzieży? Co różni młodzież o wysokim i niskim poziomie usportowienia?

7) Jakie miejsce zajmuje sport w systemie wartości młodzieży? Jakie wartości dostrzega młodzież w sporcie? Czy są to wartości instrumentalne, czy też autoteliczne? Jaki jest stosunek młodzieży do wartości sportu uprawianego wyczynowo i rekreacyjnie?

8) Co określa dostępność indywidualną sportu? Jakie są bariery aktywności sportowej młodzieży? Które bariery występują najczęściej w świadomości młodzieży?

9) Czy sytuacja zewnętrzna (kontekst ekologiczny i społeczno-historyczny) ma wpływ na stosunek młodzieży do sportu?

10) Czy wyniki badań pozwalają przewidzieć zakres uczestnictwa młodzieży w sporcie po zakończeniu edukacji szkolnej? W jakim stopniu badana młodzież jest przygotowana do uczestnictwa w sporcie w wieku dorosłym?

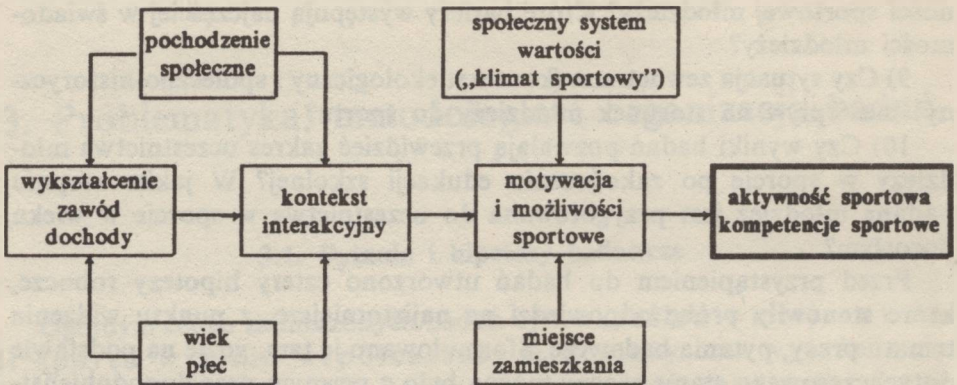
Przed przystąpieniem do badań utworzono cztery hipotezy robocze, które stanowiły próbę odpowiedzi na najistotniejsze, z punktu widzenia tematu pracy, pytania badawcze. Sformułowano je tam, gdzie na podstawie dotychczasowego stanu wiedzy można było z pewnym prawdopodobieństwem przewidzieć kierunek lub charakter badanych zależności. Omówimy je kolejno.

Hipoteza I: Pozycja społeczna różnicuje przede wszystkim treść aktywności sportowej młodzieży, wywierając mniejszy wpływ na jej poziom.

Hipoteza pierwsza zakłada, że miejsce jakie zajmuje jednostka w strukturze społecznej wpływa na treść jej aktywności sportowej, tzn. na preferowane przez nią dyscypliny sportowe, natomiast nie decyduje bezpośrednio o trwałości, częstotliwości i natężeniu teje aktywności.

Nie wdając się w analizę różnych teorii struktur społecznych (zob. Rybicki 1979, Szmatka 1989) i związanych z nimi pojęć pozycji, statusu i roli społecznej, stwierdzimy tylko, iż przyjmuje się w nich na ogół założenie o związku przynależności do określonej grupy społecznej (i zajmowanej w niej pozycji) z zachowaniem się jednostki. Próby weryfikacji tego założenia w badaniach aktywności sportowej, przeprowadzone w różnych krajach, nie doprowadziły jednak do jednoznacznych wniosków i rozstrzygnięć (Loy 1969, Lüschen 1963, Martens 1975).

Krytykując dotychczasowe badania, M. Lamprecht i wsp. (1991) wskazują na ich statyczny i ahistoryczny charakter oraz nieuwzględnienie jednoczesnego wpływu innych czynników (ekologicznych, psychologicznych), zmienności poszczególnych czynników statusu w ciągu życia oraz ich współzależność, wreszcie tego, że na zachowanie człowieka wpływają „świadomościowe korelaty położenia społecznego”, które są nie zawsze dokładnym odzwierciedleniem jego obiektywnej sytuacji społecznej. Jednak zaproponowany, a następnie testowany przez M. Lamprechta i wsp. (1991), model wieloczynnikowy (ryc. 5) ma również małą wartość eksplanacyjną,

Ryc. 5. Społeczne determinanty aktywności sportowej (wg Lamprechta i wsp. 1991)

ponieważ wyjaśnia zaledwie 1,6% wariacji aktywności sportowej i 0,8% wariacji konsumpcji sportowej badanych osób.

W tej sytuacji proponujemy odmienny sposób interpretacji twierdzenia o zależności aktywności sportowej od miejsca zajmowanego w strukturze społecznej. Przyjmujemy mianowicie, iż złożony konstrukt teoretyczny, jakim jest „aktywność sportowa”, można rozłożyć na to, co stanowi jej cechę jakościową (tzn. treść) oraz to, co się daje określać w kategoriach ilościowych (tzn. jej poziom). Zakładamy dalej, że głównie treść aktywności sportowej jest uwarunkowana przynależnością do określonej grupy (warstwy, klasy) społecznej i zajmowaną w niej pozycją. Poziom aktywności sportowej zależy natomiast od cech osobniczych, ukształtowanych w toku rozwoju sportowego jednostki i związanych z jej sportową biografią. Innymi słowy, poziom aktywności sportowej zależy od indywidualnego poziomu rozwoju sportowego i nie ulega wariacji międzygrupowej.

Hipoteza II: Wśród wielu czynników rozwoju sportowego decydujące znaczenie w wieku młodzieńczym posiada interakcja wpływów grupy rówieśniczej i dyspozycji indywidualnych.

Hipoteza druga opiera się na założeniu, iż żaden z czynników rozwoju człowieka nie działa w odosobnieniu oraz że można wskazać czynniki, które w pewnych okresach życia mają znaczenie większe od innych (tzn. można dokonać ich hierarchizacji).

W wieku młodzieńczym, gdy słabną więzy z rodzicami, grupa rówieśnicza (*peer group*) staje się silnym, rzeczywistym układem odniesienia normatywnego, przejmując funkcje socjalizacyjne, które były wcześniej realizowane przez rodzinę, szkołę i społeczności lokalne (Misztal 1974, s. 50). Więż jednostki z grupą odniesienia ma istotny wpływ na jej stosunek do wartości i wzorów, które przejawia od tej grupy (Misztal 1980, s. 222). W grupie rówieśniczej, w której sport jest wartością uznawaną i realizowaną (stanowiąc element stylu życia jej członków), aktywność sportowa jest źródłem prestiżu i pozycji społecznej¹.

Dotyczy to zwłaszcza tych członków grupy, którzy posiadają predyspozycje sportowe. Dla nich, przede wszystkim, aktywność sportowa ma wartość gratyfikacyjną, natomiast dla osób, które nie posiadają odpowiednich predyspozycji aktywność sportowa może być źródłem upokorzeń i frustracji, kształtując wobec sportu postawy negatywne.

Również samo posiadanie predyspozycji sportowych nie gwarantuje rozwoju sportowego, jeżeli człowiek przebywa w środowisku społecznym, w którym brak warunków do uprawiania sportu lub sport nie stanowi wartości pożądanej (brak „klimatu sportowego”). Predyspozycje sportowe nie znajdują wtedy okazji do rozwoju, bądź rozwijają się w innym kierunku. Może się zdarzyć w końcu i tak, iż stają się one przeszkodą we współzyciu z grupą, dostarczając bodźców awersyjnych. Ma to miejsce wówczas, gdy aktywność sportowa nie jest akceptowana przez otoczenie społeczne jednostki (znany *dylemat sportsmenki*).

Jak z tego wynika, aktywność sportowa, dyspozycje indywidualne oraz czynniki środowiskowe determinują się wzajemnie i wzmacniają, decydując łącznie (w interakcji) o rozwoju sportowym człowieka. Mechanizm tej interakcji ma więc biopsychospołeczną naturę.

Hipoteza III: Siła związku pomiędzy występowaniem wzorów sportowych w otoczeniu społecznym jednostki a jej poziomem usportowienia zależy od dostępności i wartości indywidualnej tych wzorów oraz od znaczenia powiązań sportowych w życiu jednostki.

Zgodnie z tą hipotezą oczekujemy, iż poziom rozwoju sportowego (tzn. poziom usportowienia) będzie dodatnio korelował z występowaniem wzo-

¹ Konstatacja ta jest, w pewnym sensie, odwróceniem hipotezy pierwszej. Wynika z niej bowiem, iż aktywność sportowa jest nie tylko epifenomenem struktury społecznej, lecz także czynnikiem wpływającym na jej kształt — przynajmniej w grupach rówieśniczych młodzieży usportowionej.

rów sportowych w otoczeniu społecznym człowieka², przy czym wielkość tej korelacji będzie zależeć nie tyle od częstotliwości występowania wzorów, ile od stosunków, jakie łączą człowieka z ich źródłem (nośnikiem)³. Im związki te są bardziej bezpośrednie, trwałe i znaczące, tym większe jest prawdopodobieństwo, iż prezentowane wzory sportowe zostaną przez niego przyjęte i zinternalizowane. Im bardziej ceni sobie człowiek prezentowane wzory (tzn. im bardziej są one dla niego atrakcyjne, a zarazem dostępne), tym większe jest prawdopodobieństwo, iż staną się źródłem jego aktywności sportowej, a przez to wpłyną na jego własny rozwój sportowy.

Treść hipotezy trzeciej wynika z założeń podmiotowej teorii rozwoju sportowego. Według tej teorii, warunki środowiskowe (wzory sportowe występujące w otoczeniu społecznym jednostki) oddziałują na rozwój sportowy przez działalność podmiotową człowieka, to znaczy przez jego aktywność sportową.

Źródłem, a zarazem nośnikiem wzorów sportowych jest zawsze drugi człowiek; stąd powiązania sportowe, bez względu na to, czy mają charakter bezpośredni (np. więzi w grupie rówieśniczej), czy też dokonują się pośrednio (np. przez telewizję), są rodzajem relacji międzyludzkich. Ich znaczenie jest indywidualne i zmienne, ponieważ zależy od charakteru stosunków, jakie występują między źródłem przekazu wzorów sportowych a ich odbiorcą. To samo źródło wzorów sportowych wpływa ponadto w odmienny sposób na różne osoby, a jego siła oddziaływania związana jest bardziej z dystansem psychologicznym⁴ niż z bliskością fizyczną. Czasem jednorazowy kontakt z osobą znaczącą (np. z idolem sportowym) wywiera większy wpływ na aktywność sportową człowieka, niż stałe przebywanie w otoczeniu osób nie lubianych i pozbawionych autorytetu.

Hipoteza IV: W życiu współczesnej młodzieży sport stanowi „drugą rzeczywistość”, która umożliwia swoiste oderwanie się od codzienności i kompensację niepowodzeń w innych dziedzinach życia — w pracy, nauce, kontaktach z płcią przeciwną, stosunkach rodzinnych.

² Wzór sportowy to ukształtowany historycznie i będący przedmiotem uczenia się (przekazu kulturowego) sposób zachowania wraz z towarzyszącą mu motywacją.

³ Źródło wzorów sportowych to osoba lub osoby uprawiające sport, interesujące się sportem lub w inny sposób zaangażowane w działalność sportową, z którymi pozostaje jednostka w bezpośrednim lub pośrednim kontakcie.

⁴ Przez dystans psychologiczny rozumiemy tu subiektywną ocenę podobieństwa jednostki do źródła przekazu wzorów sportowych, która wpływa na stosunek emocjonalny do tego źródła oraz tendencję do identyfikowania się z nim.

Hipoteza czwarta tłumaczy, występujące wśród młodzieży, zjawisko „ucieczki w sport”. Zakładamy, że zjawisko to jest widoczne u młodzieży polskiej, u której naturalny kryzys wieku dorastania pogłębia trudna sytuacja zewnętrzna tej grupy społecznej, związana z dokonującą się w naszym kraju transformacją ustrojową. Charakterystyczne cechy tej sytuacji to:

a) „marginalizacja” i wyobcowanie młodzieży przez pozbawienie jej możliwości decydowania o własnym losie i ograniczenie udziału w życiu społeczno-politycznym kraju (Markowska 1987),

b) utrudniony i wydłużony „start życiowy” młodzieży polskiej oraz brak perspektyw na szybką poprawę tej sytuacji (Trawińska 1987),

c) pogłębiająca się sprzeczność pomiędzy przekonaniem o równości szans życiowych a rzeczywistą możliwością ich realizacji (Adamski 1993),

d) obniżenie aspiracji oświatowych, degradacja społeczna inteligencji i osób z wykształceniem wyższym (Kozakiewicz 1987),

e) utrata ideałów i upadek autorytetów (państwa, kościoła, szkoły, rodziny) oraz rozczarowanie istniejącym porządkiem społecznym,

f) poczucie zagrożenia, bezsilności i niepewności co do własnych losów, spowodowane bezrobociem, trudnościami mieszkaniowymi, redukcją świadczeń socjalnych oraz niemożnością znalezienia własnego miejsca w szybko zmieniającej się rzeczywistości społeczno-ekonomicznej,

g) nieadekwatność wzorów i wartości wpajanych młodzieży w domu i w szkole do rzeczywistej sytuacji społecznej, co sprawia, iż dyrektywy postępowania przekazywane w procesie edukacji są nieskuteczne w codziennym życiu — nie zapewniają sukcesów zawodowych i zdobycia odpowiedniej pozycji społecznej.

Charakterystyka powyższa jest oczywiście dużym uogólnieniem i nie dotyczy w jednakowym stopniu sytuacji całej młodzieży. Jak przypuszczamy, sytuacja ta sprawia jednak, że przynajmniej część młodzieży poszukuje w sporcie możliwości zaspokojenia potrzeb i aspiracji, których nie ma szans zrealizować gdzie indziej. Sport stanowi dla tej grupy młodzieży „odskocznię” od problemów i kłopotów dnia powszedniego; daje możliwość stania się — w stosunkowo krótkim czasie — specjalistą bądź to przez aktywne uczestnictwo (uprawianie sportu), bądź przez „uczestnictwo bierne” (konsumpcję sportową).

Sport — jako jedna z nielicznych dziedzin życia — stanowi domenę młodzieży. Trudno się więc dziwić, że w sporcie poszukuje ona często remedium na swoje problemy: obrony przed uprzedmiotowieniem i zagnębieniem w rzeczywistości świata dorosłych, sposobu na odreagowanie stresów i napięć psychicznych, możliwości dowartościowania i samorealizacji, emocji i urozmaicenia życia, swobody i niezależności. Czasem — niestety — szuka ona także okazji do wyladowania frustracji, agresji oraz

buntu przeciw wszelkim instytucjom świata dorosłych. Sport umożliwia wreszcie to, co M. Demel (1976) nazwał kiedyś „ucieczką od siebie, aby znów być sobą”.

3.2. Modele i metody badań

Przyjmując tezę, iż metoda badań musi być zgodna z ich założeniami teoretycznymi, a ich ostatecznym celem ma być nie tylko opis uczestnictwa młodzieży w sporcie, lecz także zrozumienie i wyjaśnienie jego uwarunkowań rozwojowych i motywacyjnych, uwzględniono dwa — uzupełniające się — podejścia badawcze: ilościowo-analityczne i jakościowo-hermeneutyczne⁵. Omówimy je kolejno, gdyż opierają się one na odmiennej „filozofii” postępowania badawczego.

3.2.1. Podejście ilościowo-analityczne

Źródłem inspiracji przyjętych tu rozwiązań metodologicznych była idea-
lizacyjna teoria nauki (ITN) L. Nowaka (1977), w wersji protoidealizacyjnej, zaproponowanej przez J. Brzezińskiego (1982). Była ona wielokrotnie omawiana w literaturze polskiej, dlatego ograniczymy się jedynie do wymienienia jej głównych założeń. Akceptując tezy racjonalizmu krytycznego o pierwotności teorii względem obserwacji, realnym statusie terminów teoretycznych oraz ich niezbędności w nauce (zob. Popper 1977), przyjmuje się w ITN, iż:

- można dokonać strukturalizacji badanej rzeczywistości, wyróżniając rzeczy jako podstawowe typy ontologiczne (pogląd zwany substancjalizmem uniwersalistycznym),
- rzeczywistość jest wyjaśniana przez badacza poprzez poznanie tego, co jest w niej istotne (teza esencjalizmu),
- metodą konstrukcji praw naukowych jest idealizacja, a metodą ich empirycznego sprawdzania — konkretyzacja (zob. Hornowska 1989, s. 26—27).

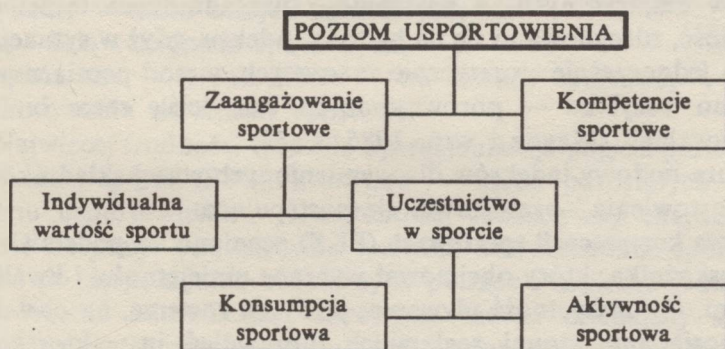
⁵ Podejście pierwsze można też określić jako naturalizm metodologiczny, drugie, jako metodologiczny antynaturalizm (por. Pałubicka 1987). Oba stanowiska różnią się w sferze epistemologicznej (ale nie ontologicznej).

Wykorzystując — opracowane przez J. Brzezińskiego (1982, 1990) — protoidealizacyjne ujęcie procesu badawczego⁶, określono obraz przestrzeni zmiennych, dokonano ich operacjonizacji i pomiaru w próbie reprezentacyjnej wybierając jednocześnie modele (badawczy i statystyczny), w ramach których weryfikowane będą hipotezy.

Zmienne zależne

Ponieważ wymienione w hipotezach badawczych pojęcia posiadają status teoretyczny (a nie obserwacyjny), przed przystąpieniem do badań wymagają operacjonizacji, w analizie zaś odwoływania się do teorii, która je tłumaczy. Procedura operacjonizacji polega na nadawaniu sensu empirycznego terminom teoretycznym poprzez dobieranie odpowiednich wskaźników i narzędzi pomiarowych (Hornowska 1989).

Pojęciem, które ma podstawowe znaczenie w naszej koncepcji badawczej jest **poziom usportowienia**, to znaczy osiągnięty przez jednostkę poziom rozwoju sportowego. Jest to złożony konstrukt teoretyczny, obejmujący kompetencje i zaangażowanie sportowe jednostki, to jest jej stosunek do wartości sportu oraz bezpośrednio i pośrednio uczestnictwo w sporcie (aktywność i konsumpcję sportową).

Ryc. 6. Struktura poziomu usportowienia

⁶ Proces badawczy ma — zdaniem J. Brzezińskiego (1982, s. 76—78) — strukturę cykliczną i obejmuje następujące czynności:

— wybór „wstępnego” obrazu przestrzeni zmiennych istotnych dla danej zmiennej zależnej,

— operacjonizację zmiennych, czyli wybór modelu pomiarowego,

— badanie istotności zmiennych niezależnych i ich interakcji w kontekście określonego modelu badawczego (eksperymentalnego lub korelacyjnego); akceptowanie lub usuwanie zmiennych i ich interakcji,

Określając sens empiryczny pojęcia „poziom usportowienia” (PU) utworzono (na mocy definicji) wskaźnik globalny, którym jest suma ważona jego składowych, tzn. poziomów: aktywności sportowej, konsumpcji sportowej, wartości indywidualnej sportu oraz kompetencji sportowych⁷. Przekładając powyższe terminy na język operacji badawczych posłużono się koncepcją wskaźnikową P. F. Lazarsfelda (1958). Jego zdaniem, proces przekładu złożonych pojęć na wskaźniki empiryczne polega na: wyobrażeniu sobie pojęcia, rozbiciu go na szereg prostych wymiarów, dokonaniu wyboru obserwowalnych wskaźników oraz połączeniu ich w jeden indeks. Za konstruowaniem indeksu, a nie analizowaniem każdego wskaźnika cząstkowego z osobna, przemawia znana zasada psychometryczna, w myśl której „zbiór pomiarów jest bardziej stabilnym i nieobciążonym estymatorem danej wielkości niż jakikolwiek pojedynczy pomiar z tego zbioru” (cytuje za E. Hornowską 1989, s. 81). Nie zmienia to jednak faktu, że indeks — chociaż często stosowany w badaniach społecznych — jest dość wątpliwym narzędziem pomiaru, ponieważ jego budowa opiera się na kilku trudnych do spełnienia w praktyce założeniach (m. in. na założeniu, że poszczególne pomiary dokonywane są w jednakowej skali, na poziomie co najmniej interwałowym, bo tylko wówczas uprawnione jest dodawanie ich ekwiwalentnych wyników).

Mając świadomość trudności związanych z obiektywnym doborem wskaźników empirycznych, a następnie z uzasadnionym łączeniem ich w jedną całość, zdecydowano się na budowę indeksu, gdyż w sytuacji braku prostych, a jednocześnie teoretycznie znaczących, metod pomiaru pozwala on — mimo wszystko — porównywać to, „co ściśle rzecz biorąc jest nieporównywalne” (Maynz i wsp. 1985, s. 59).

Procedura budowy indeksów dla wymienionych wyżej składników „poziomu usportowienia” przedstawia się następująco:

1) **Poziom kompetencji sportowych (PKS)** oceniano na podstawie sumarycznego wskaźnika, który obejmował wybrane umiejętności i kwalifikacje sportowe (m. in. umiejętność pływania, jazdy na rowerze, na nartach i na łyżwach, posiadanie stopni żeglarskich, uprawnień instruktorskich lub ratowniczych, bycie członkiem klubu sportowego). Utworzony w ten spo-

---

— badanie modelu; akceptowanie lub rozszerzanie modelu,

— ustalenie „ostatecznego” obrazu przestrzeni zmiennych istotnych dla Y,

— ustalenie prostej, liniowej teorii protoidealizacyjnej zmiennej Y.

⁷ Przypisując różne wagi poszczególnym składnikom wskaźnika poziomu usportowienia (PU) posłużono się kryterium zewnętrznym, którym była ocena grupy osób znających badaną jednostkę, dokonana techniką socjometryczną. Wartości poszczególnych wag są wprost proporcjonalne do wielkości korelacji, jakie występują pomiędzy kryterium zewnętrznym a składnikami wskaźnika PU.

sób indeks uwzględnia zarówno zakres („szerokość”) kompetencji sportowych, jak też ich wielkość (stopień zaawansowania).

2) **Poziom aktywności sportowej (PAS)** jest cechą wielowymiarową, odzwierciedlającą stopień czynnego uczestnictwa w sporcie. Traktując ją jako jedną zmienną, utworzono indeks składający się z pięciu wymiarów cząstkowych obejmujących:

- szerokość aktywności sportowej (mierzoną liczbą uprawianych dyscyplin sportu),
- długość aktywności sportowej (mierzoną liczbą lat uprawiania sportu),
- intensywność aktywności sportowej (mierzoną liczbą godzin w tygodniu),
- częstotliwość aktywności sportowej (mierzoną liczbą zajęć w tygodniu),
- „zawodniczość” aktywności sportowej (mierzoną liczbą startów w zawodach sportowych w ciągu roku).

3) **Poziom konsumpcji sportowej (PCS)** wyraża stopień „biernego” uczestnictwa w sporcie, przy czym „bierność” ma tu charakter względny i nie obejmuje innych — poza własną aktywnością sportową — form realizacji zainteresowań sportowych. Budując ogólny wskaźnik poziomu konsumpcji sportowej brano pod uwagę częstotliwość wykonywania następujących czynności:

- czytania rubryki sportowej w prasie codziennej,
- oglądania w telewizji programów sportowych,
- słuchania w radio audycji sportowych,
- kupowania czasopism sportowych,
- uczęszczania — w roli kibica — na zawody sportowe,
- dyskutowania na tematy sportowe.

4) Najwięcej trudności sprawiła operacjonizacja pojęcia **poziom wartości indywidualnej sportu (PVS)**, które ma — wśród pozostałych elementów „poziomu usportowienia” — najbardziej subiektywny charakter. Przyjmując, iż obejmuje ono zarówno wartości instrumentalne sportu (a więc zdolność do zaspokajania określonych potrzeb i aspiracji jednostki), jak i jego wartość autoteliczną, utworzono indeks składający się z kilku wskaźników cząstkowych, wyrażających stosunek do sportu traktowanego jako:

- źródło przyjemności funkcjonalnej, emocji i wrażeń,
- możliwość wypoczynku i relaksu,
- szansa uwolnienia się od codziennych obowiązków, zmartwień i kłopotów,
- okazja do spotkania z przyjaciółmi,
- forma rozwoju własnych zainteresowań,
- sposobność do sprawdzenia się i wykazania w rywalizacji sportowej,
- sposób na poprawę sprawności fizycznej, zdrowia i samopoczucia,
- możliwość zaspokojenia potrzeby aktywności fizycznej.

Na zakończenie warto podkreślić, iż operowanie pojęciem „poziom usportowienia” wydaje się być bardziej precyzyjne, niż stosowanie dychotomicznego podziału na osoby bierne i czynne sportowo. Całkowity brak aktywności sportowej jest bowiem wśród młodzieży zjawiskiem tak samo rzadkim, jak trudna do sprecyzowania jest pełna aktywność sportowa.

Zmienne niezależne

Ogół zmiennych niezależnych, istotnych dla rozwoju sportowego człowieka, podzielono na dwie grupy, określone jako warunki i czynniki rozwoju.

Do grupy pierwszej zaliczono: płeć, wiek, miejsce zamieszkania oraz pozycję społeczną badanych osób. Ich związek ze zmienną kryterialną (z poziomem usportowienia) nie ma charakteru przyczynowo-deterministycznego, a formułowane na jego podstawie prawa i uogólnienia określane bywają jako „strukturalne, czyli orzekające o stałym współwystępowaniu pewnego zespołu elementów lub własności” (Nowak 1985, s. 243). Ostatnia z wymienionych zmiennych wymaga bliższego określenia przed przekładem na język operacji badawczych. Przez „pozycję społeczną” rozumieć będziemy mianowicie miejsce, jakie zajmuje jednostka w hierarchicznie ujmowanej strukturze społecznej. Jest ono uwarunkowane wieloczynnikowo, jednak dla potrzeb badań aktywności sportowej młodzieży posłużymy się jego pojedynczym wskaźnikiem, jakim jest typ szkoły, do której uczęszcza badana młodzież. Wskaźnik ten scala — zdaniem Z. Kwiecińskiego (1987, s. 244) — „typ kompetencji społecznych i syndrom położenia społecznego młodzieży”. Odpowiada on „zawodowi” traktowanemu, z kolei, jako najlepszy pojedynczy wskaźnik pozycji społecznej wśród osób dorosłych (Wasilewski 1984, s. 156).

Drugą grupę zmiennych stanowią tak zwane czynniki rozwoju, a więc to wszystko, co wpływa bezpośrednio na rozwój sportowy jednostki, to znaczy jest jego źródłem i przyczyną. W świetle przyjętych założeń teoretycznych, głównym czynnikiem rozwoju sportowego jest interakcja wpływów środowiska społecznego i dyspozycji indywidualnych. Nie ma niestety metody, która by umożliwiała badanie i pomiar występującej rzeczywiście interakcji. Posługując się wskaźnikami określamy jedynie jaki procent wariacji zmiennej zależnej (poziomu usportowienia) jest wyjaśniany przez zmienne środowiskowe, indywidualne oraz ich interakcję, pojmowaną, w sensie statystycznym, jako iloczyn poszczególnych predyktorów. „Wykryte” w ten sposób zależności przyczynowe mają oczywiście charakter warunkowy (por. Nowak 1985, s. 244 i nast.).

W badaniach wykorzystano trzy wskaźniki syntetyczne, które odpowiadały wpływom (usportowiającym) środowisk: rodzinnego, szkolnego i koleżeńkiego oraz jeden wskaźnik globalny indywidualnych dyspozycji sportowych. Wskaźniki pierwszego rodzaju utworzono uwzględniając częstotliwość występowania wzorów sportowych w danym środowisku oraz jego siłę oddziaływania na jednostkę, natomiast wskaźnik indywidualnych dyspozycji sportowych powstał z połączenia samooceny poziomu własnych potrzeb ruchowych, sprawności fizycznej i uzdolnień ruchowych.

Na zakończenie pozostało nam jeszcze określić sposób wnioskowania o znaczeniu powiązań sportowych w życiu jednostki. Przyjęto, iż znaczenie to zależy od charakteru stosunków, jakie łączą badaną osobę ze źródłem wzorów sportowych, to znaczy od relacji jakie występują pomiędzy badanym a jego nauczycielem, kolegą lub krewnym prezentującym określone wzory zachowań i wartości sportowych.

Narzędzia badawcze

Przystępując do konstrukcji kwestionariusza ankiety założono, że powinien on spełniać następujące warunki:

- być przydatny do badań prowadzonych techniką audytoryjną w klasach szkolnych w czasie jednostki lekcyjnej,
- umożliwiać pomiar zmiennych zależnych na poziomie interwałowym (co jest warunkiem stosowania większości metod analizy wielozmiennowej),
- charakteryzować się rzetelnością i trafnością pomiarów, zapewniając jednocześnie porównywalność uzyskiwanych wyników,
- odpowiadać swoim poziomem i językiem pytań młodzieży z trzech typów szkół ponadpodstawowych (LO, TLZ, ZSZ),
- dostarczać wiarygodnych danych, które by pozwalały wyodrębnić dwie — skrajne pod względem poziomu usportowienia — grupy młodzieży gotowej uczestniczyć w drugiej części badań.

Prace rozpoczęto od przeprowadzenia rekonesansu badawczego w trzech szkołach ponadpodstawowych na terenie Krakowa (w liceum ogólnokształcącym, technikum i zasadniczej szkole zawodowej). Jego celem była konstrukcja pierwszej wersji narzędzia badawczego, a w szczególności sformułowanie „języka ankiety”, który by nie narzucał badanym osobom siatki pojęciowej badacza. W tej fazie badań interesowało nas to, jak młodzież rozumie słowo „sport”⁸, czy w świadomości młodzieży występuje

---

⁸ Zależało nam tutaj na sformułowaniu tzw. subiektywnej definicji sportu, nie zaś na jego formalnym, podręcznikowym określeniu.

wyraźna granica między rekreacją a wyczynem oraz kto — w rozumieniu potocznym — uważany jest za sportowca.

Przeprowadzony, w trzech różnych środowiskach młodzieży, zwiad badawczy umożliwił przygotowanie kwestionariusza, który został następnie poddany konsultacjom metodologicznym (ich celem była m.in. ocena adekwatności zastosowanych wskaźników) oraz weryfikacji w tzw. pilotażu pogłębionym. Badaniem pilotażowym objęto 100-osobową grupę młodzieży starając się, aby była ona reprezentatywna typologicznie, to znaczy, aby była zbliżona pod względem struktury wieku, płci i profilu kształcenia do próby właściwej (por. Lutyńska 1984, s. 61).

Ostateczną wersję kwestionariusza oparto na wskaźnikowej i testowej koncepcji pytań⁹. Zgodnie z pierwszą, odpowiedzi na pytania traktowane są jako wskaźniki kryjących się za nimi nieobserwowalnych zjawisk. Koncepcja testowa zakłada natomiast, iż pojedyncze pytanie stanowi jedynie pozycję (item) w całym teście lub skali i nie pełni samodzielnej oraz odrębnej funkcji informacyjnej.

W kwestionariuszu znalazły się cztery skale skumulowanych ocen, mierzące poszczególne elementy poziomu usportowienia (PKS, PAS, PCS i PVS). Przekształcając, omówione w poprzednim rozdziale, indeksy w skale pomiarowe:

- a) obliczono moc dyskryminacyjną wszystkich pozycji w skalach posługując się wartością statystyki t ,
- b) oceniono rzetelność skal posługując się techniką estymacji zgodności wewnętrznej, według wzoru alfa Cronbacha¹⁰,
- c) sprawdzono trafność teoretyczną skal (*construct validity*) korelując ich wyniki z kryterium zewnętrznym, którym była ocena kolegów i koleżanek z tej samej klasy¹¹, oraz trafność treściową (*content validity*) przez odwołanie się do opinii ekspertów,
- d) po przeprowadzeniu badań reprezentacyjnych dokonano normalizacji skal, transformując wyniki surowe na wyniki skali stenowej; umożliwiło to porównywanie wyników osiągniętych przez różne osoby, uzyskanych na różnych skalach.

Sumując wyniki poszczególnych skal w jeden globalny wskaźnik poziomu usportowienia zakładano — niejako *implicite* — że pomiary dokonywa-

⁹ Ich wady i zalety szeroko omawia J. Lutyński (1983).

¹⁰ Obliczona, według wzoru alfa Cronbacha, rzetelność wynosiła dla skal:

— poziomu kompetencji sportowych (PKS) 0,48

— poziomu aktywności sportowej (PAS) 0,85

— poziomu konsumpcji sportowej (PCS) 0,84

— poziomu wartości sportowych (PVS) 0,85

¹¹ Ocenę tę uzyskano stosując technikę socjometryczną.

ne są co najmniej na poziomie interwałowym (co miało uprawomocnić zabieg kontaminacji). Trudno jednoznacznie stwierdzić, czy założenie to udało się spełnić w przypadku wszystkich konstruowanych skal¹².

Obok wymienionych skal, kwestionariusz zawierał także:

- a) pytania dotyczące posiadanych predyspozycji sportowych oraz usportowiającego wpływu środowiska szkolnego, rodzinnego i koleżeńskiego,
- b) pytania — tabele na temat barier aktywności sportowej oraz stosunku do sportu wyczynowego i rekreacyjnego,
- c) pytania o aspiracje sportowe, ocenę z wychowania fizycznego, posiadaną klasę sportową oraz o zamiar uprawiania sportu w przyszłości,
- d) pytania o sposoby spędzania czasu wolnego (traktowane również jako pytania kontrolne),
- e) zestaw pytań metryczkowych.

W kwestionariuszu dominowały pytania zamknięte o charakterze prekategoryzowanym, poprzedzone często pytaniami filtrującymi, które zawierały tzw. reguły przejścia. Całość opatrzone odpowiednią instrukcją, informującą o celu badań i sposobie wykorzystania ich wyników, oraz apelem o szczerą i rzetelną odpowiedź. Wzór kwestionariusza zamieszczono w aneksie niniejszej pracy.

3.2.2. Podejście jakościowo-hermeneutyczne

Omówione kwantytatywno-empiryczne podejście badawcze, dominujące w pewnym okresie w badaniach psychologicznych i socjologicznych, spotyka się obecnie z dość ostrą krytyką (zob. Adamiec 1988, Mokrzycki 1980). Zarzuca mu się m. in. nieliczenie się ze specyfiką „przedmiotu badań” jakim jest człowiek, nieuzasadnione stosowanie metod badawczych typowych dla przyrodoznawstwa, metodologiczny redukcjonizm, stwarzanie pozorów ścisłości naukowej kosztem spłaszczenia i wyjałowienia problematyki badań, konstruktywizm oraz małą wartość eksplanacyjną i predyktywną uzyskiwanych wyników.

Reakcją na tę krytykę jest tzn. humanistyczna kontrpropozycja, której źródłem była filozofia „rozumiejąca” W. Diltheya, a silnym wsparciem współczesna fenomenologia egzystencjalna i hermeneutyka (zob. Kozakiewicz 1991).

¹² Na ogół przyjmuje się, iż tego typu skale dają pomiary na poziomie skali porządkowej (Białock 1975, Brzeziński 1980), jednakże w pewnych okolicznościach badacze świadomie zawijają poziom pomiaru, aby zwiększyć zakres stosowanych metod analizy statystycznej. Jest to — jak się wydaje — usprawiedliwione wówczas, gdy wyniki mają być wykorzystywane do celów selekcyjnych — jak miało to miejsce w naszych badaniach.

Przystępując do prezentacji drugiej, jakościowo-hermeneutycznej orientacji badawczej zakładamy, iż mimo swej programowej odrębności, w badaniach aktywności sportowej nie stanowi ona zaprzeczenia podejścia ilościowo-analitycznego, będąc raczej jego dopełnieniem niż alternatywą. Nie uważamy więc, aby zawsze konieczny był wybór między rezultatami badań, które S. Ossowski (1983) nazywa „ścisłymi ale błahymi” i tymi, które są — jego zdaniem — „ważne ale niepewne”. Jak wykazuje współczesna filozofia nauki, błędne jest zarówno pozytywistyczne przekonanie, iż tylko obiektywne dane empiryczne (tzn. czyste fakty) decydują o postępie naukowym, jak i wiara w to, że istnieją fakty empiryczne... „wolne od obciążeń teoretycznych” (Życiński 1993, s. 24). W poznaniu naukowym ogromną rolę odgrywa intuicja badacza, a wyniki badań w równym stopniu zależą od przyjętej metody — która, jak się wydaje, przede wszystkim ..., „ujawnia to, do czego została zaprojektowana” (Heller 1992, s. 68) — jak i od perspektywy ontologicznej badacza.

Istotą badań jakościowych jest przyjęcie pozycji „wewnętrznego obserwatora”, który się stara odtworzyć i zrozumieć świat tak, jak jawi się on osobom badanym. Jest to związane z ich podstawową dyrektywą epistemologiczną, zgodnie z którą rzeczywiste poznanie drugiego człowieka nie dokonuje się na drodze obserwacji, statystycznego wnioskowania i wyjaśniania w kategoriach przyczynowo-skutkowych, lecz poprzez interpretację i rozumienie, to zaś jest hermeneutyką — nie logiką (Krasnodębski 1986, s. 249). Warunkiem tak pojętego rozumienia ma być ..., „ogarnięcie całości, jaką tworzą: zachowanie, intencja wynikająca z przeżyć podmiotu oraz sytuacja. Ta całość stanowi kontekst, wyznaczający znaczenie jednostkowego aktu działania” (Straś-Romanowska 1992, s. 85). Rzeczywistość społeczna — do której należy także aktywność sportowa człowieka — zawiera bowiem, obok elementów dostępnych bezpośredniemu poznaniu, również takie, które ..., „bardziej są podatne refleksji poszukującej znaczenia niż badaniu ustalającemu prawdę” (Niznik 1979, s. 7). Ich pomijanie zuboża i wypacza wyniki badań, których przedmiotem i zarazem podmiotem jest człowiek. Można więc powiedzieć, iż w badaniach jakościowych nie statystyczna reprezentatywność, lecz intelektualna uczciwość badacza przesądza o wartości wyników, teoria fenomenologiczna zaś — w odróżnieniu od pozytywistycznej — „nie powinna dotyczyć tego, co jest »na zewnątrz« świadomości, lecz tego, jak i w jaki sposób tworzą się, utrzymują lub zmieniają subiektywne stany jednostek” (Turner 1985, s. 465).

A. Wyka (1990), podsumowując prowadzone w Polsce w ostatnich latach badania jakościowe, wymienia ich następujące cechy:

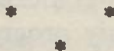
- uznawanie kompetencji i podmiotowości badanych osób,
- unikanie narzucania badanym osobom siatki pojęciowej badacza,

- traktowanie badania jako wymiany (wiedzy) dokonującej się przez bezpośredni kontakt nacechowany otwartością, wzajemną akceptacją, szacunkiem, zaufaniem i zaangażowaniem,
- preferowanie ujęć całościowych i procesualnych, oddających dynamikę badanych zjawisk,
- odejście od puryzmu metodologicznego na rzecz swobodnych technik diagnostycznych,
- podejmowanie problemów trudnych i złożonych o dużym znaczeniu teoretycznym, a jednocześnie istotnych społecznie.

Powyższą charakterystykę przyjęto jako założenia wstępne (swoiste „credo metodologiczne”) drugiego etapu badań własnych. Podstawową techniką badawczą, jaką w nich zastosowano, był wywiad niestandardyzowany. Ponieważ była już ona przedmiotem wielu opracowań szczegółowych (zob. Gerstmann 1974, Szustrowa i wsp. 1991), zrezygnowano z jej dokładnej prezentacji, koncentrując się na treści prowadzonych wywiadów. Ich zasadniczym celem była rekonstrukcja doświadczeń sportowych badanych osób w formie biografii tematycznych oraz próba określenia znaczenia aktywności sportowej w ich życiu. Tematyka wywiadów koncentrowała się wokół następujących zagadnień:

- a) subiektywna definicja sportu (sposób rozumienia pojęć „sport” i „sportowiec” przez badaną młodzież),
- b) okoliczności pierwszego kontaktu ze sportem (jego miejsce, czas i forma oraz źródło wzorów zachowań sportowych),
- c) pierwsze doświadczenia sportowe (ich zabarwienie emocjonalne i reprezentacja w świadomości badanych),
- d) rozwój aktywności i zainteresowań sportowych (fazy rozwoju, momenty przełomowe, przyczyny rezygnacji z działalności sportowej),
- e) znaczenie sportu w życiu badanych osób (stosunek do wartości sportu, miejsce aktywności sportowej wśród innych form spędzania czasu wolnego),
- f) wpływ działalności sportowej na inne dziedziny życia młodzieży.

Porównując (Tabela 2) obydwa konkurujące ze sobą w naukach społecznych podejścia badawcze — jakościowe i ilościowe — warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden argument przemawiający za ich łącznym stosowaniem w badaniach aktywności sportowej młodzieży. Zjawiska tego nie da się bowiem zrozumieć i wyjaśnić ani przez opis pojedynczych przypadków, które mogą stanowić jedynie jego akcydensy, ani przez „odkrycie” statystycznych prawidłowości, które niewiele mówią o bogactwie i różnorodności psychicznych mechanizmów ludzkich działań. W tym sensie oba podejścia

Tabela 2. Charakterystyka badań reprezentacyjnych i biograficznych

Przedmiot różnic	Badania reprezentacyjne	Badania biograficzne
perspektywa badawcza	zwykle synchroniczna	diachroniczna
charakter danych	ilościowy	jakościowy
kierunek analizy	podobieństwa (typy modalne)	różnice (typy indywidualne)
liczba badanych	duża	mała
dobór	losowy	zwykle celowy
technika badań	standaryzowana	swobodna
metoda analizy	indukcja statystyczna	rozumienie i interpretacja

są wobec siebie komplementarne. Pierwsze (ilościowe) zabezpiecza przed uznaniem za regułę tego, co jest w gruncie rzeczy jedynie wyjątkiem, drugie, pozwala uwypuklić indywidualność ludzkiego działania, która jest przeciwieństwem jego cechą specyficzną.

3.3. Program i przebieg badań

Badania, których wyniki przedstawiono w tej pracy, są kontynuacją wcześniejszych zainteresowań autora problematyką motywacji aktywności sportowo-rekreacyjnej człowieka (zob. Winiarski 1991). Przystępując do nich autor dysponował więc już pewną wiedzą i własnym doświadczeniem z tego zakresu. Pomimo to, prace rozpoczęto od przeprowadzenia rekonesansu badawczego. Jego celem było przygotowanie narzędzi badawczych, których przydatność i wartość diagnostyczną zweryfikowano następnie w badaniu pilotażowym.

Badania właściwe zostały podzielone na dwa etapy. Etap pierwszy stanowiły badania reprezentacyjne, przeprowadzone w styczniu i w lutym 1992 roku wśród młodzieży ze szkół ponadpodstawowych Krakowa, drugi — zaplanowany jako badania biograficzne — został zrealizowany w maju i czerwcu tego samego roku. Cały program badawczy zawiera Tabela 3.

3.3.1. Badania reprezentacyjne

Wybór młodzieży z terenu aglomeracji krakowskiej, jako populacji badawczej, podyktowany był przekonaniem, że reprezentuje ona typowe środowisko wielkomiejskie, w którym występują podobne zjawiska i procesy społeczne jak w innych dużych miastach Polski. Umożliwia to — jak się zdaje — formułowanie z przeprowadzonych badań uogólnień o dość szeroko-

Tabela 3. Program badań

Etapy	Termin	Materiał	Metoda	Miejsce
rekonesans badawczy	styczeń luty 1991	3 grupy dyskusyjne (LO, TLZ, ZSZ)	rozmowa, obserwacja	plener, impreza sportowa
badanie pilotażowe	maj 1991	100 osób (proporcjonalnie z: LO, TZL, ZSZ)	ankieta audytor- ryjna, socjome- tria	klasa szkolna
badanie reprezentacyjne	styczeń luty 1992	1070 osób (próba losowa)	ankieta audytoryjna	klasa szkolna
badanie biograficzne	maj czerwiec 1992	osoby o najwyż- szym i najniższym poziomie uspor- towania	wywiad swo- bodny, test mo- tywacji	pomieszczenie w AWF

kim zasięgu. Przy określaniu populacji generalnej nie bez znaczenia był także fakt, iż badania młodzieży Krakowa prowadzone są, z przerwami, od ponad 50 lat i stwarzają w związku z tym możliwość dokonywania porównań międzypokoleniowych (Dyoniziak 1965, Rowid 1936).

Przystępując do badań założono, że ich wyniki mają być reprezentatywne dla ogółu niepracującej młodzieży ze szkół ponadpodstawowych Krakowa, z wyłączeniem szkół pomaturalnych¹³. Sporządzając operat losowania posłużono się aktualnym wykazem szkół, otrzymanym w Kuratorium Oświaty. Wykaz ten zawierał dane o liczbie oddziałów oraz uczniów w poszczególnych szkołach. Na jego podstawie podzielono całą badaną zbiorowość na trzy warstwy, odpowiadające trzem typom szkół:

- liceom ogólnokształcącym (LO),
- technikom i liceom zawodowym (TLZ),
- zasadniczym szkołom zawodowym (ZSZ).

Jako jednostkę losowania przyjęto klasę szkolną (oddział). W doborze próby posłużono się tablicą liczb losowych, a samo losowanie miało charakter zespołowy i jednostopniowy (osobno z trzech warstw o alokacji proporcjonalnej)¹⁴. Otrzymano w ten sposób próbę automatycznie wyważoną, co ułatwia wybór najefektywniejszego estymatora i zmniejsza pracochłonność obliczeń (Steczkowski 1988).

¹³ Młodzież uczęszczająca do szkół pomaturalnych stanowi odrębną kategorię wiekową, nie uwzględnioną w naszej pracy.

¹⁴ Efektywność warstwowego schematu losowania jest tym większa, im bardziej jednorodne są warstwy pod względem badanej cechy, to znaczy im mniejsza jest wariancja wewnątrzwarstwowa i większa wariancja międzywarstwowa. W wypadku doboru zespołowego dążymy natomiast do minimalizacji wariancji międzyzespołowej i maksymalizacji wariancji wewnątrz-zespołowej (Steczkowski 1988, Zasępa 1972).

Badania przeprowadzono techniką audytoryjną, w klasach szkolnych w czasie jednostki lekcyjnej (z wyłączeniem zajęć wychowania fizycznego). Ankieterzy, którymi byli magistranci i pracownicy Zakładu Teorii i Metodyki Rekreacji Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, zostali skierowani do wylosowanych szkół (klas), po krótkim przeszkoleniu, w czasie którego otrzymali dokładną instrukcję zawierającą opis postępowania badawczego i sposobu wypełniania kwestionariusza ankiety oraz list z apelem do młodzieży o szczerść i rzetelność odpowiedzi.

Przeprowadzone, po zakończeniu badań, rozmowy z ankieterami potwierdziły przydatność zastosowanej techniki badawczej. Do jej najważniejszych zalet można zaliczyć: eliminację napięcia występującego zwykle u badanych osób w czasie indywidualnego kontaktu z ankieterem, mimimalizację wpływu aprobaty społecznej, stosunkowo wysoki (jak na badania społeczne) poziom ujednolicenia warunków, w jakich przebiegało badanie, oraz zachowanie poczucia anonimowości przy jednoczesnej możliwości korzystania z pomocy ankietera w wypadku wystąpienia trudności w trakcie wypełniania ankiety. Na jakość uzyskanych wyników wpłynęły ponadto: starania o wytworzenie u respondentów pozytywnego stosunku do badań przez zainteresowanie ich tematem, nieobecność nauczycieli wychowania fizycznego w czasie wypełniania ankiety oraz zapewnienie dobrowolności udziału w badaniach.

Tabela 4. Ocena reprezentatywności próby ze względu na płeć respondentów

Płeć	Populacja generalna		Próba zrealizowana		Różnica (w %)
	N	%	n	%	
chłopcy	25309	52,5	532	49,7	-2,8
dziewczęta	22865	47,5	538	50,3	2,8
Razem	48174	100,0	1070	100,0	0,0

Oceniając reprezentatywność próby porównano rozkłady uzyskanych wyników z danymi Wojewódzkiego Urzędu Statystycznego w Krakowie¹⁵. W tabelach 4 i 5 przedstawiono rozkłady wyników (ze względu na płeć i miejsce nauki) w populacji generalnej oraz w zrealizowanej próbie. Widać w nich wyraźnie, iż struktura płci w próbie dobrze odzwierciedla strukturę występującą w populacji. Niewielka nadreprezentacja dziewcząt (2,8%) jest nieistotna statystycznie i nie powinna wpływać na szacunek wartości poszczególnych cech w populacji generalnej. Podobnie korzystnie wypada ocena reprezentatywności próby, dokonana ze względu na miejsce nauki.

¹⁵ Według *Rocznika Statystycznego Województwa Krakowskiego* (WUS, Kraków 1992) oraz nie publikowanych tablic wynikowych otrzymanych w WUS w Krakowie.

Tabela 5. Reprezentatywność próby ze względu na miejsce nauki

Dzielnica	Populacja generalna		Próba zrealizowana		Różnica (w %)
	N	%	n	%	
Krowodrza	6873	14,3	180	16,8	2,5
N. Huta	13075	27,1	274	25,6	-1,5
Podgórze	8152	16,9	187	17,5	0,6
Śródmieście	20072	41,7	429	40,1	-1,6
Razem	48174	100,0	1070	100,0	0,0

Różnice w rozkładach wyników w populacji generalnej i w próbie także w tym przypadku nie przekraczają 3%.

W teorii badań reprezentacyjnych przyjmuje się na ogół, iż na jakość otrzymywanych wyników wpływa liczba wylosowanych osób, od których nie uzyskano odpowiedzi (Kordos 1988). Jest to tak zwany błąd braku odpowiedzi. W przeprowadzonych badaniach poziom realizacji założonej próby był stosunkowo wysoki (jak na badania ankietowe) i wynosił: 84% dla ZSZ, 89% dla LO i aż 95% dla TLZ (zob. Tabele 6 i 7).

Tabela 6. Poziom realizacji założonej próby w poszczególnych typach szkół

Młodzież Krakowa (1991/92)	Ogółem N	LO		TLZ		ZSZ	
		n	%	n	%	n	%
populacja (wg WUS)	48174	14790	30,7	14969	31,1	18415	38,2
próba założona (2,5%)	1205	370	30,7	375	31,1	460	38,2
próba zrealizowana	1070	328	30,6	357	33,4	385	36,0
% realizacji	89%	89%		95%		84%	

Najczęstszą przyczyną braku odpowiedzi była absencja uczniów na zajęciach, w czasie których przeprowadzano badania. Aby zminimalizować jej wpływ na reprezentatywność wyników przyjęto, iż uczniowie nie będą uprzedzani o terminie badań, a same badania nie będą prowadzone w czasie zajęć wychowania fizycznego. Innym źródłem błędów statystycznych (tzw. błędów pokrycia) mógł być niepełny operat losowania. Rozbieżności, jakie tu wystąpiły, dotyczyły głównie szkół zawodowych i były spowodowane likwidacją niektórych klas pierwszych w tzw. szkołach przyzakładowych. Pozostałe czynniki, powodujące powstawanie błędów nielosowych, miały w przeprowadzonych badaniach znaczenie drugorzędne. Z powodów formalnych (pominięcie pytania, nieprawdziwa lub nielogiczna odpowiedź)¹⁶

¹⁶ W kwestionariuszu ankiety umieszczono dwa pytania kontrolne, które pozwalały ocenić stopień zafałszowania niektórych odpowiedzi.

Tabela 7. Liczba szkół, oddziałów i uczniów w populacji oraz w próbie (wg typu kształcenia)

Szkolnictwo ponadpodstawowe Krakowa	LO		TLZ		ZSZ	
	ogółem	próba	ogółem	próba	ogółem	próba
szkoły	36	9	61	12	51	13
oddziały	495	13	531	14	674	16
uczniowie	14790	328	14969	357	18415	385

odrzucono zaledwie 8 ankiet (0,8%). Pozwala to przypuszczać, że wylosowana próba stanowi dobrą reprezentację ogółu uczniów szkół ponadpodstawowych dla niepracujących z terenu Krakowa.

Po ukończeniu badań reprezentacyjnych zakodowano ich wyniki i wprowadzono do mikrokomputera w formie bazy danych. Całość obliczeń, jak też tabulację wyników wykonano w Uczelnianym Ośrodku Informatyki Akademii Wychowania Fizycznego w Krakowie, według algorytmu opracowanego przez autora.

3.3.2. Badania biograficzne

Na podstawie wyników badań reprezentacyjnych wyłoniono dwie 100-osobowe grupy młodzieży o najwyższym i najniższym poziomie usportowienia. Do osób z tych grup wysłano imienne zaproszenia z prośbą o wzięcie udziału w drugiej części badań. Dobór osób miał więc w tym wypadku charakter losowo-celowy: z wylosowanej próby wybrano bowiem (posługując się kryterium „poziom usportowienia”) tylko te jednostki, które odpowiadały celowi badań biograficznych. Istotną cechą tych badań było to, że kategoryzacji danych dokonano dopiero po przeprowadzeniu badań, opierając się zarówno na analizie zgromadzonego materiału faktograficznego, jak i na własnym doświadczeniu.

Wszystkie wywiady zostały przeprowadzone osobiście przez autora w specjalnie do tego przygotowanym pomieszczeniu w budynku AWF w Krakowie. Ich przebieg — po każdorazowym uzyskaniu zgody badanego — nagrywany był na taśmie magnetofonowej.

Stosując tzw. styl miękki prowadzenia wywiadu dołożono wszelkich starań, aby stworzyć odpowiednią atmosferę w czasie spotkań z młodzieżą, co ułatwiałoby nawiązywanie rzeczywistego kontaktu interpersonalnego z badanymi i sprzyjało swobodnemu wyrażaniu opinii o sporcie oraz rekonstrukcji własnych doświadczeń sportowych. Badane osoby na ogół chętnie podejmowały rozmowę na temat aktywności sportowej nawet wówczas, gdy same prezentowały negatywną postawę wobec sportu (co miało niekiedy

miejsce w wypadku osób o niskim poziomie usportowienia). Na zakończenie każdego spotkania badani wypełniali test „Autoportret Psychologiczny” (M. I. Steina), który służył do określenia poziomu potrzeb i dążeń będących motorem ich działań. Test ten, w opracowaniu i adaptacji M. Choynowskiego, był już wielokrotnie stosowany w polskich badaniach, a jego rzetelność i trafność nie budzi na ogół zastrzeżeń (por. Karolczak-Biernacka 1991, Niebrzydowski, Płaszczyński 1989).

Na ogólną liczbę 200 rozesłanych zaproszeń, do badań zgłosiły się 74 osoby (to jest 37%). Wśród nich przeważały osoby o wysokim poziomie usportowienia, które stanowiły 69% wszystkich badanych. Zróżnicowanie badanych osób ze względu na płeć i typ szkoły przedstawiono w tabeli 8. Jak wynika z zawartych w niej danych, grupa ta, w porównaniu z całą próbą, charakteryzuje się zwiększonym odsetkiem chłopców oraz uczniów techników i liceów zawodowych.

Tabela 8. Podział uczestników badań biograficznych według płci i typu szkoły (dane w %)

Typ szkoły	Dziewczęta	Chłopcy	Ogółem
LO	20,3	9,4	29,7
TLZ	8,1	41,9	29,7
ZSZ	0,0	20,3	20,3
Razem	28,4	71,6	100,0

Na zakończenie należy jeszcze wyjaśnić powody, dla których zdecydowano się wykorzystać metodę biograficzną w badaniach młodzieży, mimo iż wielu autorów zaleca jej stosowanie dopiero wśród osób w wieku starszym lub co najmniej średnim (np. Worach-Kardas 1988, s. 31). Zalecenie to wydaje się słuszne wówczas, gdy przedmiotem badania jest cała droga życiowa człowieka lub te jego formy aktywności, które występują w ciągu całego życia. Niestety, prowadzone od lat badania wykazują, że aktywność sportowa do nich nie należy, a większość Polaków przestaje czynnie uprawiać sport jeszcze w okresie edukacji szkolnej lub bezpośrednio po jej ukończeniu (por. Arvisto 1989, Łobożewicz 1991, Wolańska 1989). W tej sytuacji można założyć, że badana młodzież (a przynajmniej duża jej część) ma już za sobą najważniejsze etapy rozwoju sportowego i potrafi dokładniej je opisać niż osoby starsze, u których czas zatarł już w pamięci szczegóły biografii sportowych.

Drugim powodem zastosowania wywiadu biograficznego wśród młodzieży był stwierdzony m. in. przez B. Zazzo (1972, s. 139) fakt, iż dopiero w tym wieku człowiek jest zdolny do „wyjścia poza czas teraźniejszy”, co umożliwia analizę drogi życiowej zarówno w odniesieniu retrospektywnym, jak i prospektywnym.

4. Wyniki badań reprezentacyjnych

4.1. Charakterystyka badanych osób

Prezentację wyników badań rozpoczniemy od charakterystyki demograficzno-społecznej młodzieży z wylosowanej grupy. Ogółem w badaniach reprezentacyjnych wzięło udział 1078 osób, z czego (po odrzuceniu ankiet błędnie wypełnionych) zakwalifikowano do analizy statystycznej 1070 osób. W grupie tej znalazło się 532 chłopców (49,7%) i 538 dziewcząt (50,3%). Ich frakcje w poszczególnych typach szkół przedstawia tabela 9.

Tabela 9. Frakcje badanych dziewcząt i chłopców w poszczególnych typach szkół (dane w %)

Typ szkoły	Dziewczęta	Chłopcy
LO	79,2	20,8
TLZ	34,7	65,3
ZSZ	40,0	60,0

Jak wynika z tabeli, w badanej grupie młodzieży, w liceach ogólnokształcących wyraźnie przeważały dziewczęta, w pozostałych typach szkół — chłopcy. Z kolei, podział badanych ze względu na klasę, do której uczęszczali, ujawnia procentową przewagę uczniów z klas III i stosunkowo niewielki udział uczniów z klas V (Tabela 10). Zjawisko to jest spowodowane — z jednej strony — prowadzoną od 2 lat redukcją oddziałów w ZSZ (z jednoczesnym ograniczeniem liczby przyjęć, zwłaszcza w szkołach przyzakładowych)¹, z drugiej strony, faktem, iż do klas V uczęszczają jedynie uczniowie techników.

W próbie losowej znalazła się głównie młodzież w wieku od 16 do 20 lat (97,5 badanych), urodzona w latach 1972—1976. Ze względu na miejsce urodzenia oraz aktualne miejsce zamieszkania, struktura badanych przedstawia się następująco: 76,4% osób podało Kraków jako miejsce urodzenia, 12,6% — województwo krakowskie, a 11,0% — inną miejscowość. 73,8% badanych osób mieszka stale w Krakowie, 22,1% w województwie krakow-

¹ Zostało to spowodowane dużym bezrobociem wśród absolwentów zasadniczych szkół zawodowych, a więc sytuacją na rynku pracy.

Tabela 10. Podział respondentów ze względu na klasę (dane w %)

Klasa	Uczniowie
I	25,5
II	22,4
III	34,2
IV	15,1
V	2,8

skim, a 4,1% w innej miejscowości (poza Krakowem i województwem). Analizując strukturę wykształcenia rodziców respondentów (Tabela 11) można dostrzec niewielkie, choć statystycznie istotne, różnice w poziomie wykształcenia matek i ojców. Wśród ojców przeważały osoby z wykształceniem zasadniczym zawodowym, wśród matek — z wykształceniem średnim. Około 20% rodziców posiadało wykształcenie wyższe, a tylko 5% wykształcenie podstawowe.

Tabela 11. Poziom wykształcenia rodziców (dane w %)

Wykształcenie	Ogółem	Matki	Ojcowie
podstawowe	5,0	6,0	4,1
zasadnicze zawodowe	33,9	28,9	38,9
średnie	35,9	42,3	29,4
wyższe	20,8	19,0	22,5
brak danych	4,4	3,8	5,1

$\chi^2 = 14,96$, $p < 0,01$

4.2. Aktywność sportowa młodzieży

Ocena aktywności sportowej stwarza szereg problemów natury technicznej i metodologicznej. Przyjęty przez nas sposób oceny, związany z zastosowaniem ankiety audytoryjnej, wymagał określenia, jaki rodzaj aktywności sportowej będzie przedmiotem badań oraz jak będziemy rozumieć samą aktywność sportową. W badaniach skoncentrowano się na aktywności podejmowanej dobrowolnie, poza obowiązkowymi zajęciami szkolnymi. Sport uprawiany w czasie wolnym ma bowiem szczególną wartość dla młodzieży, umożliwiając jej rzeczywiste dysponowanie sobą (samostanowienie) — i to zwykle bez ryzyka ponoszenia przykrych konsekwencji błędnych wyborów, jak ma to miejsce w innych dziedzinach życia. Uprawianie sportu w czasie wolnym świadczy ponadto o skuteczności wychowania fizycznego,

stwarzając podstawę do prognozowania aktywnego uczestnictwa w kulturze fizycznej w wieku późniejszym.

Pytając o aktywność sportową starano się używać tego pojęcia w znaczeniu potocznym, to znaczy tak, jak rozumie je młodzież, obejmując nim zarówno sport uprawiany rekreacyjnie, jak i wyczynowo². Analizując wyniki badań zachowano jednak tę dystynkcję, wprowadzając ponadto rozróżnienie pomiędzy samym występowaniem aktywności sportowej a jej poziomem. Pierwsze, użyte w badaniach jako zmienną dwukategoryjną, dzielącą — w bardzo ogólny sposób — całą badaną zbiorowość na osoby uprawiające i nie uprawiające sportu. Drugie, ma bardziej złożony charakter, dotyczy tylko osób aktywnych sportowo i określa stopień tej aktywności.

4.2.1. Zasięg i formy aktywności sportowej

Badania ankietowe rozpoczęto od ustalenia, jaki procent młodzieży zajmuje się sportem poza obowiązkowymi zajęciami wychowania fizycznego. Stwierdzono, iż sport uprawia ogółem 718 osób, to jest 67,1% badanych. W porównaniu z wynikami przeprowadzonych w ubiegłych latach badań jest to stosunkowo dużo, należy jednak pamiętać, że do grupy uprawiających sport zaliczono również 206 osób ćwiczących nieregularnie lub sezonowo. Gdyby wziąć pod uwagę jedynie osoby upra-

Tabela 12. Frakcja osób uprawiających sport wśród chłopców, dziewcząt, uczniów poszczególnych typów szkół i klas (dane w %)

Kategoria badawcza	Osoby uprawiające sport	Istotność różnic	Miara zależności
Płeć: chłopcy dziewczeta	77,3 57,1	$\chi^2=49,4$ $p < 0,001$	$V=0,21$
Szkoła: LO TLZ ZSZ	72,0 70,0 60,3	$\chi^2=13,5$ $p < 0,005$	$V=0,11$
Klasa: I II III IV V*	72,5 78,5 59,3 56,5 80,5	$\chi^2=35,2$ $p < 0,001$	$V=0,18$

* Tylko młodzież męska z 5-letniego technikum

² Problemem występowania w świadomości młodzieży podziału aktywności sportowej na wyczyn i rekreację zajmujemy się bardziej szczegółowo w rozdziale 4.6.

wiające sport systematycznie, a więc co najmniej jeden raz w tygodniu, to stanowiłyby one tylko 47,8% ogółu badanej młodzieży. Szczegółowe dane z podziałem na płeć, klasę i typ szkoły zawiera tabela 12.

Stosując test chi kwadrat można wykazać, iż występuje słaby, choć statystycznie istotny, związek między uprawianiem sportu poza obowiązkowymi zajęciami szkolnymi a płcią, typem szkoły i klasą³. Płeć różnicuje najbardziej osoby uprawiające i nie uprawiające sportu, przy czym chłopcy są bardziej aktywni sportowo niż dziewczęta. W wyróżnionych typach szkół najwyższą aktywność sportową prezentują uczniowie LO, najniższą — uczennice ZSZ; aktywność ta jest najwyższa w klasach I (uczniowie) i w klasach II (uczennice), a najniższa w klasach IV⁴. Szczególnie duży spadek aktywności sportowej zaobserwowano pomiędzy klasami II i III, to znaczy w wieku około 16—17 lat. Jest on bardziej widoczny wśród dziewcząt niż wśród chłopców. Wyniki te potwierdzają znane już z innych badań prawidłowości i są porównywalne z wynikami badań reprezentacyjnych, przeprowadzonych w latach osiemdziesiątych w Niemczech (Jugendwerk der Deutschen Shell 1985) i w Stanach Zjednoczonych (U.S. Department of Health and Human Services 1985).

Najczęściej uprawiane przez krakowską młodzież dyscypliny sportu to: biegi (jogging) — 24,7%, piłka nożna — 19,2%, koszykówka — 19,1%, pływanie — 17,6% i siatkówka — 14,6%. Czynniki, które najbardziej różnicują treść aktywności sportowej młodzieży są płeć i kierunek kształcenia. Dziewczęta uprawiają regularnie najczęściej gimnastykę (9,3%), aerobic (8,9%), biegi (8,4%) oraz pływanie (7,4%), natomiast chłopcy — piłkę nożną (16,5%), kulturystykę (13,0%), koszykówkę (11,3%) i sporty walki (9,0%). Wśród dyscyplin uprawianych nieregularnie dziewczęta wymieniły: biegi (15,4%), pływanie (12,4%), narciarstwo (10,4%) i siatkówkę (9,5%) — chłopcy: piłkę nożną (22,2%), koszykówkę (17,3%), biegi (16,5%), tenis stołowy (12,8%) i pływanie (12,6%).

Interesujące jest także zróżnicowanie treści aktywności sportowej ze względu na kierunek kształcenia (typ szkoły). Wśród dziewcząt najbardziej widoczne są różnice pomiędzy liceami ogólnokształcącymi a technikami i zasadniczymi szkołami zawodowymi. U chłopców różnice te są mniej widoczne, chociaż występują praktycznie między wszystkimi typami szkół (Tabele 13 i 14).

³ Jako miarę natężenia związku wybrano wskaźnik V-Cramera, który przyjmuje wartości z przedziału (0,1) — niezależnie od liczby kolumn i wierszy w tabeli.

⁴ W analizie nie uwzględniono klas V, ponieważ w próbie znalazła się tylko jedna klasa (oddział) męska, licząca 24 osoby. Zostało to spowodowane grupowym schematem losowania, który okazał się w tym przypadku mało efektywny.

Tabela 13. Najczęściej występujące formy aktywności sportowej dziewcząt (dane w %)

LO		TLZ		ZSZ	
pływanie	32,3	bieg	21,8	biegi	24,0
biegi	24,6	aerobic	16,1	aerobic	13,0
narciarstwo	23,5	gimnastyka	14,5	siatkówka	10,4
gimnastyka	20,8	pływanie	12,1	gimnastyka	9,7
aerobic	15,0	siatkówka	10,5	pływanie	5,2
siatkówka	15,0	koszykowska	8,9	koszykowska	3,9

Tabela 14. Najczęściej występujące formy aktywności sportowej chłopców (dane w %)

LO		TLZ		ZSZ	
koszykowska	42,6	p. nożna	36,0	p. nożna	43,7
narciarstwo	33,8	koszykowska	33,9	biegi	27,3
p. nożna	30,9	bieg	24,5	kulturystyka	25,1
siatkówka	28,0	pływanie	18,0	tenis stołowy	19,0
pływanie	25,0	siatkówka	18,0	koszykowska	19,0
biegi	23,5	tenis stołowy	17,6	siatkówka	11,7

Podsumowując przedstawione wyniki badań można stwierdzić, że:

- a) w liceach ogólnokształcących stosunkowo wysokie pozycje zajmują narciarstwo i pływanie, w pozostałych typach szkół — biegi i piłka nożna,
- b) wśród dziewcząt większym powodzeniem cieszą się sporty indywidualne (jogging, aerobic), natomiast wśród chłopców — zespołowe gry sportowe (piłka nożna i koszykowska).

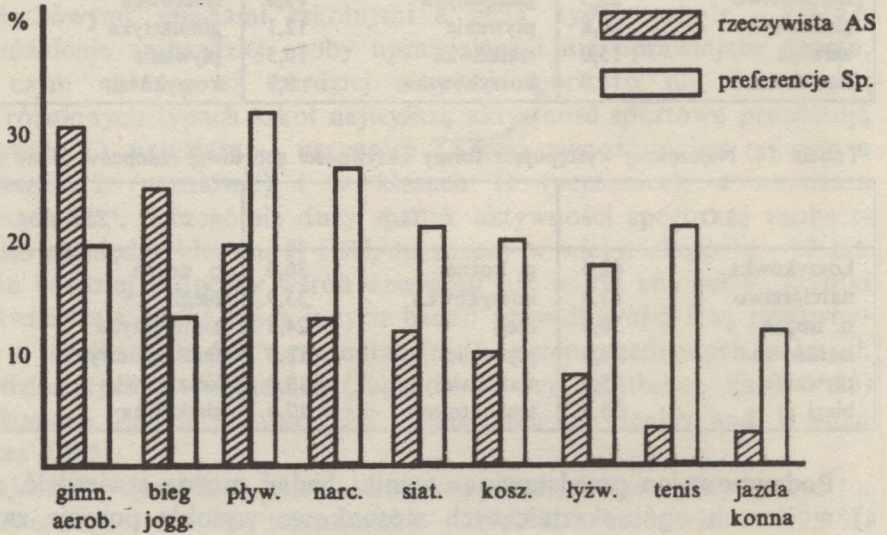
4.2.2. Preferencje a rzeczywista aktywność sportowa

Opisując formy aktywności sportowej starano się brać pod uwagę także oczekiwania oraz preferencje sportowe młodzieży. Występowanie rozbieżności między dyscyplinami sportowymi, które młodzież uprawia, a tymi, które by chciała uprawiać, może z jednej strony, zniechęcić do kontynuowania aktywności sportowej, z drugiej jednak, jest często impulsem do zmiany lub rozszerzenia zakresu własnej działalności sportowej. Wyjaśnienie przyczyn występowania rozbieżności ułatwia poza tym zrozumienie mechanizmów motywacyjnych aktywności sportowej oraz eliminowanie jej barier rozwojowych.

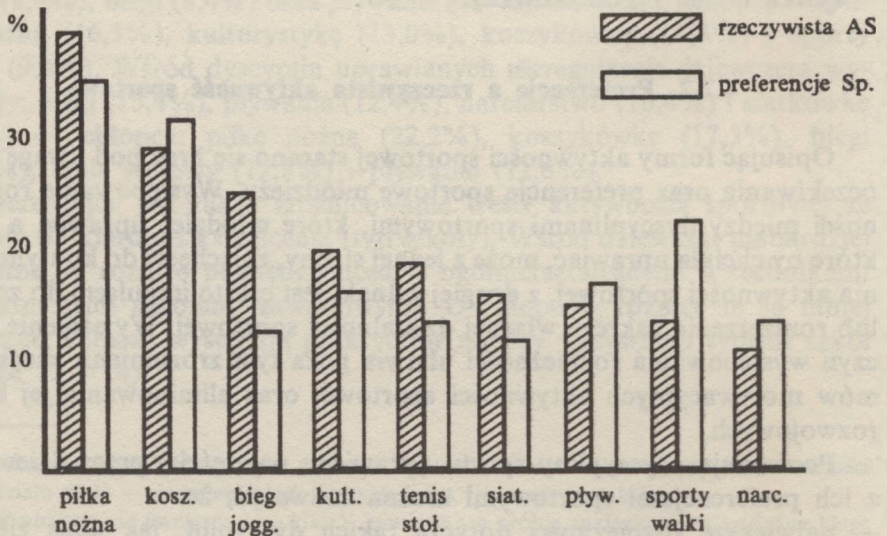
Porównując dyscypliny sportu uprawiane najczęściej przez dziewczęta z ich preferencjami sportowymi można zauważyć, że:

- największe rozbieżności dotyczą takich dyscyplin, jak tenis ziemny, narciarstwo i pływanie,

- dziewczęta chciałyby uprawiać generalnie więcej dyscyplin, niż mają okazję to czynić,
- tylko w przypadku biegów, gimnastyki i aerobicy rzeczywista aktywność przeważa nad preferencjami (Ryc. 7).

Ryc. 7. Preferencje a rzeczywista aktywność sportowa dziewcząt

Ryc. 8. Preferencje a rzeczywista aktywność sportowa chłopców

Analogiczne porównanie w grupie chłopców (Ryc. 8) stwarza podstawę do sformułowania następujących wniosków:

- rozbieżności między rzeczywistą aktywnością a preferencjami sportowymi chłopców są niewielkie i dotyczą w zasadzie jedynie sportów walki,
- spośród uprawianych powszechnie dyscyplin sportu najmniej preferowane przez chłopców są biegi, siatkówka i tenis stołowy.

Można ogólnie powiedzieć, że młodzież krakowska oczekuje stworzenia większych możliwości do uprawiania takich sportów, jak: pływanie, narciarstwo oraz tenis ziemny (dziewczęta) i sporty walki (chłopcy).

4.2.3. Miejsce i sposób uprawiania sportu

Młodzież uprawia sport częściej w sposób nie zorganizowany (instytucjonalnie), rzadziej pod opieką nauczyciela, trenera bądź instruktora rekreacji. Wśród uprawiających sport poza obowiązkowymi zajęciami wychowania fizycznego najwięcej, bo aż 75,2%, ćwiczy indywidualnie, 26,7% trenuje w klubach sportowych, 12,8% uczęszcza na zajęcia sportowe (poza-lekcyjne) do szkoły, 4,6% ćwiczy w domach kultury, a 4,3% w ogniskach TKKF⁵.

Tabela 15. Płeć a miejsce uprawiania sportu (dane w %)

Miejsce uprawiania sportu	Ogółem	Dziewczęta	Chłopcy	chi ²	p	Q Kendalla
klub sportowy	26,7	17,9	33,3	21,3	0,001	0,39
ognisko TKKF	4,3	3,9	4,6	0,2	n.i.	—
dom kultury	4,6	5,9	3,6	2,0	0,1	-0,15
szkoła	12,8	10,4	14,6	2,7	0,1	0,19
inne (indywidualnie)	75,2	81,1	70,8	10,0	0,001	-0,27

Występują istotne różnice w sposobach i miejscach uprawiania sportu przez młodzież męską i żeńską (Tabela 15). Chłopcy znacznie częściej niż dziewczęta trenują w klubach sportowych, natomiast dziewczęta częściej ćwiczą indywidualnie. Aż 29% chłopców i 15% dziewcząt uważa, że są zawodnikami sportowymi (w tej grupie są również osoby nie należące do żadnego klubu sportowego). Świadczy to — jak się wydaje — o prestiżu roli społecznej zawodnika sportowego w środowisku młodzieży.

⁵ Procenty nie sumując się do 100, ponieważ wiele osób uprawia sport w więcej niż jednym miejscu.

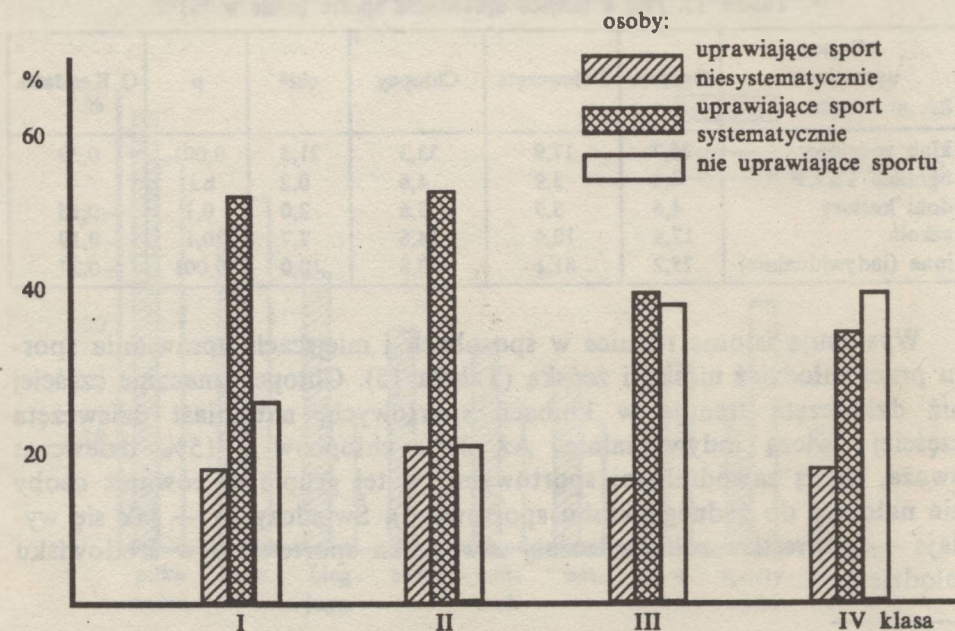

15% ogółu uprawiających sport (107 osób) posiada klasę sportową, z tego 10,9% klasę III, 3,5% klasę II i 0,6% klasę I (żadna z badanych osób nie posiadała klasy mistrzowskiej).

4.2.4. Wielkość aktywności sportowej

Określając wielkość aktywności sportowej młodzieży krakowskiej brano pod uwagę takie elementy, jak: częstotliwość, intensywność, „długość” oraz „szerokość” tej aktywności.

Jednym z podstawowych kryteriów oceny ilościowej AS była częstotliwość uprawiania sportu. Około 29% aktywnej sportowo młodzieży uprawia sport nieregularnie — rzadziej niż raz w tygodniu. Prawie tyle samo osób czyni to często, to znaczy 4 lub więcej razy na tydzień. Pozostałe 43% sportowo czynnej młodzieży uprawia sport raz, dwa bądź trzy razy w tygodniu — odpowiednio 6,5%, 17,5% i 19,0%. Jeżeli weźmiemy pod uwagę tylko osoby uprawiające sport systematycznie (minimum 1 raz w tygodniu), to ich liczba utrzymuje się przez pierwsze dwa lata nauki na jednakowym poziomie (55—56%), po czym wyraźnie maleje w klasach III (42%) i IV (37%).

Ryc. 9. Odsetek osób uprawiających sport w poszczególnych klasach

uprawiających sportu. Odsetek osób uprawiających sport niesystematycznie utrzymuje się na mniej więcej jednakowym poziomie przez wszystkie lata nauki (Rycina 9).

Drugą (obok częstotliwości) cechą ilościową aktywności sportowej, ocenianą w naszych badaniach, była jej **intensywność**, mierzona liczbą godzin uprawiania sportu w ciągu tygodnia⁶. Ponad 20% młodzieży poświęca na uprawianie sportu 6 lub więcej godzin tygodniowo, tyleż samo uprawia sport przez 3—6 godzin w tygodniu i prawie 26% zajmuje się czynnie sportem przez mniej niż 3 godziny tygodniowo (pozostałe 33% młodzieży w ogóle nie uprawia sportu). Ilość czasu przeznaczana na uprawianie sportu maleje wraz z wiekiem. W klasie I osoby przeznaczające na aktywność sportową 3 lub więcej godzin tygodniowo stanowią ponad 48%, w klasie II jeszcze 47%, ale w klasie III już tylko 37%, a w klasie IV 33% ogółu badanych. Różnice te są istotne statystycznie ($\chi^2 = 26,8$, $p < 0,001$), chociaż stwierdzona zależność jest niewielka ($V = 0,12$).

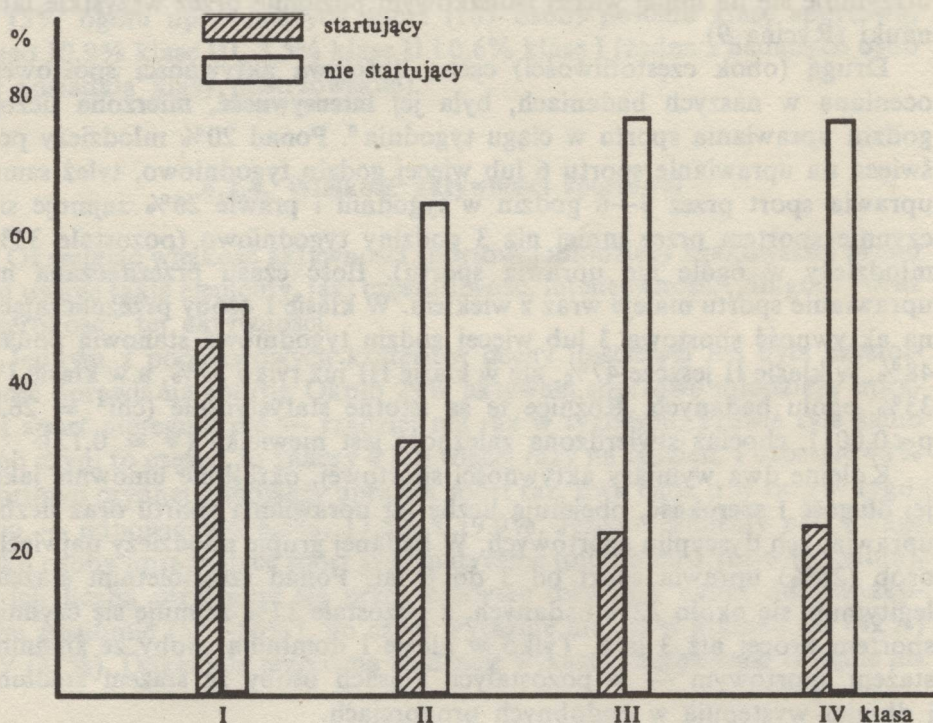
Kolejne dwa wymiary aktywności sportowej, określone umownie jako jej **długość i szerokość**, obejmują liczbę lat uprawiania sportu oraz liczbę uprawianych dyscyplin sportowych. W badanej grupie młodzieży najwięcej osób (28%) uprawia sport od 3 do 6 lat. Ponad sześciolatnim stażem legitymuje się około 22% badanych, a pozostałe 17% zajmuje się czynnie sportem krócej niż 3 lata. Tylko w klasie I dominują osoby ze średnim stażem sportowym — w pozostałych klasach osoby ze stażem średnim i długim występują w podobnych proporcjach.

Badani uprawiają, najczęściej jednocześnie, kilka sportów. Tylko 13% badanych interesuje się czynnie jedną dyscypliną sportową; 18,5% osób uprawia dwa, 17,0% trzy, a 18,5% cztery lub więcej sportów jednocześnie. Odsetki te nie różnią się istotnie w poszczególnych klasach.

Aktywną sportowo młodzież pytano także o uczestnictwo w różnego typu zawodach sportowych. W ciągu ostatnich 12 miesięcy 68,2% osób uprawiających sport nie brało udziału w żadnych zawodach sportowych, 6,7% startowało w jednych, 7,9% w dwóch, 4,3% w trzech, a 12,8% w czterech lub więcej zawodach sportowych. Stosunek osób startujących do nie startujących przedstawia się w poszczególnych klasach następująco: w klasie I w przybliżeniu jak 1 do 1, w klasie II jak 1 do 2, w klasach III i IV jak 1 do 4. Na rycinie 10 widać wyraźnie, że odsetek osób biorących udział w zawodach sportowych maleje o połowę w ciągu dwóch pierwszych lat nauki, po czym utrzymuje się już na jednakowym poziomie.

⁶ Pojęcia „intensywność” używamy tu w innym znaczeniu niż się je powszechnie stosuje w teorii treningu sportowego (por. Z. Naglak, T. Ulatowski, Z. Ważny, J. Żarek i inni).

Ryc. 10. Odsetek osób startujących w zawodach sportowych w poszczególnych klasach

* * *

Podsumowując przedstawione dotychczas wyniki można stwierdzić, iż wśród młodzieży krakowskiej sport w jakiegokolwiek formie uprawia 67% osób; 48% młodzieży ćwiczy systematycznie, 15% uprawia sport wyczynowo, a około 20% uczestniczy w zawodach sportowych.

Biorąc pod uwagę fakt, że ponad połowa badanych (dokładnie 52%) nie uprawia systematycznie żadnego sportu (ani rekreacyjnie, ani wyczynowo), warto zastanowić się nad przygotowaniem młodzieży do uczestnictwa w kulturze fizycznej w wieku późniejszym. Przygotowanie to trzeba ocenić jako niezadowalające, nawet gdyby przyjąć optymistyczne założenie, że odsetek osób aktywnych sportowo nie ulegnie istotnemu obniżeniu po zakończeniu edukacji szkolnej.

4.2.5. Poziom ogólny aktywności sportowej

Dotychczas zajmowaliśmy się pojedynczymi wymiarami aktywności sportowej młodzieży, charakteryzując je niezależnie od siebie. Każdy z tych wymiarów (cech) opisuje w jakimś stopniu aktywność sportową, jednak dopiero łączne ich uwzględnienie stwarza możliwość oceny ogólnego poziomu aktywności sportowej, która by była dobrą podstawą dokonywania rozróżnień interpersonalnych.

Konstruując syntetyczny wskaźnik poziomu aktywności sportowej zakładano, iż uda się za jego pomocą wyodrębnić osoby o wysokim i niskim poziomie aktywności sportowej, a także porównać średni poziom aktywności uczniów uczęszczających do różnych typów szkół i klas. Znormalizowane⁷ wyniki badań przedstawiono w tabeli 16.

Tabela 16. Zależność poziomu aktywności sportowej od typu szkoły i klasy

Kategoria badawcza	Poziom AS		Istotność różnic	Miara zależności
	$\bar{x}$	s		
Typ szkoły:				
LO	6,5	1,5	F=27,56 p<0,001	$\eta^2=4,91\%$
TLZ	6,0	1,5		
ZSZ	5,7	1,5		
Klasa:				
I	6,3	1,6	F=4,05 p<0,003	$\eta^2=1,5\%$
II	6,2	1,7		
III	5,9	1,5		
IV	5,9	1,5		

Analizując powyższe wyniki starano się nie tylko stwierdzić czy różnice pomiędzy średnimi w poszczególnych grupach są statystycznie istotne, lecz także określić, jaki procent wariancji zmiennej zależnej (poziomu aktywności sportowej) jest tłumaczony wpływem zmiennej niezależnej (klasą i typem szkoły). Jako miarę zależności zastosowano wskaźnik eta-kwadrat, czyli tzw. stosunek korelacyjny⁸. Widać wyraźnie, że mimo istotnych statystycznie różnic między wynikami uzyskanymi przez osoby z różnych szkół i klas, za ich pomocą nie można wyjaśnić więcej niż 5% wariancji ogólnej poziomu aktywności sportowej badanych. Należy więc poszukiwać innych czynników, bezpośrednio determinujących aktywność sportową młodzieży.

⁷ To znaczy przeliczone na wartości skali stenowej, osobno dla dziewcząt i osobno dla chłopców.

⁸ Stosunek korelacyjny obliczony według wzoru:

$$\eta^2 = \frac{\text{wariancja międzygrupowa}}{\text{wariancja całkowita}} \cdot 100\%$$

4.3. Kompetencje sportowe młodzieży

Kolejna grupa pytań dotyczyła umiejętności i kwalifikacji sportowych. Podobnie jak poprzednio, zależało nam na tym, aby młodzież sama oceniła swoje kompetencje sportowe (badano subiektywną samoocenę), nie zaś na neutralnej i obiektywnej ocenie dokonanej z pozycji „zewnętrznego obserwatora”. Mimo iż oceny te zwykle silnie ze sobą korelują, są to w istocie dwie różne miary, z których tylko pierwsza ma bezpośredni wpływ na zachowanie jednostki — w tym przypadku na jej aktywność sportową.

Najczęściej deklarowane przez młodzież umiejętności sportowe, to umiejętność jazdy na rowerze (98,6%), gry w piłkę siatkową (75,2%) i pływania (73,3%)⁹. Różnice pomiędzy dziewczętami i chłopcami przedstawia tabela 17. Jak z niej wynika, dziewczęta częściej posiadają umiejętność jazdy na łyżwach, chłopcy — umiejętność jazdy na nartach i pływania. Wartość tej zależności, mierzona współczynnikiem Q-Kendalla, jest jednak niska i nigdzie nie przekracza 0,5.

Tabela 17. Wybrane umiejętności sportowe młodzieży krakowskiej (dane w %)

Umiejętności sportowe	Dziewczęta	Chłopcy	chi ²	P	Q Kendalla
jazda na rowerze	97,9	99,2	3,23	n.i.	—
gra w piłkę siatkową	79,7	70,7	11,50	0,001	-0,24
pływanie	67,1	79,5	21,04	0,001	0,31
jazda na łyżwach	72,1	46,6	72,16	0,001	-0,49
jazda na nartach	38,5	60,5	52,03	0,001	0,42

Spośród 5 ocenianych uprawnień sportowych, najwięcej badanych osób posiadało kartę rowerową (55,4%) i kartę pływacką (24,2%). Jednak porównując te wyniki z umiejętnościami sportowymi można stwierdzić, iż tylko co druga osoba jeżdżąca na rowerze posiada kartę rowerową, a co trzecia umiejąca pływać zdobyła kartę pływacką.

Tabela 18. Wybrane kwalifikacje sportowe młodzieży krakowskiej (dane w %)

Kwalifikacje sportowe	Dziewczęta	Chłopcy	chi ²	p	Q Kendalla
karta rowerowa	43,3	67,7	64,25	0,001	0,46
karta pływacka	18,8	29,7	17,40	0,001	0,29
patent żeglarski	2,6	2,1	0,33	n.i.	—
instruktor sportu	0,5	1,3	1,66	n.i.	—
ratownik WOPR lub GOPR	0,7	0,9	0,12	n.i.	—

⁹ Biegu nie traktowano jako odrębnej umiejętności sportowej.

Wartość ogólnego, znormalizowanego wskaźnika poziomu kompetencji sportowych (który obejmuje 10 występujących najczęściej umiejętności i kwalifikacji sportowych) nie różnicuje w istotnym stopniu uczniów z poszczególnych klas. Różnice pomiędzy typami szkół, chociaż statystycznie istotne ($F = 12,75$ $p < 0,001$), wyjaśniają zaledwie 2% całkowitej wariancji poziomu kompetencji sportowych młodzieży. Można zatem stwierdzić, iż ani typ szkoły, ani klasa nie są dobrymi predyktorami poziomu kompetencji sportowych.

4.4. Konsumpcja sportowa młodzieży

Na rozwój sportowy człowieka wpływa zarówno jego aktywność sportowa (bezpośrednie uczestnictwo w sporcie), jak i zaspokajanie potrzeb i zainteresowań sportowych w sposób pośredni, to znaczy przez oglądanie, słuchanie, czytanie i dyskutowanie o sporcie. Ogół tych „biernych ruchów” form uczestnictwa w sporcie będziemy nazywać **konsumpcją sportową**¹⁰. W tabeli 19 przedstawiono sześć form konsumpcji sportowej, występujących najczęściej wśród młodzieży.

Tabela 19. Wybrane formy konsumpcji sportowej młodzieży (dane w %)

Formy konsumpcji sportowej	bardzo często (zawsze)	często	rzadko	bardzo rzadko (nigdy)	trudno powiedzieć	suma pozycji 4 i 3
	4	3	1	0	2	
oglądanie programów sportowych w telewizji	25,1	48,1	21,3	3,2	2,3	73,2
dyskusje na tematy sportowe	13,4	37,5	33,5	10,1	5,5	50,9
czytanie rubryki sportowej w gazecie	13,6	23,0	38,7	17,5	7,2	36,6
uczęszczanie na zawody sportowe (kibicowanie)	7,6	17,5	30,5	40,4	4,0	25,1
kupowanie czasopism sportowych	5,9	15,1	27,7	46,4	4,9	21,0
słuchanie audycji sportowych w radio	2,7	10,7	39,8	41,0	5,8	13,4

¹⁰ Terminu „konsumpcja” używamy w znaczeniu metaforycznym, podobnie jak wówczas, gdy mówimy o konsumpcji kulturalnej, ... „mając na myśli słuchanie muzyki czy czytanie powieści” (Szczepański 1981, s. 135).

Najbardziej rozpowszechnioną wśród młodzieży formą konsumpcji sportowej jest oglądanie programów sportowych w telewizji. W ten sposób systematycznie uczestniczy w sporcie aż trzy czwarte respondentów. Ponad połowa badanych rozmawia również na tematy sportowe, a jedna trzecia regularnie czyta w gazetach rubryki sportowe. Na zawody sportowe (w roli kibica) uczęszcza systematycznie jedna czwarta młodzieży, a jedna piąta kupuje czasopisma sportowe. Najmniej popularne wśród badanych jest słuchanie audycji sportowych. Podobną hierarchię form uczestnictwa w sporcie przedstawia M. Mirkiewicz (1990) na podstawie badań przeprowadzonych w środowisku studentów Rzeszowa i Warszawy, nazywając je „uczestnictwem spektatorskim”. Określenie to nie wydaje się jednak trafne, gdyż sprowadza udział w sporcie do roli widza (łac. *spectator* — obserwator, widz), pomijając inne formy konsumpcji sportowej.

Wielkość syntetycznego wskaźnika konsumpcji sportowej (który obejmuje wszystkie wymienione formy) maleje wyraźnie wraz z wiekiem, przyjmując większe wartości wśród uczniów ZSZ, mniejsze — wśród uczniów LO. Zależność ta jest jednak niewielka (zob. Tabela 20).

Tabela 20. Zależność poziomu konsumpcji sportowej od typu szkoły i klasy

Kategoria badawcza	Poziom konsumpcji sportowej		Istotność różnic	Miara zależności
Typ szkoły:	$\bar{x}$	s		
LO	5,5	1,9	F = 4,38 p < 0,01	$\eta^2 = 0,8\%$
TLZ	5,6	1,8		
ZSZ	5,9	1,9		
Klasa:	$\bar{x}$	s		
I	6,3	2,0	F = 10,97 p < 0,001	$\eta^2 = 4,0\%$
II	5,6	1,9		
III	5,5	1,9		
IV	5,1	1,8		

4.5. Wartość sportu w ocenie młodzieży

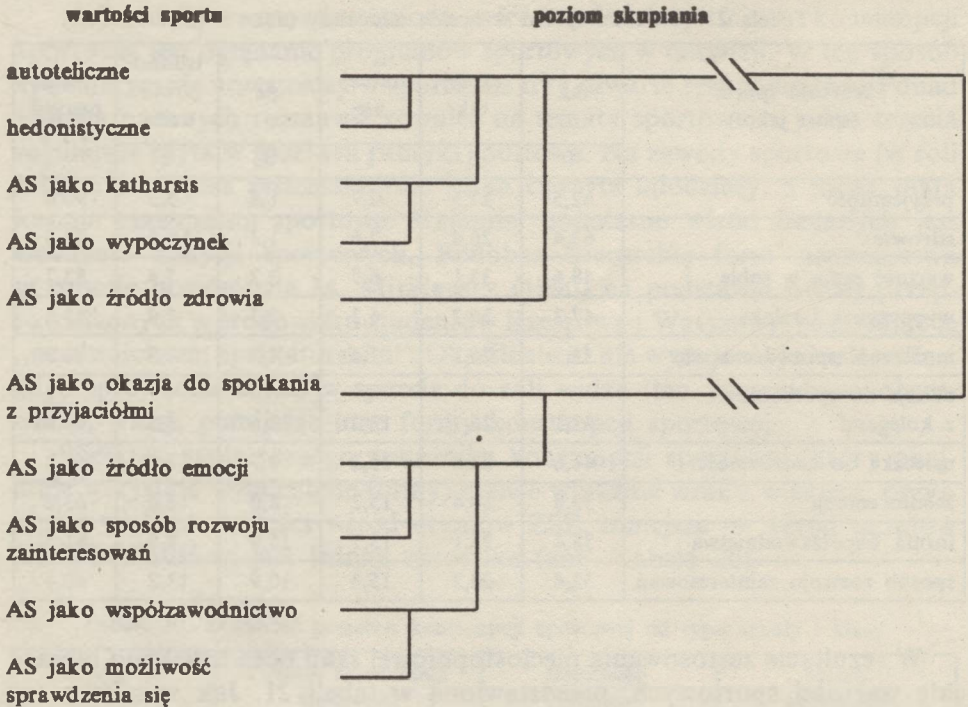
Zaangażowanie sportowe może się przejawiać jako forma „biernego” lub czynnego uczestnictwa w sporcie (jako aktywność lub konsumpcja sportowa), bądź jako proces ewaluacji, czyli przypisywania aktywności sportowej określonej wartości. Ta druga postać zaangażowania sportowego była przedmiotem naszego zainteresowania m. in. z powodu przypuszczenia, iż sport jest wśród młodzieży wartością częściej uznawaną niż realizowaną.

Tabela 21. Wartości sportu w ocenie młodzieży (dane w %)

Wartość sportu (sport jako:)	tak	raczej tak	raczej nie	nie	trudno powie- dzieć	suma pozycji 4 i 3
	4	3	1	0	2	
przyjemność	62,5	27,5	2,7	1,8	5,5	90,0
zdrowie	63,4	26,4	2,6	1,3	6,3	89,8
wartość sama w sobie	48,6	35,1	6,7	2,2	7,4	83,7
wypoczynek i relaks	47,3	36,2	6,3	2,3	7,9	83,5
możliwość sprawdzenia się	55,9	25,1	7,4	4,3	7,3	81,0
okazja do spotkania z kolegami	42,1	26,7	13,3	12,6	5,3	68,8
ucieczka od codzienności	41,6	22,2	15,2	9,7	11,3	63,8
źródło emocji	32,8	30,4	15,2	8,0	13,6	63,2
forma współzawodnictwa	38,4	23,1	13,7	15,9	8,9	61,5
sposób rozwoju zainteresowań	32,4	28,2	15,3	10,9	13,2	60,6

W rezultacie zastosowania pięciostopniowej skali ocen uzyskano hierarchię wartości sportowych, przedstawioną w tabeli 21. Jak wynika z tej tabeli, sport jest dla młodzieży przede wszystkim źródłem przyjemności i zdrowia (z poglądem tym nie zgadza się tylko 4,0— 4,5% badanych). Ponad 80% respondentów uznało, iż sport posiada wartość autoteliczną oraz umożliwia wypoczynek i relaks. Dopiero na czwartym miejscu znalazła się ta wartość sportu, która się wiąże z możliwością sprawdzenia swoich sił i wykazania się przed innymi. Zaprzecza to obiegowej opinii, zgodnie z którą sport jest przede wszystkim rywalizacją i dążeniem do sukcesu. Podobnie jak w innych krajach (por. Opaschowski 1987), także w Polsce młodzież ceni sobie w sporcie bardziej przyjemność niż osiągnięcia. Wynik ten nie stanowi zresztą zaskoczenia, gdy porównamy go z hierarchią celów i wartości życiowych polskiej młodzieży, jaką przedstawiają autorzy badań reprezentacyjnych przeprowadzonych w tym samym czasie na ogólnopolskiej próbie uczniów szkół ponadpodstawowych (Fatyga i wsp. 1993). W badaniach tych ustalono m. in., iż głównymi celami dążeń życiowych młodych Polaków są szczęście rodzinne, ciekawa praca i spokojne życie. Osiągnięcie wysokiej pozycji materialnej oraz zrobienie kariery zawodowej uznało za najważniejsze w życiu zaledwie 26% i 14% badanych osób.

Zawarte w tabeli 21 wartości sportu pogrupowano — posługując się metodą hierarchicznej analizy skupień (*cluster analysis* — *Ward method*) — w dwa zbiory, wewnątrz których znalazły się po dwie wiązki (*clusters*) wartości. Wartości znajdujące się wewnątrz jednego zbioru (skupienia) są

Ryc. 11. Dendrogram struktury powiązań wartości sportowych

do siebie bardziej podobne, niż wartości tworzące drugi zbiór. Zgodnie z ideą analizy skupień, porządkowanie wszystkich obiektów (lub cech) odbywa się bez istniejącego wcześniej kryterium zewnętrznego. Jedynym kryterium podziału, jakie się tu przyjmuje, jest matematycznie zdefiniowane podobieństwo obiektów (Marek 1989). Wyniki analizy przedstawiono w postaci „drzewa skupień” (dendrogramu) na rycinie 11.

Jak wynika z dendrogramu, analiza skupień ujawniła 4 wiązki wartości:

- sport jako przyjemność i wartość autoteliczna,
- sport jako wypoczynek i ucieczka od codzienności,
- sport jako źródło emocji i rozwoju własnych zainteresowań,
- sport jako możliwość sprawdzenia się i współzawodnictwa.

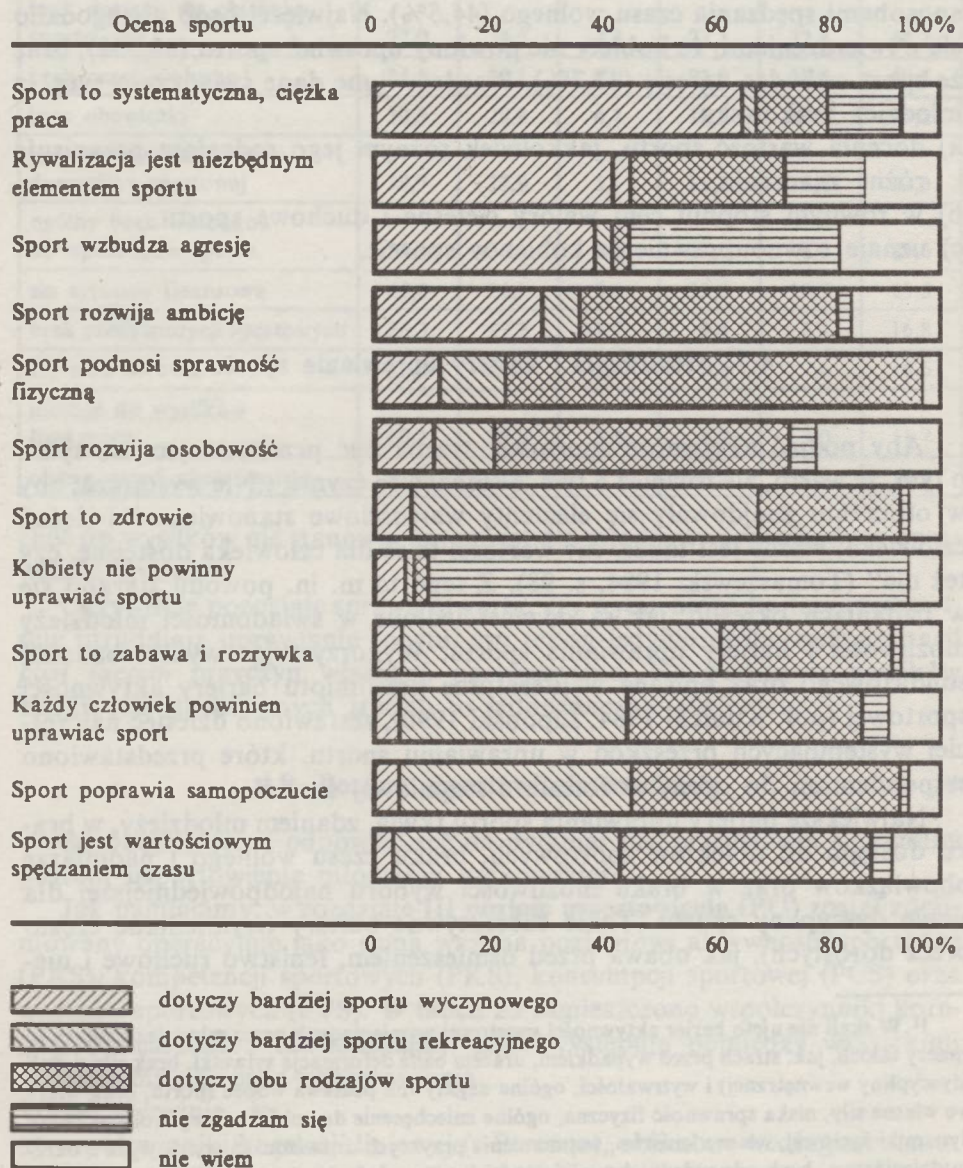
Dwie pierwsze wiązki, wraz z wartościami zdrowotnymi sportu, tworzą osobną gałąź w prezentowanym dendrogramie, dwie pozostałe, w połączeniu z wartościami społecznymi sportu, oddzielną.

Nie stwierdzono istotnych statystycznie różnic w ogólnym poziomie wartości sportowych (określonym za pomocą znormalizowanego, syntetycznego wskaźnika PVS) uczniów liceów, techników i zasadniczych szkół zawodowych. Poziom tych wartości maleje, co prawda, w kolejnych latach nauki ($F = 3,59$ $p < 0,006$), jednakże zależność ta nie jest znacząca ($\eta^2 = 1,3\%$).

4.6. Stosunek młodzieży do sportu rekreacyjnego i wyczynowego

W badaniach interesowało nas również, czy młodzież rozróżnia sport uprawiany rekreacyjnie i wyczynowo oraz jakie cechy przypisuje poszczególnym rodzajom sportu (Rycina 12).

Ryc. 12. Sport wyczynowy i rekreacyjny w ocenie młodzieży

Badania wykazały, że sport wyczynowy kojarzy się najbardziej z systematyczną, ciężką pracą (66,3%), rywalizacją (44,9%) oraz walką i agresją (40,0%), natomiast sport rekreacyjny ze zdrowiem (62,0%), zabawą i rozrywką (57,5%) oraz dobrym samopoczuciem (42,0%). Badani uznali, iż oba rodzaje sportu w jednakowym stopniu wpływają na podniesienie sprawności fizycznej (73,5%), rozwijają osobowość (51,6%) oraz są wartościowymi sposobami spędzania czasu wolnego (44,5%). Najwięcej osób nie zgodziło się z twierdzeniami, że kobiety nie powinny uprawiać sportu (84,5%), oraz że sport wzbudza agresję (37,7%). Przedstawione dane świadczą o tym, iż młodzież krakowska:

- a) docenia wartość sportu, jakkolwiek różnym jego rodzajom przypisuje różne znaczenia,
- b) w równym stopniu ceni walory cielesne i duchowe sportu,
- c) uznaje równouprawnienie kobiet w sporcie.

4.7. Możliwości i bariery uprawiania sportu

Aby podjąć aktywność sportową, trzeba być przekonanym nie tylko o tym, że warto, ale również o tym, że można to zrobić. „Nie wystarcza, aby w otoczeniu znajdowały się elementy wartościowe stanowiące cel dążeń człowieka, ważne jest także, czy wartości te są dla człowieka dostępne, czy też nie” (Tomaszewski 1984, s. 98). Z tego to m. in. powodu starano się w badaniach określić, jak są odzwierciedlone w świadomości młodzieży możliwości i bariery uprawiania sportu. Wykorzystując wyniki badania sondażowego oraz opisane w literaturze przedmiotu bariery aktywności sportowej (por. Kunicki 1984, Lipoński 1990), zestawiono dziesięć najczęściej występujących przeszkód w uprawianiu sportu, które przedstawiono respondentom do oceny w formie 5-stopniowej skali¹¹.

Największe bariery uprawiania sportu tkwią, zdaniem młodzieży, w braku dostępu do obiektów sportowych, braku czasu wolnego i nadmiarze obowiązków oraz w braku możliwości wyboru najodpowiedniejszej dla siebie dyscypliny sportu. Takie subiektywne bariery (wymieniane często przez dorosłych), jak obawa przed ośmieszeniem, lenistwo ruchowe i nie-

¹¹ W skali nie ujęto barier aktywności sportowej wymienianych przez młodzież rzadko, to znaczy takich, jak: strach przed wypadkiem, urazem bądź deformacją sylwetki, brak silnej woli (dyscypliny wewnętrznej) i wytrwałości, ogólna negatywna postawa wobec sportu, brak wiary we własne siły, niska sprawność fizyczna, ogólne zniechęcenie do robienia czegokolwiek, brak dynamiki życiowej, własne lenistwo, wspomnienie przykrych doświadczeń sportowych z okresu dzieciństwa, brak odpowiednich umiejętności i uprawnień sportowych. Niektóre z nich są bliskie pod względem znaczenia barierom zawartym w tabeli 22.

Tabela 22. Bariery aktywności sportowej (dane w %)

Bariery aktywności sportowej	nie	raczej nie	trudno powiedzieć	raczej tak	tak	suma pozycji 3 i 4
	0	1	2	3	4	
brak dostępu do obiektów sportowych	27,0	24,5	3,8	22,3	22,4	44,7
brak czasu wolnego	24,5	30,1	4,9	23,0	17,5	40,5
inne obowiązki	30,3	29,8	4,7	19,2	16,0	35,2
brak możliwości wyboru dyscypliny sportowej	39,7	22,9	5,1	15,8	16,5	32,3
ogólny brak warunków do uprawiania sportu	29,1	36,1	9,2	17,0	8,6	25,6
zła sytuacja finansowa	45,0	26,1	5,4	13,0	10,5	23,5
brak predyspozycji sportowych	26,3	37,2	19,7	9,4	7,4	16,8
zły stan zdrowia	59,3	20,7	3,4	9,0	7,6	16,6
niechęć do wysiłków fizycznych	60,1	22,9	5,3	8,7	3,0	11,7
obawa przed ośmieszeniem	61,6	22,0	5,5	6,0	4,9	10,9

chęć do wysiłków nie stanowią natomiast dla młodzieży przeszkody w uprawianiu sportu.

Oczywiście pozostaje sprawą otwartą, czy wymienione bariery rzeczywiście utrudniają uprawianie sportu, czy też są jedynie próbą racjonalizacji *post factum* przyczyn własnego postępowania. Na podstawie wyników badań retrospektywnych trudno to jednoznacznie stwierdzić.

4.8. Poziom usportowienia młodzieży

Spróbujmy teraz odpowiedzieć na pytanie: Jak przedstawia się ogólny poziom usportowienia młodzieży krakowskiej?

Jak pamiętamy, w rozdziale III **poziom usportowienia (PU)** został zdefiniowany operacyjnie jako suma ważona poziomów: aktywności sportowej (PAS), kompetencji sportowych (PKS), konsumpcji sportowej (PCS) oraz wartości sportowych (PVS). W tabeli 23 zamieszczono współczynniki korelacji (*r*-Pearsona i *tau*-Kendalla), jakie występują pomiędzy wszystkimi elementami poziomu usportowienia.

Widać wyraźnie, że:

a) współczynniki korelacji liniowej (*r*-Pearsona), obliczone według momentu iloczynowego, są średnio o 0,1 większe od współczynników korelacji rangowej (*tau*-Kendalla),

Tabela 23. Współczynniki korelacji (Pearsona i Kendalla) między poziomem usportowienia oraz jego poszczególnymi elementami

Skale	PAS	PKS	PCS	PVS	PU
PAS		0,32	0,37	0,38	0,65
PKS	0,43		0,18	0,18	0,46
PCS	0,42	0,25		0,36	0,54
PVS	0,44	0,28	0,46		0,61
PU	0,78	0,62	0,72	0,79	

PAS — poziom aktywności sportowej
 PKS — poziom kompetencji sportowych
 PCS — poziom konsumpcji sportowej
 PVS — poziom wartości sportowych
 PU — poziom usportowienia

tau — Kendalla

r — Pearsona

- b) korelacje, jakie występują między poziomem usportowienia a jego składowymi są dosyć wysokie (najsilniej koreluje PVS, najslabiej — PKS),
- c) korelacje pomiędzy poszczególnymi elementami poziomu usportowienia są niskie lub umiarkowane (najsilniej są ze sobą skorelowane PVS i PAS, najslabiej — PKS i PVS).

Wartości wskaźnika poziomu usportowienia (wyrażone w stenach) — z uwzględnieniem różnic związanych z typem szkoły i klasą — przedstawiono w tabeli 24.

Tabela 24. Zależność poziomu usportowienia od typu szkoły i klasy

Kategoria badawcza	Poziom usportowienia		Istotność różnic	Miara zależności
	$\bar{x}$	s		
Typ szkoły:				
LO	6,1	1,4	F = 4,22 p < 0,01	$\eta^2 = 0,8\%$
TLZ	5,9	1,3		
ZSZ	5,7	1,4		
Klasa:				
I	6,2	1,5	F = 6,47 p < 0,001	$\eta^2 = 2,4\%$
II	6,0	1,4		
III	5,7	1,3		
IV	5,6	1,3		

Porównując unormowane wartości wskaźnika poziomu usportowienia można zauważyć, że:

- a) są one najwyższe w liceach ogólnokształcących, a najniższe w zasadniczych szkołach zawodowych,
- b) poziom usportowienia młodzieży jest najwyższy w klasach I, po czym stopniowo maleje, osiągając wartości najniższe w klasach IV,

c) procent wariancji poziomu usportowienia, wyjaśniony klasą i typem szkoły, jest niewielki (97% wariancji PU jest efektem wpływu innych czynników).

Wskaźnik poziomu usportowienia wykorzystano jednak przede wszystkim do celów selekcyjnych. Na jego podstawie podzielono całą badaną zbiorowość młodzieży (metodą odchylenia ćwiartkowego) na cztery kwartyle, wyodrębniając w ten sposób osoby słabo (I kwartył) i silnie (IV kwartył) usportowione.

Zgodnie z koncepcją teoretyczną, przedstawioną w rozdziale drugim, przyczyn różnic w poziomie usportowienia młodzieży będziemy poszukiwać wśród czynników warunkujących rozwój sportowy człowieka.

4.9. Uwarunkowania rozwoju sportowego

Ogół czynników warunkujących rozwój sportowy człowieka podzielono na dwie grupy. Do pierwszej zaliczono takie czynniki indywidualne, jak uzdolnienia ruchowe, sprawność fizyczną oraz potrzebę aktywności ruchowej. W grupie drugiej znalazły się uwarunkowania związane z oddziaływaniem środowisk społeczno-kulturowych, do których należały badane osoby.

Wybór czynników rozwoju sportowego, uwzględnionych w badaniach, był podyktowany aktualną wiedzą i doświadczeniem autora oraz przyjętą metodą badawczą. W sytuacji, gdy nie sposób objąć obserwacją wszystkich czynników, mogących teoretycznie wpływać na badane zjawisko, wybór czynników głównych (najważniejszych w świetle posiadanej wiedzy) oraz abstrahowanie od czynników ubocznych jest koniecznością i stanowi podstawową dyrektywę badawczą przyjętą przez nas idealizacyjnej teorii nauki (por. Nowak 1977).

4.9.1. Czynniki indywidualne

Zakładamy, iż spośród wielu cech indywidualnych człowieka co najmniej trzy mają wpływ na jego rozwój sportowy; należą do nich: wysoki poziom sprawności fizycznej, uzdolnienia ruchowe oraz potrzeba aktywności ruchowej. Sprawiają one, że aktywność sportowa staje się dla człowieka źródłem przyjemności i zadowolenia, umożliwiając zaspokajanie różnorodnych potrzeb.

Rola innych czynników nie jest już tak oczywista. Przykładowo, silna potrzeba sukcesu, będąca — zdaniem wielu znawców przedmiotu — ważnym motywem uprawiania sportu wyczynowego (zob. Karolczak-Biernacka 1991, Gabler 1981), może zarówno stymulować, jak i hamować aktywność

sportową młodzieży. Trudno np. przypuszczać, aby osoby o niskiej sprawności fizycznej, nie posiadające uzdolnień ruchowych, poszukiwały w sporcie okazji do zaspokajania swoich potrzeb osiągnięć i sukcesów. Aktywność sportowa jest dla nich raczej źródłem stresów, frustracji, a nawet upokorzeń w grupie rówieśników, niż sposobem zaspokajania potrzeb ambicjonalnych (potrzeba sukcesu nie stanie się bodźcem do uprawiania sportu dla osoby, której aktywność sportowa dostarcza samych porażek). Również do rywalizacji sportowej rzadko włączają się ci, którzy już na początku skazani są na przegraną, przy czym w procesie motywacyjnym istotna jest nie tyle obiektywna ocena szans na sukces, ile subiektywne przekonanie o własnych możliwościach.

Zadając badanym osobom pytania o posiadane predyspozycje sportowe, spodziewano się znaleźć współzależność między ich występowaniem a poziomem usportowienia. Rozkłady odpowiedzi na poszczególne pytania w dużym stopniu potwierdziły te oczekiwania (Tabela 25).

We wszystkich odpowiedziach istnieją statystycznie istotne różnice pomiędzy osobami o wysokim i niskim poziomie usportowienia, przy czym

Tabela 25. Poziom usportowienia a wskaźniki cech indywidualnych respondentów (uzdolnień ruchowych, sprawności fizycznej i potrzeby aktywności fizycznej) (dane w %)

Jak często sprawia Ci trudność opanowanie nowych ćwiczeń fizycznych?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
zawsze lub często	5,7	10,9	5,6	0,7
rzadko	57,0	51,3	60,6	55,4
nigdy	24,2	8,7	23,3	41,3
trudno powiedzieć	13,1	29,1	10,5	2,6
Czy jesteś w porównaniu ze swoimi rówieśnikami osobą:	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
mniej sprawną fizycznie	9,0	19,6	7,3	1,9
tak samo sprawną	57,3	55,9	63,6	46,1
bardziej sprawną	20,7	4,9	16,2	45,3
trudno powiedzieć	13,0	19,6	12,9	6,9
Który sposób spędzania czasu najbardziej Ci odpowiada?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
bierny lub mało aktywny fizycznie	21,3	48,7	17,3	2,2
aktywny fizycznie	52,3	32,1	61,4	53,9
bardzo aktywny fizycznie	18,3	3,8	13,8	41,6
trudno powiedzieć	8,1	15,4	7,5	2,3

tau = 0,29

p < 0,001

tau = 0,34

p < 0,001

tau = 0,44

p < 0,001

najsilniejszą zależność stwierdzono między poziomem usportowienia a preferowanym sposobem spędzania wolnego czasu ($\tau = 0,44$). Młodzież o wysokim poziomie usportowienia ma ponadto bardzo rzadko trudności z opanowaniem nowych ćwiczeń fizycznych i jest bardziej sprawna fizycznie.

Zauważono także, iż młodzież niechętnie przyznaje się do niskiej sprawności fizycznej i kłopotów z uczeniem się nowych technik sportowych; w grupie o niskim poziomie usportowienia często udzielano w takim przypadku odpowiedzi wymijającej „trudno powiedzieć” bądź „nie wiem”. Może to świadczyć o docenianiu przez młodzież predyspozycji sportowych oraz ich uznawaniu w badanym środowisku.

Nie można oczywiście z całą pewnością stwierdzić, czy opisane zależności mają charakter związków przyczynowych czy też nie (obliczenie współczynników korelacji tego nie rozstrzyga). Jednak, jeśli by nawet powyższe dane potraktować jedynie orientacyjnie, to sygnalizują one szerszy problem znaczenia, jakie posiada świadomość wartości własnego ciała (jego sprawności, potrzeb, uzdolnień) w procesie rozwoju sportowego człowieka.

4.9.2. Czynniki środowiskowe

W przeciwieństwie do indywidualnych czynników rozwoju sportowego, uwarunkowania środowiskowe są od dawna przedmiotem badań socjologów i psychologów sportu. Szczególnie dużo uwagi poświęcono dotychczas roli rodziny i szkoły w procesie socjalizacji do sportu¹².

Również w naszych badaniach ograniczyliśmy się do analizy empirycznej wpływu środowisk rodzinnego, szkolnego i koleżeńskiego na rozwój sportowy młodzieży. Nie znaczy to — rzecz jasna — iż nie dostrzegamy znaczenia innych czynników, jak wpływ środków masowego przekazu, organizacji społecznych, klubów i związków sportowych, domów kultury, zakładów pracy itd. Nie negując ich istotnej (a w niektórych indywidualnych przypadkach nawet wiodącej) roli w upowszechnianiu sportu, w badaniach reprezentacyjnych potraktowano je jako czynniki uboczne, abstrahując od ich wpływu w tej fazie postępowania badawczego.

¹² Patrz rozdział 1.3, w którym przedstawiono aktualny stan badań tego zjawiska.

Rodzina

W początkowym okresie życia człowieka uczenie się zachowań sportowych przebiega (podobnie jak każdy inny rodzaj uczenia się) przede wszystkim w środowisku rodzinnym. Efektywność tego procesu zależy zarówno od częstotliwości kontaktów z wzorami sportowymi w rodzinie, jak i od stosunku dziecka do osób będących źródłem tych wzorów. W badaniach usportowiającego wpływu rodziny starano się więc uwzględnić jednocześnie obydwa te czynniki. Związek pomiędzy poziomem usportowienia badanych osób a „klimatem sportowym” panującym w ich rodzinach przedstawiono w tabeli 26.

Tabela 26. Poziom usportowienia a wzory sportowe w rodzinach respondentów (dane w %)

Czy ktoś w Twojej rodzinie interesuje się sportem?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
nikt	15,4	26,4	12,1	11,2
jedni tak, inni nie	75,1	68,7	80,2	71,0
wszyscy	9,0	3,8	7,2	17,8
trudno powiedzieć	0,5	1,1	0,5	0,0
Czy ktoś w Twojej rodzinie uprawia czynnie sport?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
tak	23,4	36,6	22,8	11,5
nie	76,6	63,4	77,2	88,5
Jeśli tak, to jaki jest Twój stosunek do tej osoby?	Ogółem N = 820	Poziom usportowienia		
		niski n = 168	średni n = 414	wysoki n = 238
negatywny lub obojętny	4,0	7,8	3,9	1,7
pozytywny	80,1	68,4	79,0	90,3
trudno powiedzieć	15,9	23,8	17,1	8,0

tau = 0,17
p < 0,001tau = 0,24
p < 0,001

Z tabeli tej wynika, że w rodzinach respondentów o wysokim poziomie usportowienia częściej występują zainteresowania sportowe i więcej osób uprawia czynnie sport.

W międzypokoleniowym przekazie wzorów zachowań i wartości sportowych duże znaczenie posiada również silna więź emocjonalna dzieci z osobami z najbliższego otoczenia rodzinnego. Około 70% młodzieży z grupy o wysokim poziomie usportowienia twierdzi, iż bardzo lubi krewnych (rodziców, rodzeństwo), którzy uprawiają sport. Podobnego zdania jest tylko 40% badanych osób w grupie o niskim poziomie usportowienia.

Na podkreślenie zasługuje ponadto fakt, że (bez względu na poziom usportowienia) zdarza się niezmiernie rzadko, aby młodzież miała negatywny stosunek do tych członków rodziny, którzy uprawiają sport. Można więc ogólnie stwierdzić, iż dobre stosunki rodzinne sprzyjają zarówno naśladownictwu zachowań sportowych przez dzieci, jak też ich identyfikacji z rodzicami uprawiającymi sport.

Wbrew wyrażanym niekiedy opiniom o niewielkim wpływie środowiska rodzinnego na rozwój sportowy dzieci, aż trzy czwarte badanych osób podaje, iż były zachęcane przez rodziców, rodzeństwo lub innych krewnych do uprawiania sportu. Jednak — jak należało przypuszczać — skuteczność tych oddziaływań była znacznie większa w grupie osób wysoko usportowionych (Tabela 27).

Tabela 27. Poziom usportowienia a skuteczność oddziaływań sportowych w rodzinach respondentów (dane w %)

Czy ktoś z rodziny zachęcał Cię do uprawiania sportu?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
nie	25,0	35,5	23,7	17,5
tak	75,0	64,5	76,3	82,5
Jeśli tak, to jaki to miało wpływ na Twoje zachowanie?	Ogółem N = 802	Poziom usportowienia		
		niski n = 171	średni n = 409	wysoki n = 222
mały	27,1	43,3	26,2	16,2
średni	19,4	16,9	22,5	15,8
duży	35,9	13,5	33,0	58,6
trudno powiedzieć	17,6	26,3	18,3	9,4

tau = 0,29   p < 0,001

Szkola

Najważniejsza rola w przygotowaniu do uczestnictwa w kulturze fizycznej — przynajmniej w założeniach — przypisywana jest szkole, a w niej zajęciom wychowania fizycznego. Warto więc sprawdzić, jak młodzież ocenia te zajęcia (por. Piotrowska 1993).

Na pytanie, czy lekcje wychowania fizycznego są ciekawe, aż 24,3% respondentów odpowiedziało przecząco. Tylko 29,0% badanych uważa, że lekcje wf są często lub zawsze ciekawe. Różnice między osobami wysoko i nisko usportowionymi są wyraźne, chociaż nie tak znaczne, jak by się można było tego spodziewać (Tabela 28).

Tabela 28. Poziom usportowienia a ocena zajęć wf (dane w %)

Czy lekcje wf są ciekawe?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
nigdy lub rzadko czasem	24,3 44,8	29,8 47,9	22,4 46,6	22,7 37,9
często lub zawsze trudno powiedzieć	29,0 1,9	17,8 4,5	29,7 1,3	38,7 0,7

tau = 0,13   p < 0,001

Podobne różnice wśród młodzieży o różnym poziomie usportowienia występują w postawach wobec nauczyciela wf (Tabela 29). Zastanawiające jest to, że tylko niewiele ponad połowę badanych lubi swojego nauczyciela wf (por. Strzyżewski, Górna 1989). Można mieć w związku z tym uzasadnione wątpliwości, czy wobec pozostałych osób nauczyciele wf rzeczywiście spełniają funkcje wychowawcze i wzorcotwórcze w procesie przygotowania do uczestnictwa w kulturze fizycznej.

Tabela 29. Poziom usportowienia a stosunek do nauczyciela wf (dane w %)

Czy lubisz swojego nauczyciela wf?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
nie lubię jest mi obojętny	9,5 30,5	12,8 36,6	8,9 31,2	7,4 23,1
lubię trudno powiedzieć	55,6 4,4	42,7 7,9	55,8 4,1	68,0 1,5

tau = 0,14   p < 0,001

Kolejnym elementem oceny znaczenia szkoły w rozwoju sportowym młodzieży było pytanie o to, czy uczniowie chętnie uczęszczają na obligatoryjne zajęcia wychowania fizycznego. Rozkłady odpowiedzi w poszczególnych grupach przedstawiono w tabeli 30. Także w tym przypadku są widoczne różnice między osobami o wysokim i niskim poziomie usportowienia; tylko jedna czwarta młodzieży nieusportowionej i aż trzy czwarte młodzieży usportowionej chętnie lub bardzo chętnie ćwiczy na lekcjach wf.

Mamy tu do czynienia ze specyficznym „błędnym kołem”, w którym upatrujemy jednej z głównych przyczyn małej skuteczności zajęć wychowania fizycznego. Zjawisko to polega — mówiąc najogólniej — na tym, iż młodzież usportowiona chętnie angażuje się w zajęcia wf (podnosząc tym samym stale swój poziom usportowienia), odwrotnie niż młodzież nieusportowiona, która unika ćwiczeń na lekcjach wf, odstając coraz bardziej od

Tabela 30. Poziom usportowienia a stosunek do ćwiczeń fizycznych (dane w %)

Czy chętnie ćwiczysz na lekcjach wf?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
niechętnie lub bardzo niechętnie	8,6	19,2	6,0	3,3
różnie	37,1	52,1	37,5	21,6
chętnie lub bardzo chętnie	51,1	21,9	54,3	73,6
trudno powiedzieć	3,2	6,8	2,2	1,5

tau = 0,36   p < 0,001

pozostałych. W ten sposób dobrzy stają się coraz lepsi, słabi — coraz bardziej opóźniają się w rozwoju sportowym.

Jednym z ważniejszych wskaźników skuteczności wychowania fizycznego jest chęć młodzieży do dobrowolnego uprawiania sportu i to zarówno w okresie edukacji szkolnej, jak i po jej ukończeniu. Także w tym przypadku wystąpiły różnice wśród młodzieży na korzyść osób wysoko usportowionych (Tabela 31).

Tabela 31. Poziom usportowienia a chęć uczęszczania na nieobowiązkowe zajęcia wf (dane w %)

Czy byś chodził na zajęcia wf, gdyby były nieobowiązkowe?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
nie	8,6	21,1	5,2	3,0
tylko od czasu do czasu	33,9	49,4	35,1	16,4
nadal systematycznie	52,6	22,3	54,7	78,4
trudno powiedzieć	4,9	7,2	5,0	2,2

tau = 0,38   p < 0,001

Trzy czwarte tych osób uczęszczałoby nadal systematycznie na zajęcia wf, nawet wówczas, gdyby nie były one obowiązkowe¹³. Stosunkowo niewiele osób jest zdecydowanych zrezygnować z nieobligatoryjnych zajęć wf (zaledwie 8,6%). Fakt ten przemawia za możliwością zmiany statusu zajęć wychowania fizycznego w przyszłym zreformowanym modelu kształcenia na poziomie szkoły średniej.

W ocenie trwałości oddziaływań wychowawczych uwzględniono również wskaźnik informujący o tym, jaki odsetek młodzieży ma zamiar uprawiać sport (rekreacyjnie lub wyczynowo) po ukończeniu szkoły. Przedstawi-

¹³ Podobny wynik uzyskali S. Strzyżewski i K. Górna (1989) w badaniach młodzieży przeprowadzonych w latach 1985—1986 w kilku miastach Polski Południowej.

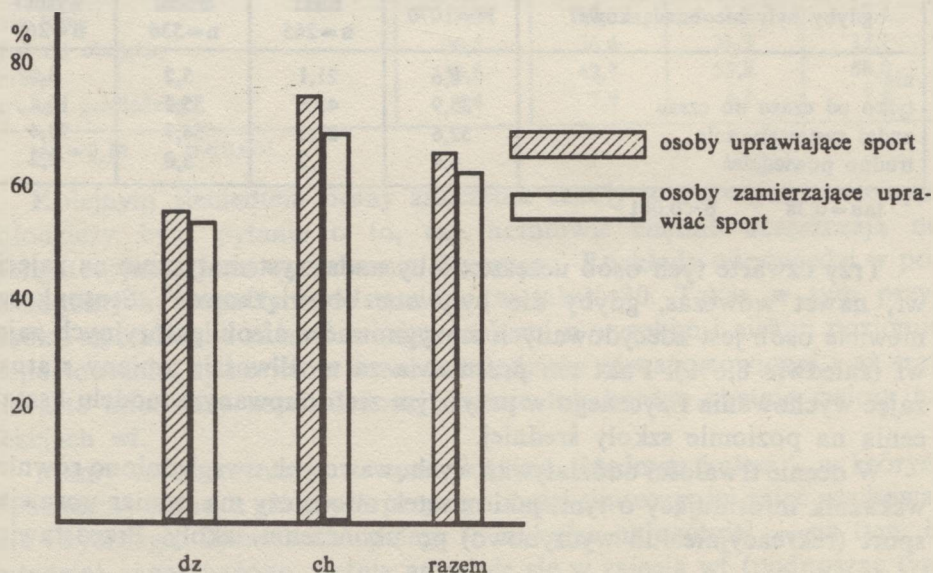
ne w tabeli 32 wyniki jeszcze wyraźniej niż poprzednio uwidaczniają różnice między osobami wysoko i nisko usportowionymi. Wśród tych pierwszych aż 90% chce uprawiać sport po zakończeniu edukacji w szkole, natomiast wśród osób nieusportowionych prawie 40% nie odczuwa takiej potrzeby. Jest to dużo, jeśli dodamy do tego jeszcze 30% osób, które nie są do końca zdecydowane co do swego przyszłego uczestnictwa w sporcie.

Tabela 32. Poziom usportowienia a zamiar uprawiania sportu po ukończeniu szkoły (dane w %)

Czy masz zamiar uprawiać sport po ukończeniu szkoły?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
zdecydowanie nie lub raczej nie	16,4	39,3	12,9	1,1
zdecydowanie tak lub raczej tak	62,9	29,4	65,1	91,5
jeszcze nie wiem	20,7	31,3	22,0	7,4

tau = 0,46   p < 0,001

Porównując odsetki osób uprawiających aktualnie sport z tymi, którzy mają zamiar czynić to w przyszłości, można stwierdzić, iż nie różnią się one istotnie między sobą (Rycina 13). Na tej podstawie nie można jednak przewidywać, że aktywność sportowa badanych osób nie ulegnie w przyszłości zmianie. Z badań aktywności sportowo-rekreacyjnej osób dorosłych wynika bo-

Ryc. 13. Odsetek osób uprawiających i zamierzających uprawiać sport

wiem, iż tylko 10—15% obecnej młodzieży będzie prawdopodobnie kontynuować tę aktywność w wieku późniejszym (por. Wolańska 1989). Wpływa na to wiele czynników, wśród których na pierwsze miejsce wysuwają się uwarunkowania społeczno-ekonomiczne oraz dostępność infrastruktury sportowo-rekreacyjnej.

Grupa koleżeńska

Grupa koleżeńska... „jest miejscem, gdzie dziecko może wykazać swą »dzielność«; u chłopców często polega ona na zręczności fizycznej, która z czasem prowadzi do osiągnięć sportowych” (Parsons 1969, s. 183). Dobrowolność udziału w grupie rówieśniczej (koleżeńskiej), w przeciwieństwie do ściśle określonego statusu dziecka w rodzinie i w szkole, stanowi ważne źródło jej atrakcyjności, a więc jest jednym z podstawowych warunków wywierania rzeczywistego silnego wpływu tej grupy na rozwój sportowy dziecka.

Zgodnie z przyjętymi przez nas założeniami (przedstawionej, w rozdziale drugim, teorii rozwoju sportowego), wpływ usportowiający grupy koleżeńskiej będzie zależeć od popularności sportu w środowisku rówieśniczym, częstotliwości kontaktów sportowych oraz trwałości związków sportowych. Wszystkie te czynniki rozwoju sportowego starano się uwzględnić w badaniach.

Tabela 33. Poziom usportowienia a popularność sportu w środowisku koleżeńskim (dane w %)

Czy uprawianie sportu jest popularne w Twoim środowisku?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
Jest:				
niepopularne lub mało popularne	16,1	26,4	15,3	7,4
przeciętnie popularne	28,5	30,2	32,8	18,2
popularne lub bardzo popularne	46,4	26,0	44,6	70,3
trudno powiedzieć	9,0	17,4	7,3	4,1

$\tau = 0,31$ $p < 0,001$

Na podstawie danych zawartych w tabeli 33 można stwierdzić, iż uprawianie sportu jest w środowisku młodzieży krakowskiej popularną formą aktywności, przy czym opinię taką wyraża niemal trzykrotnie więcej osób usportowionych, niż osób nieusportowionych.

Większość badanych spotyka się na co dzień z osobami uprawiającymi sport. Częstotliwość tych kontaktów jest jednak różna w grupach młodzieży o różnym poziomie usportowienia: większa u osób usportowionych, mniej-

Tabela 34. Poziom usportowienia a częstotliwość kontaktów sportowych w grupie koleżeńkiej (dane w %)

Czy spotykasz się z kolegami uprawiającymi sport?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
wcale lub rzadko	13,2	27,5	11,2	3,0
kilka razy w miesiącu	8,2	7,9	10,6	3,7
kilka razy w tygodniu	27,6	20,0	30,6	29,0
codziennie lub prawie codziennie	42,4	29,1	39,8	61,0
trudno powiedzieć	8,9	15,5	7,8	3,3

tau = 0,25   p < 0,001

Tabela 35. Poziom usportowienia a trwałość związków sportowych (dane w %)

Czy masz przyjaciela, który uprawia sport?	Ogółem N = 1070	Poziom usportowienia		
		niski n = 265	średni n = 536	wysoki n = 269
nie	25,2	47,2	23,1	7,8
tak	74,8	52,8	76,9	92,2
Jeżeli tak, to jak długo się z nim przyjaźnisz?	Ogółem N = 800	Poziom usportowienia		
		niski n = 140	średni n = 412	wysoki n = 248
krócej niż 3 lata	34,6	45,0	36,6	25,4
od 3 do 6 lat	24,6	16,4	27,2	25,0
dłużej niż 6 lat	40,8	38,6	36,2	49,6

tau = 0,28   p < 0,001

sza — u nieusportowionych (Tabela 34). Do rozstrzygnięcia pozostaje kwestia, czy częstotliwość kontaktów sportowych wpływa na poziom usportowienia młodzieży, czy też odwrotnie, młodzież o wyższym poziomie usportowienia chętniej nawiązuje kontakty z rówieśnikami uprawiającymi sport. Najbardziej prawdopodobne jest stanowisko, zgodnie z którym oba zjawiska determinują się wzajemnie, zachodząc niejako równolegle.

Z danych przedstawionych w tabeli 35 wynika, iż większość badanych osób ma przyjaciela, który uprawia sport (90% osób usportowionych i ponad 50% nieusportowionych). Warto podkreślić, że przyjaźnie te trwają już ponad 6 lat u 50% osób z grupy o wysokim poziomie usportowienia i u 39% osób z grupy o niskim poziomie usportowienia. Sam fakt posiadania przyjaciela sportowca, chociaż z pewnością sprzyja kształtowaniu się zainteresowań sportowych, nie przesądza jeszcze o własnym rozwoju sportowym. Ten jest bowiem uwarunkowany wieloczynnikowo.

Na zakończenie można stwierdzić, że analiza statystyczna przedstawionych wyników wskazuje na istnienie pozytywnego związku między pozio-

mem usportowienia młodzieży a popularnością sportu w tym środowisku ($\tau=0,31$ $p<0,001$), częstotliwością kontaktów sportowych ($\tau=0,25$ $p<0,001$) oraz czasem trwania powiązań sportowych badanych osób ($\tau=0,28$ $p<0,001$). Trudno jednoznacznie orzec, czy związek ten ma charakter przyczynowy, czy tylko statystyczny.

4.9.3. Analiza wieloczynnikowa

Dotychczas zajmowaliśmy się wpływem poszczególnych czynników (indywidualnych i środowiskowych) na poziom usportowienia młodzieży, analizując je w sposób izolowany, tzn. abstrahując od wpływu pozostałych. Rzeczywistość społeczna jest jednak znacznie bardziej złożona. Można z dużym prawdopodobieństwem przyjąć, że opisane czynniki środowiskowe oddziałują na człowieka w sposób ciągły i globalny, wzmacniając lub osłabiając się wzajemnie; wchodząc jednocześnie w interakcję z cechami indywidualnymi jednostki.

Chcąc ocenić jednoczesny wpływ wszystkich wymienionych czynników (a także zachodzących między nimi interakcji) na poziom usportowienia młodzieży posłużono się modelem wielokrotnej korelacji-regresji (MCR), wprowadzając zmienne niezależne do modelu za pomocą tzw. procedury krokowej, opracowanej przez M. A. Efroymsona (za: Brzeziński 1978). Procedura ta polega na wprowadzaniu do modelu regresji zmiennych kolejno („krok po kroku”), według wielkości wyjaśnianej wariancji zmiennej zależnej. Umożliwia to dokonanie hierarchizacji zmiennych niezależnych pod kątem ich związku ze zmienną objaśnianą. W ostatecznym modelu znajdują się tylko te zmienne, które są niezbędne z punktu widzenia wyjaśnianej wariancji¹⁴.

Konstrukcję modelu rozpoczęto od sporządzenia macierzy interkorelacji wszystkich analizowanych zmiennych, wykorzystując w tym celu współczynniki korelacji rangowej tau-Kendalla i współczynniki korelacji liniowej r-Pearsona¹⁵ (zestawione w tabeli 36). Z tabeli 36 wynika, iż — niezależnie od zastosowanego współczynnika korelacji — z poziomem usportowienia najsilniej korelują cechy indywidualne i wpływ grupy koleżeńskiej, najsłabiej — wpływ szkoły. Również między poszczególnymi czynnikami zachodzą korelacje: najsilniejsza łączy wpływ szkoły i grupy koleżeńskiej

¹⁴ Jako zmienne niezależne przyjęto wartości indeksów wyrażających siłę wpływów sportowych poszczególnych środowisk oraz predyspozycji indywidualnych.

¹⁵ Współczynnik tau-Kendalla stosowany jest do pomiaru siły związku między danymi wyrażonymi na skali porządkowej, współczynnik r-Pearsona — na skali interwałowej. Uzyskane wyniki świadczą o równoważności obydwu współczynników, przy czym wartości „r” są średnio o 0,1 większe niż wartości „tau” (zob. Tabela 36).

Tabela 36. Współczynniki korelacji między zmiennymi niezależnymi (IND, WR, WS, WK) oraz zmienną zależną (PU)

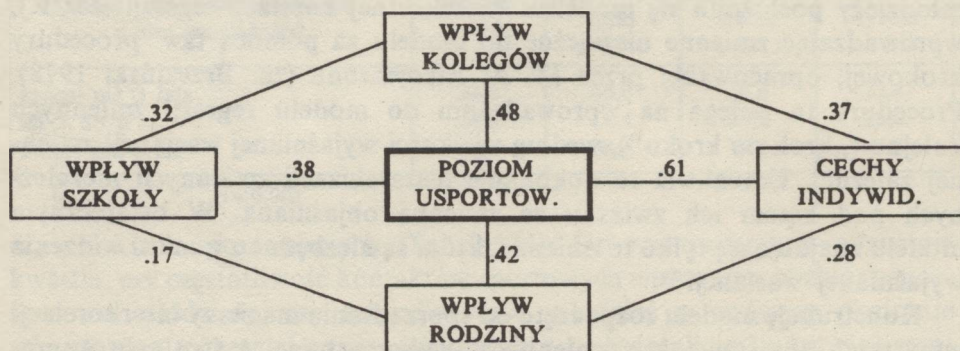
Zmienne	IND	WR	WS	WK	PU
IND		0,20	0,35	0,29	0,46
WR	0,28		0,12	0,22	0,30
WS	0,41	0,17		0,22	0,27
WK	0,37	0,30	0,32		0,34
PU	0,61	0,42	0,38	0,48	

IND – cechy indywidualne
 WR – wpływ rodziny
 WS – wpływ szkoły
 WK – wpływ kolegów
 PU – poziom usportowania

tau – Kendall

r – Pearsona

z czynnikami indywidualnymi. Uwzględniając wartości współczynników korelacji r-Pearsona, można w następujący sposób graficzny przedstawić „przestrzeń” badanych zmiennych (zob. Rycina 14).

Ryc. 14. Analiza korelacyjna przestrzeni zmiennych niezależnych istotnych dla poziomu usportowania

Opisane zmienne wprowadzono następnie do równania regresji, budując addytywny i nieaddytywny model interesującego nas zjawiska. W modelu I (addytywnym) znalazły się trzy zmienne niezależne, wyjaśniające w sumie 49% wariacji poziomu usportowania. Ich kolejność „wchodzenia” do równania regresji przedstawia tabela 37.

Uwzględnienie interakcji zmiennych (model nieaddytywny) nieznacznie tylko poprawia wartość ekspanacyjną równania regresji. Wszystkie zmienne, które tym razem znalazły się w modelu, występują jednak jako iloczyn

Tabela 37. Rezultaty analizy regresji (stepwise) — model addytywny

Zmienne niezależne (wg kolejności wprowadzenia do modelu)	Beta	R ² · 100%	F całk.	p
I cechy indywidualne	0,33	37,1	337	0,001
II wpływ kolegów	0,14	44,9		
III wpływ rodziny	0,08	48,7		

Tabela 38. Rezultaty analizy regresji (stepwise) — model nieaddytywny

Zmienne niezależne (wg kolejności wprowadzenia do modelu)	Beta	R ² · 100%	F całk.	p
I IND * WK	0,023	43,4	363	0,001
II IND * WR	0,012	48,9		
III IND * WS	0,009	50,6		

czynników indywidualnych i środowiskowych, wyjaśniając w sumie 51% wariacji poziomu usportowienia (Tabela 38).

Chcąc wykluczyć zaburzający wpływ czynników społeczno-demograficznych, wykonano identyczne analizy regresji oddzielnie dla dziewcząt, chłopców, młodzieży z liceów ogólnokształcących, techników i zasadniczych szkół zawodowych. Doprowadziły one do podobnego rezultatu, to znaczy uzyskano tę samą hierarchię zmiennych niezależnych, a różnice wyjaśnianej wariacji nie przekraczały 3%.

Analiza wpływu sportowego trzech, uwzględnionych w badaniach, środowisk społecznych (rodzinnego, szkolnego i koleżeńskiego) potwierdziła dominującą rolę grupy rówieśniczej w stymulowaniu rozwoju sportowego młodzieży. Interakcja wpływu tej grupy oraz predyspozycji indywidualnych wyjaśnia największy procent wariacji zmiennej zależnej (poziomu usportowienia). Wynik ten jest zgodny zarówno z naszymi wcześniejszymi ustaleniami (Winiarski 1991), jak też z danymi prezentowanymi w literaturze (Fuchs 1990, Yamaguchi 1984).

Przedstawione analizy regresji służyły wyjaśnieniu zależności występujących w obrębie czynników warunkujących rozwój sportowy młodzieży (przez ustalenie ich „porządku istotnościowego”)¹⁶. Pozostaje nam ocenić, jaką wartość eksplanacyjną posiada zbudowany w ten sposób model wielokrotnej korelacji-regresji (MCR). W porównaniu z innymi tego typu badaniami (por. Fasting 1982, Fuchs 1990, Greendorfer, Lewko 1978, Gregson,

¹⁶ Stosowanie równań regresji do przewidywania interesujących nas zjawisk jest niestety nieuzasadnione; występujące współczynniki korelacji nie są bowiem dostatecznie wysokie, aby umożliwić dokładną prognozę (por. Blalock 1975, s. 334).

Colley 1986, Lamprecht i wsp. 1991), wyjaśnia on stosunkowo duży procent wariacji zmiennej kryterialnej. Nie zmienia to jednak faktu, że do wyjaśnienia pozostaje nadal prawie 50% wariacji poziomu usportowienia młodzieży. Trudno więc w tej sytuacji uznać proces budowy modelu teoretycznego za zakończony. Dalsze prace powinny zmierzać — naszym zdaniem — zarówno w kierunku rozszerzenia modelu o inne zmienne niezależne, istotne dla rozwoju sportowego młodzieży (jak np. wpływ środków masowego przekazu, zdarzeń losowych, innych osób znaczących), jak też wypracowania bardziej precyzyjnych narzędzi badawczych, minimalizujących błędy pomiaru wpływu poszczególnych zmiennych.

5. Wyniki badań biograficznych

Analizy korelacyjne danych skwantyfikowanych wydają się być niewystarczające w studiach nad aktywnością sportową młodzieży¹. W badaniach ilościowo-reprezentacyjnych dąży się bowiem na ogół do statystycznych uogólnień, eksponując typy przeciętne (średnie lub modalne), nie oddające całej różnorodności i złożoności indywidualnego uczestnictwa w sporcie, a zwłaszcza jego dynamiki i zmienności. Tymczasem jak zauważa R. Zazzo (1972, s. 396), „...wszelka generalizacja wieku dorastania jest sprzeczna z samą jego naturą”. Dlatego też, w celu uzyskania w miarę pełnego obrazu rozwoju i uwarunkowań aktywności sportowej młodzieży, przedstawione w poprzednim rozdziale wyniki badań zostały uzupełnione analizą indywidualnych przypadków (*case study*) osób o różnym poziomie usportowienia. Wykorzystując swobodne techniki diagnostyczne (wywiad biograficzno-narracyjny), starano się dokonać rekonstrukcji doświadczeń sportowych respondentów, kładąc szczególny akcent na jakościowo-subiektywną stronę zaangażowania sportowego młodzieży. Nie ankieta, komputer i indukcja statystyczna, lecz własne doświadczenie badacza było tu podstawowym „narzędziem badawczym”, wykorzystywanym przy dokonywaniu uogólnień i budowaniu koncepcji teoretycznej; przy czym, mimo wyraźnego idiograficznego charakteru zebranego materiału, nie chodziło nam jedynie o przedstawienie jednostkowych losów ludzkich, lecz o „...odkrywanie pewnych historycznie i społecznie zdeterminowanych regularności życiowych karier członków poszczególnych grup” (Włodarek, Ziółkowski 1990), s. 5).

W rezultacie przeprowadzonych wywiadów uzyskano bogaty materiał faktograficzny, obejmujący 74 nagrania magnetofonowe, trwające w sumie ponad 40 godzin. Forma pracy uniemożliwia niestety prezentację całości materiału, sama bowiem transkrypcja zapisu magnetofonowego zajęłaby kilkaset stron. Z konieczności ograniczymy się więc do przedstawienia tylko zasadniczych wniosków, ilustrując je wypowiedziami badanych osób.

Przed przystąpieniem do analizy zebranego materiału uporządkowano wszystkie nagrania, nadając im kolejną numerację, według poziomu usportowienia respondentów. Do każdego nagrania dołączono krótką charak-

---

¹ Do podobnego wniosku dochodzi A. Tyszka (1971, s. 337), krytykując ilościowo-statystyczne podejście w badaniach uczestnictwa w kulturze.

terystykę psychologiczną, opracowaną na podstawie wyników testu „Autoportret Psychologiczny” (M. I. Steina), kwestionariusza ankiety (wypełnionego w czasie pierwszej części badań) oraz obserwacji przeprowadzonej w trakcie rozmowy z badaną osobą. Dokonano dwukrotnego przesłuchania taśm magnetofonowych, koncentrując się — po raz pierwszy — na przebiegu doświadczeń sportowych, po raz drugi — na sposobie uczestnictwa w sporcie oraz na znaczeniu, jakie posiada aktywność sportowa w życiu młodzieży.

5.1. Dynamika rozwoju sportowego

Rozwój sportowy człowieka można teoretycznie podzielić na cztery etapy: inicjację sportową, różnicowanie się zainteresowań sportowych, ich względną stabilizację oraz stopniowe wygasanie². W ramach tych 4 faz występuje różnorodność dróg rozwoju sportowego, składających się z sekwencji zdarzeń i zachowań sportowych, które — utrwalone w pamięci w postaci doświadczeń sportowych — stanowią podstawę wszelkich zmian rozwojowych.

5.1.1. Inicjacja sportowa

Wszystkie badane osoby, niezależnie od prezentowanego poziomu usportowienia, miały w swoim życiu kontakt ze sportem, bądź to w okresie przedszkolnym, bądź w pierwszych latach nauki w szkole, w czasie zajęć wychowania fizycznego. Nie każdy z badanych potrafił, co prawda, szczegółowo opisać czas i miejsce tego kontaktu, jednak większość zachowała w pamięci swoje wczesne doświadczenia sportowe. Na ich podstawie można odtworzyć indywidualne drogi, które wiodły młodzież do sportu.

W wypadku osób o wysokim poziomie usportowienia przebieg inicjacji sportowej miał częściej formę procesu stopniowego „dochodzenia” do sportu lub — używając innej terminologii — „wchodzenia” w rolę sportowca. Proces ten trwał dłużej lub krócej, ale tylko u około dwóch trzecich badanych rozpoczął się od kontaktu z aktualnie uprawianą dyscypliną sportu. Następująca wypowiedź ilustruje przebieg tego procesu:

Od dzieciństwa mieszkałem w górach i często obserwowałem jak starsze dzieci zjeżdżały na nartach koło mojego domu. Dopiero w I klasie dostałem na Mikołaja pierwsze deski. Pamiętam ten dzień doskonale, bo zaraz po szkole

---

² Mimo krytyki, stadialne koncepcje rozwoju cieszą się nadal dużą popularnością, ponieważ — w przeciwieństwie do mechanistycznych — ułatwiają wyjaśnianie i przewidywanie rozwoju człowieka na przestrzeni całego życia (por. Przetacznik-Gierowska 1988).

wybrałem się na górę, żeby je wypróbować. To było wspaniałe uczucie, mimo że na początku zaliczyłem kilka upadków (...) Od tego czasu każdą wolną chwilę spędzałem w zimie na nartach. W III klasie startowałem po raz pierwszy w zawodach narciarskich, a od klasy V zacząłem trenować w klubie (...) Do dziś pamiętam, że często przed zaśnięciem wędrowałem w myślach na moją górę, żeby zaliczyć jeszcze kilka skrętów (...) Od 4 lat mieszkam w Krakowie i mam mało okazji, żeby pojeździć na nartach. Teraz trenuję karate (chłopiec, klasa IV LO).

Opisany przypadek potwierdza znaczenie łącznego wpływu czynników ekologicznych i społecznych w rozwoju aktywności sportowej. Nie zawsze jednak tak się dzieje. Czasem, mimo sprzyjających warunków zewnętrznych, nawet częste kontakty z wzorami sportowymi nie doprowadzają do indywidualnej aktywności sportowej. Potwierdza to następująca relacja:

W mojej rodzinie wszyscy uprawiali sport; ojciec był piłkarzem, mama trenowała gimnastykę, a brat do dziś gra w hokeja. Tylko ja byłem czarną owcą, która nigdy nic nie uprawiała. Zawsze denerwowało mnie, że wszyscy chcą na siłę zrobić ze mnie sportowca. Najbardziej jednak nie cierpiałam wufsu. Do pana z gwizdkiem, który każe powtarzać nudne ćwiczenia mam do dziś negatywny stosunek. On chyba też mnie nie lubi (dziewczyna, klasa II technikum).

Z wypowiedzi młodzieży można wnioskować, że istnieje też inny sposób sportowej inicjacji. Zasadniczą rolę odgrywa w nim przypadek: nieoczekiwane wydarzenie lub odkrycie, które pozostaje na długo w pamięci jednostki. Czasem pojedynczy epizod kształtuje trwale, pozytywne lub negatywne, nastawienie do uczestnictwa w sporcie, wywierając duży wpływ na dalsze losy człowieka. Sytuację taką opisuje jedna z uczestniczek badań:

Moja przygoda ze sportem zaczęła się całkiem przypadkowo. W czasie wakacji — chyba w klasie V — pojechałam z rodzicami na wczasy do Łącka. Niedaleko naszego ośrodka była stadnina koni, do której zorganizowano dla nas wycieczkę. Nigdy przedtem nie jeździłam konno, ale już pierwszy kontakt z koniem sprawił mi niesamowitą wprost przyjemność (...) Od tamtej pory trwa moja miłość do koni, chociaż jeździectwo — tak naprawdę — zaczęłam uprawiać dopiero w szkole średniej (dziewczyna, klasa IV LO).

Pierwszy kontakt ze sportem może wywołać również odwrotny skutek. Uczeń ZSZ tak wspomina to wydarzenie:

Gdy byłem jeszcze mały — tak może w pierwszej, drugiej klasie — brat wziął mnie w którąś niedzielę nad Bagry. W pożyczonym kajaku mieliśmy

przeplłynąć na drugi brzeg, ale na środku kajak się wywrócił (bo brat próbował wstać) i wpadłem do wody. Dobrze, że przepływał akurat jakiś starszy gość, to mnie wyciągnął z wody, bo nie umiem pływać. Od tego czasu boję się wody i za nic nie wsiądę do kajaka (chłopiec, klasa I ZSZ).

Z powyższych fragmentów wywiadów zdaje się wynikać, iż:

- a) prawdopodobieństwo aktywności sportowej wzrasta, gdy pierwsze doświadczenia sportowe są przyjemne (nagradzające),
- b) częste kontakty z osobami uprawiającymi sport nie przesądzają jeszcze o rozwoju zainteresowań sportowych — w rodzinach usportowionych jedno dziecko może zaangażować się w sport, a drugie może przyjmować wobec niego postawę negatywną,
- c) uczestnictwo w sporcie jest funkcją jego dostępności tylko u osób posiadających odpowiednie predyspozycje sportowe.

5.1.2. Modele indywidualnego rozwoju sportowego

Model jest konstruktem teoretycznym, upraszczającym rzeczywistość — jest wzorem („kopia teoretyczną”) jakiegoś przedmiotu lub zjawiska. Przedstawione dalej modele są, co prawda, odzwierciedleniem przebiegu indywidualnych dróg rozwoju sportowego, jednakże, przez swą wyrazistość, prezentują jedynie typy idealne, nie zawsze opisujące dokładnie losy badanych osób. Życie — jak słusznie zauważa I. Obuchowska (1983, s. 238) — rzadko daje się wtłoczyć w sztywne ramy klasyfikacji, a każda teoria dotycząca człowieka, swoją uniwersalność opłaca uproszczeniem.

Na podstawie analizy materiału biograficznego można przyjąć istnienie dwóch, względnie odrębnych, modeli rozwoju sportowego. W modelu I, **linearnym**, rozwój w poszczególnych fazach przebiega w sposób kumulatywny. Po okresie inicjacji sportowej następuje stopniowy wzrost zaangażowania sportowego oraz, towarzyszące mu, gromadzenie kompetencji sportowych (wiadomości, umiejętności, uprawnień sportowych). W tej fazie rozwoju ma zwykle miejsce różnicowanie się sportowych zainteresowań, ich poszerzanie i intensyfikacja. Następnie, spośród kilku uprawianych dyscyplin sportowych, człowiek wybiera (mniej lub bardziej świadomie) jedną, dwie dyscypliny, które zaczynają zajmować dominującą pozycję w strukturze jego aktywności sportowej. Powoduje to koncentrację zainteresowań sportowych wokół wybranych dyscyplin oraz dalsze ich pogłębianie. W końcowym okresie tej fazy rozwoju dochodzi często do „nasylenia” i znudzenia sportem, a w konsekwencji do odwrócenia kierunku rozwoju i stopniowego odchodzenia od sportu, zakończonego niekiedy całkowitą rezygnacją z jego uprawiania, niekiedy zaś zmianą uprawianych dyscyplin.

Taki przebieg rozwoju sportowego ilustruje biografia 19-letniego ucznia klasy V Technikum Mechanicznego, który swą „karierę sportową” rozpoczął w szkole podstawowej. Jego pierwszym sportem, który zaczął uprawiać za przykładem ojca, było narciarstwo zjazdowe. Niedługo potem, w klasie III szkoły podstawowej, wraz z całą klasą uczestniczył przez rok w powszechnym nauczaniu pływania, prowadzonym wówczas w wybranych szkołach Krakowa. Kontakt z instruktorem pływania zaowocował propozycją wstąpienia do sekcji pływackiej klubu sportowego „Jordan”. Następne 5 lat to treningi pływackie, odbywające się początkowo raz, a następnie dwa razy dziennie, przeplatane zawodami i obozami szkoleniowymi. W czasie jednego z takich obozów zetknął się z grupą koszykarzy, których treningi wydały mu się znacznie ciekawsze niż pływanie, jednak z decyzją zmiany dyscypliny sportu zwlekał aż do ukończenia szkoły podstawowej, ponieważ klub już wtedy zapewniał mu stypendium oraz możliwości atrakcyjnych wyjazdów za granicę. Ostatni rok treningów w sekcji pływackiej zmusił go do rezygnacji z uprawiania innych dyscyplin sportowych (narciarstwa, koszykówki, piłki nożnej), nie przynosząc jednocześnie znaczących osiągnięć sportowych. Przyspieszyło to decyzję zakończenia kariery pływackiej. Zaraz po zdaniu do technikum zerwał więc z pływaniem i rozpoczął — tym razem już tylko rekreacyjnie — grać w koszykówkę w SKS. Popularność tej dyscypliny wzrosła ostatnimi czasy, głównie za sprawą transmisji telewizyjnych z rozgrywek NBA, co stanowiło dodatkowy bodziec do jej uprawiania. W szkole średniej, poza koszykówką, nie uprawiał już żadnych innych sportów (nie licząc obowiązkowych zajęć wf). Mniej więcej na początku klasy IV poczuł — jak sam stwierdza — że ma już dosyć sportu, a swoje zainteresowania zaczął stopniowo zwracać w kierunku muzyki rockowej i zespołu „Metallica”, którego jest do dzisiaj zagorzałym fanem.

Drugi, cykliczny, model rozwoju sportowego obejmuje okresy wzmoczonego zaangażowania w działalność sportową, przeplatane okresami spadku aktywności sportowej. Rozwój przebiega tu falistnie lub spiralnie, a zainteresowaniom sportowym towarzyszą zwykle inne pozasportowe formy aktywności (gry komputerowe, muzyka dyskotekowa, filmy video, turystyka, spotkania towarzyskie itp.). Mają one w pewnych okresach życia znaczenie większe, w innych natomiast mniejsze niż aktywność sportowa. Egzemplifikacją tego modelu rozwoju sportowego może być historia życia uczennicy Zasadniczej Szkoły Gastronomicznej, która rozpoczęła uprawiać sport stosunkowo późno, bo dopiero w klasie VI szkoły podstawowej. Szkoła, do której uczęszczała, znajdowała się w jednej z podkrakowskich wsi, nie posiadała sali gimnastycznej, a jej nauczyciele praktycznie nie prowadzili zajęć wf. Do aktywności sportowej zachęciły ją programy telewizyjne, w których propagowano jogging. Jednak bezpośrednim powodem roz-

poczęcia biegania był kompleks związany z tendencją do tycia. W tym okresie biegała wieczorami i — jak sama mówi — tak, żeby jej nikt nie widział. Nie trwało to jednak długo, bo jej aktywność sportowa szybko stała się przedmiotem złośliwych uwag ze strony krewnych i znajomych. W następnym roku zapisała się więc do zespołu tańca ludowego, który działał w Gminnym Ośrodku Kultury. Stopniowo angażowała się coraz bardziej w próby i występy z zespołem. Niestety, zbliżający się koniec edukacji w szkole podstawowej zmusił ją do rezygnacji również z tej formy aktywności i poświęcenia całego wolnego czasu na naukę. Po dostaniu się do ZSZ w Krakowie zamieszkała w internacie, w którym działała sekcja tenisa stołowego. W wolnych chwilach grała więc w tenisa i szybko została członkiem szkolnej drużyny tenisowej. Odbiło się to, niestety, ujemnie na wynikach w nauce i zakończyło powtarzaniem klasy II. Obecnie nie uprawia (poza obowiązkowymi zajęciami wychowania fizycznego) żadnego sportu, a jedynym jej hobby jest słuchanie muzyki i oglądanie telewizji.

Ważnym czynnikiem wpływającym, niekiedy decydująco, na przebieg rozwoju sportowego są sukcesy lub porażki w rywalizacji sportowej. Ich rola wzrasta w wypadku wyczynowego uprawiania sportu. W zależności od wagi, jaką sportowiec przypisuje swoim wynikom sportowym, mogą one wywołać kryzys lub wzrost zaangażowania sportowego. Mimo iż trudno je na ogół przewidzieć, stanowią one ważny element każdej biografii sportowej. Badana młodzież niejednokrotnie podkreślała, że niepowodzenia sportowe były impulsem do rezygnacji z uprawiania sportu, natomiast osiągnięcia — wzmacniały motywację sportową.

5.1.3. Przyczyny rezygnacji z uprawiania sportu

Niewiele spośród badanych osób jest zdecydowanych definitywnie zerwać ze sportem; są to głównie osoby o niskim poziomie usportowienia. Pozostałe osoby, nawet jeśli aktualnie nie uprawiają żadnego sportu, zamierzają podjąć działalność sportową w niedalekiej przyszłości, przede wszystkim w formie rekreacyjnej.

Ze względu na małą liczbę stwierdzonych przypadków rezygnacji ze sportu, ta faza biografii sportowej jest w naszej pracy najslabiej udokumentowana, a przedstawione dane należy traktować jedynie orientacyjnie.

Młodzież, która w czasie badań nie uprawiała żadnego sportu, należała do jednej z niżej wymienionych grup:

- a) osób, u których nigdy nie rozwinęły się zainteresowania sportowe, a kontakty ze sportem ograniczały się do obligatoryjnych zajęć wf,
- b) osób, które nigdy nie uprawiały sportu, ale się nim interesują w różnoraki sposób,

- c) osób, które zerwały ze sportem i zmieniły na inne swoje zainteresowania sportowe,
 d) osób, które na pewien czas przerwały swoją aktywność sportową, ale nadal interesują się sportem.

Do osób, które w przeszłości uprawiały sport (grupa c oraz grupa d) zwrócono się z prośbą o podanie przyczyn czasowej lub całkowitej rezygnacji z uprawiania sportu oraz opisanie okoliczności odejścia od sportu. Przedstawione przez młodzież drogi prowadzące do zerwania ze sportem lub zawieszenia działalności sportowej umożliwiają sformułowanie następujących wniosków:

- w badanej grupie wiekowej ze sportu rezygnują częściej dziewczęta niż chłopcy, a sama rezygnacja dotyczy częściej sportu uprawianego wy-czynowo niż rekreacyjnie,
- odejście od sportu ma częściej formę procesu (rozciągniętego w czasie), rzadziej — jednorazowego aktu lub epizodu; częściej następuje w wyniku własnej, dobrowolnej decyzji, rzadziej — pod naciskiem innych osób³,
- młodzież upatruje najczęściej przyczyn odejścia od sportu w zmianie dotychczasowych zainteresowań, znudzeniu się sportem oraz utracie przyjemności z jego uprawiania; czasem również w okolicznościach natury obiektywnej takich, jak: inne obowiązki i ograniczenia ilości wolnego czasu, pogorszenie się stanu zdrowia, konflikty z trenerem, brak spektakularnych sukcesów sportowych,
- zerwanie ze sportem lub zmiana uprawianej dyscypliny często towarzyszą zmianie miejsca zamieszkania lub przeniesieniu się do innej szkoły.

Następujące narracje biograficzne dokumentują powyższe wnioski. Mówi uczeń klasy III Technikum Elektronicznego:

Właściwie od dawna nosilem się z zamiarem wystąpienia z klubu. Układy z trenerem miałem coraz gorsze, a kupiony przez ojca komputer pochłaniał mnie coraz bardziej (...) No mogłem jeszcze grać do końca sezonu, bo łapałem się do pierwszej drużyny, ale kopanie piłki nie sprawiało mi już takiej przyjemności jak dawniej. (...) O odejściu z drużyny zdecydowałem sam (...) Teraz nic nie uprawiam, ale chcę się zapisać na karate, jak tylko poprawi mi się kasa.

I druga relacja, tym razem 16-letniej uczennicy klasy II Zasadniczej Szkoły Gastronomicznej:

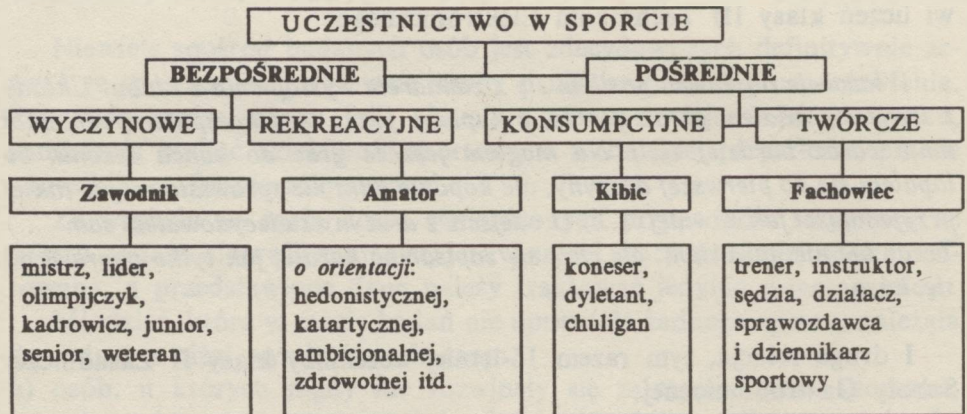
³ Analogiczny wniosek formułuje K. Stańczuk (1988), dokumentując go szerszym materiałem empirycznym.

Jak się raz zacznie coś ćwiczyć, to później trudno tak od razu zrezygnować (...) Nikt mnie do niczego nie namawiał — sama przestałam chodzić na pływalnię (...) Po prostu, koleżanki miały ciekawsze życie, a mnie się już znudziło tak ciągle od ściany, do ściany (basenu — przypis R.W.W.). Zresztą, po ostatniej kontuzji i tak nie miałam już szans na zrobienie dobrego wyniku (...) Gdybym miała okazję, to chciałabym jeszcze kiedyś jeździć na koniu.

5.2. Wzory uczestnictwa w sporcie

Podstawą wyodrębnienia wzorów uczestnictwa w sporcie mogą być kryteria ilościowe, bądź jakościowe. Przykładem klasyfikacji uwzględniającej kryterium ilościowe jest podział badanych osób dokonany za pomocą analizy skupień (przedstawiony w rozdziale 4.5.). Ta i podobne metody taksonomiczne zakładają statystyczną reprezentatywność obiektów lub ich cech, będących przedmiotem klasyfikacji. Innym sposobem grupowania, uwzględniającym zasadę reprezentatywności typologicznej (nie statystycznej), jest analiza cech jakościowych. Do cech tych należą np. sposoby uczestnictwa w sporcie oraz subiektywne znaczenia, jakie im przypisują badani.

Uwzględniając — podobnie jak M. Mirkiewicz (1990) — jedynie dobrowolne uprawianie sportu, można wyróżnić uczestnictwo sportowe **bezpośrednie** (to znaczy przez własną aktywność sportową) oraz uczestnictwo

Ryc. 15. Wzory uczestnictwa w sporcie oraz odpowiadające im role społeczne

pośrednie (poprzez aktywność sportową innych osób). Z kolei, każdy rodzaj uczestnictwa można jeszcze podzielić na dwie, względnie odrębne, podgrupy związane z pełnieniem różnych ról sportowych (Rycina 15). Omówimy je kolejno.

5.2.1. Uczestnictwo bezpośrednie

W badanej grupie młodzieży było zdecydowanie więcej osób uprawiających sport rekreacyjnie niż wyczynowo. Jakkolwiek podział ten nie występuje w praktyce zbyt ostro, to jednak umożliwia wyodrębnienie dwóch typów bezpośredniego uczestnictwa w sporcie: wyczynowego i rekreacyjnego.

Uczestnictwo wyczynowe charakteryzuje się systematycznością i dużą intensywnością wysiłku fizycznego. Jego celem jest najczęściej zwycięstwo w rywalizacji sportowej, uzyskanie najlepszego wyniku i towarzyszące mu uznanie, popularność (sława) oraz — nierzadko — znaczne korzyści materialne. Pełnienie roli zawodnika sportowego jest typowym przykładem tego uczestnictwa. W zależności od prezentowanego poziomu mistrzostwa sportowego oraz miejsca zajmowanego w sportowej hierarchii, zawodnicy mogą przyjmować dodatkowo role: mistrza, lidera, olimpijczyka, kadrowicza, juniora, seniora czy wreszcie weterana (oldboya) sportowego.

Równie zróżnicowany jest drugi typ bezpośredniego uczestnictwa w sporcie, nazwany przez nas **rekreacyjnym**. Różnice dotyczą tu nie tylko uprawianych dyscyplin sportowych i poziomu zaawansowania, lecz także stopnia zaangażowania w działalność sportową, częstotliwości i intensywności zajęć sportowych oraz znaczenia, jakie jest przypisywane własnej aktywności sportowej. Ze względu na to znaczenie można mówić o młodzieży traktującej sport jako:

- zabawę i przyjemny sposób spędzania wolnego czasu,
- okazję do uwolnienia się spod kontroli rodziców, opiekunów i wychowawców szkolnych oraz do ucieczki od codziennych obowiązków,
- okazję do wyżycia się, rozładowania napięć i stresów, pozbycia się kompleksów,
- możliwość sprawdzenia się, dowartościowania, wykazania się w grupie rówieśników,
- sposób na poprawę własnej sylwetki, sprawności fizycznej oraz opanowanie nowych umiejętności,
- źródło silnych emocji, nowych wrażeń i przygód, doznań estetycznych,
- formę kontaktów towarzyskich, poznawania nowych osób (także płci przeciwnej).

Przewaga jednego z wymienionych motywów powoduje różne nastawienie do własnej aktywności sportowej, a w konsekwencji różnorakie wzory rekreacyjnego uczestnictwa w sporcie. Tej formie uczestnictwa odpowiada rola amatora sportowego o orientacjach: hedonicznej, katartycznej, ambicjonalnej, zdrowotnej, kognitywnej, tymicznej, afiliacyjnej itd.

5.2.2. Uczestnictwo pośrednie

Obok własnej aktywności sportowej, duża część młodzieży uczestniczy w sporcie pośrednio przez częstszczenie (w charakterze widza) na zawody i różnorakie imprezy sportowe, bądź przez oglądanie programów telewizyjnych, słuchanie radia, czytanie prasy itd. Ten rodzaj uczestnictwa — dokonujący się niejako *per procura*, to jest za pośrednictwem innych osób działających na arenie sportowej — ma charakter ludyczno-konsumpcyjny i wynika z pełnienia szeregu ról społecznych związanych ze sportem. Do występujących najczęściej można zaliczyć role kibica: konesera, dyletanta lub chuligana sportowego.

Kibic koneser zwykle osobiście uczestniczy w widowisku sportowym, dopingując zawodnika lub zespół, z którym się w pewien sposób utożsamia. Jego zainteresowania koncentrują się na wynikach swojego idola oraz miejscu, jakie zajmuje on w sportowej hierarchii. Znajomość problematyki sportowej łączy często z kolekcjonerstwem sportowym (zbieraniem proporczyków klubowych, odznak, dyplomów, plaketek itp. materiałów sportowych).

W odróżnieniu od konesera, dyletant zaspokajają swoje zainteresowania sportowe głównie przez środki masowego przekazu, kierując je bardziej ku widowiskowemu aspektowi uprawiania sportu, niż konkretnej drużynie lub zawodnikowi. Ta forma konsumpcji sportowej występuje zwykle nieregularnie, służąc rozrywce i wypełnianiu wolnego czasu; stąd kibic dyletant nazywany też bywa „kibicem z przypadku” (Mirkiewicz 1990).

Niestety, wśród młodzieży interesującej się sportem występuje też zjawisko z pogranicza patologii społecznej, które by można określić „podkulturą sportową”. Część tzw. pseudokibiców przychodzi na zawody sportowe przede wszystkim po to, aby wszczynać bójki ze służbą porządkową lub fanami przeciwnego zespołu. Tworząc różnorakie grupy (np. „szalikowców”) młodzież ta traktuje sport instrumentalnie, jako okazję do zaimplementowania swojej odrębności oraz rozładowania frustracji i agresji. Zjawisko chuligaństwa sportowego stało się w ostatnim okresie przedmiotem intensywnych i zakrojonych na szeroką skalę badań naukowych, jednak problematyka ta wykracza poza ramy naszej pracy (por. Heitmeyer, Peter 1988, Lamprecht i wsp. 1991).

Innym, bardziej profesjonalnym i twórczym typem pośredniego uczestnictwa w sporcie jest organizowanie i upowszechnianie sportu oraz kształcenie i wychowywanie w tej dziedzinie. Wiąże się ono z pełnieniem takich ról sportowych, jak: instruktora, trenera, ratownika, sędziego, organizatora i działacza sportowego, a także dziennikarza, sprawozdawcy i badacza sportowego. Wśród młodzieży ten typ uczestnictwa sportowego występuje stosunkowo rzadko, ograniczając się do działalności w organizacjach społecznych i specjalistycznych (np. w ZHP, WOPR, GOPR, TKKF, LZS, AZS).

5.2.3. Sylwetki uczestników

Jako egzemplifikację występujących wśród młodzieży wzorów uczestnictwa w sporcie przedstawimy trzy realne sylwetki badanych osób. Zostały one wybrane celowo, aby podkreślić i uwypuklić specyfikę najpopularniejszych wzorów uczestnictwa sportowego młodzieży. W praktyce trudno jest określić zasięg społeczny poszczególnych wzorów, gdyż rzadko występują one w swej „czystej” postaci, a ponadto większość osób uprawiających sport uczestniczy w nim także pośrednio, w roli kibica.

Przykład I: zawodnik sportowy

Kasia — uczennica I klasy prywatnego LO w Krakowie, od 8 lat uprawia wyczynowo pływanie. Na przebieg jej kariery sportowej największy wpływ miał ojciec. W dzieciństwie nauczył ją pływać, jeździć na nartach i łyżwach. Za jego aprobatą rozpoczęła naukę w szkole sportowej, a następnie wstąpiła do klubu. Przez cały okres uczęszczania do szkoły podstawowej trenowała pływanie przeciętnie dwa razy dziennie po trzy godziny. Nauka i spotkania w drużynie harcerskiej stanowiły dopełnienie jej codziennych zajęć. Najprzyjemniejsze wspomnienia z tego okresu wiąże z uprawianiem sportu; zalicza do nich przede wszystkim zdobycie w klasie VI mistrzostwa Polski młodzików w stylu grzbietowym oraz pobicie dwóch rekordów Polski w swojej kategorii wiekowej. Po ukończeniu szkoły podstawowej była zmuszona do ograniczenia liczby treningów sportowych i rezygnacji z marzeń o wyjeździe na Igrzyska Olimpijskie. Jako główną przyczynę tego podaje pogorszenie się stanu zdrowia oraz zmianę miejsca zamieszkania, związaną z podjęciem nauki w szkole średniej. Nie wyobraża sobie jednak całkowitego zerwania ze sportem i każdą wolną chwilę stara się spędzać na basenie. Nie żałuje czasu spędzonego na treningach i zawodach sportowych. Uważa, że uprawianie sportu nauczyło ją dyscypliny, dostarczyło przyjemnych wrażeń i satysfakcji. Czuliła się szczególnie szczęśliwa, gdy ogromna praca, jaką wykonywała na treningach, owocowała zwycięstwami i rekordami sportowymi. W przyszłości ma zamiar zdać na AWF i zostać trenerem pływania lub — jeśli to by nie było możliwe — ukończyć archeologię, która stanowi obecnie jej drugie hobby. Mirka jest osobą średniego wzrostu, nie wyróżniającą się wyglądem zewnętrznym wśród swoich rówieśników. Na podstawie wyników testu M. I. Steina można w następujący sposób przedstawić jej autoportret psychologiczny. Jest osobą ambitną, silnie odczuwającą potrzebę sukcesu, pragnącą dużo wiedzieć, rozumieć świat i ludzi. Lubi towarzystwo przyjaciół, jest im wierna i ma do nich zaufanie. Stara się nie sprawiać innym przykrości, jest życzliwa, schludna, wesoła — lubi ład i porządek. Wiele rzeczy robi w życiu dla przyjemności, czasem bez określonego celu. Jest niezależna, zdecydowana, stara się przeciwić występujące trudności i nie zrażać się przeciwnościami losu. Realistycznie ocenia swoje możliwości i ma jasno sprecyzowane plany życiowe.

Przykład II: amator sportowy

Tomek jest uczniem II klasy Technikum Łączności. Sport zajmuje w jego życiu ważne, choć nie jedyne, miejsce. Ma dość szerokie zainteresowania pozasportowe: lubi muzykę, filmy video, czyta powieści i poezję. Grywa na gitarze. Czas wolny stara się jednak spędzać w sposób aktywny ruchowo. Sport traktuje rekreacyjnie. Uprawia systematycznie koszykówkę i kulturystykę. Od czasu do czasu gra również w siatkówkę i piłkę nożną, pływa i jeździ na nartach. Chciałby uprawiać dalekowschodnie sporty walki, z których musiał kiedyś zrezygnować z powodu braku czasu. Od najmłodszych lata grywał z kolegami w piłkę nożną, ale ten sport

traktuje teraz jako „dopełnienie wolnego czasu”. Jego ulubioną dyscypliną jest koszykówka, którą zainteresował się pod wpływem transmisji telewizyjnych z rozgrywek NBA oraz nauczyciela wf. Obecnie uczęszcza systematycznie na zajęcia z koszykówki w SKS, ale ma świadomość, że ze względu na swój wzrost i wiek nie ma już szans grać wyczynowo w klubie sportowym. Rodzice Tomka, co prawda sami nie uprawiają sportu, ale nie mają nic przeciwko zainteresowaniu sportowym syna. Tomek jest uważany w klasie za osobę bardzo sprawną fizycznie i usportowioną. Sam twierdzi, że uprawia sport głównie dla przyjemności oraz dlatego, iż wszyscy jego przyjaciele uprawiają. Lubi ryzyko i chciałby wziąć udział w obozie szkoleniowym dla spadochroniarzy. Wyniki testu „Autoportret Psychologiczny” (M. I. Steina) wskazują, iż na postępowanie Tomka duży wpływ mają potrzeby: zabawy i informowania innych oraz — w stopniu nieco mniejszym — potrzeby: wyczynu, afiliacji, kompensacji i opiekania się innymi. Można powiedzieć, że jest on osobą towarzyską, która lubi się bawić, żartować i robić wiele rzeczy dla samej przyjemności. Chętnie opowiada, tłumaczy, udziela wskazówek; cieszy go, gdy inni słuchają co ma do powiedzenia. Jest ambitny, stara się być miły i uprzejmy dla ludzi — pomaga potrzebującym. Jeśli mu się coś nie uda, próbuje jeszcze raz. Chętnie przebywa w gronie przyjaciół. Tomek jest osobą średniego wzrostu, krępej budowy ciała; ubiera się w stylu sportowym, sprawia wrażenie człowieka inteligentnego i dynamicznego. Nie ma jeszcze dokładnie sprecyzowanych planów na przyszłość. Po ukończeniu szkoły chciałby uprawiać rekreacyjnie kilka rodzajów sportu.

Przykład III: kibic sportowy

Marcin uczęszcza do III klasy Technikum Elektrycznego. Sportu w zasadzie nie uprawia. Od czasu do czasu zdarza mu się jedynie zagrać w piłkę nożną lub pogimnastykować się w domu. Czas wolny spędza najczęściej słuchając muzyki, oglądając filmy lub spotykając się z dziewczynami na dyskotecę. W niedzielę często chodzi z kolegami na mecze piłki nożnej. Jego ulubioną drużyną jest „Hutnik”, którego jest wiernym kibicem. Zainteresowania sportowe odgrywają ważną rolę w jego życiu. Zawsze ogląda w telewizji programy sportowe, często czyta w gazetach rubryki sportowe lub kupuje czasopisma poświęcone tej tematyce. Zbiera także proporzeczki i odznaki klubowe. W szkole podstawowej grał przez krótki czas w piłkę nożną w drużynie trampkarzy, ale nie potrafił znaleźć z trenerem wspólnego języka i szybko zrezygnował z zajęć w klubie. Uważa, że uprawianie sportu — zwłaszcza wyczynowego — wymaga zbyt wielu wyrzeczeń, na które go w tej chwili nie stać. W rodzinie ojciec interesował się piłką nożną i te zainteresowania udzieliły się również jemu. W przyszłości chciałby uprawiać sport niewyczynowo; przede wszystkim piłkę nożną, koszykówkę i narciarstwo. Swoją obecną małą aktywność sportową tłumaczy nadmiarem obowiązków szkolnych i własnym lenistwem. Mimo że docenia wartość sportu, nie potrafi się zmobilizować, aby coś uprawiać. Twierdzi, iż na wycieczyn jest już za stary, a na rekreację — za młody. Z przeprowadzonego testu „Autoportret Psychologiczny” wynika, że ważnym motorem jego działań są potrzeby: dominacji, autonomii, wyczynu oraz seksualna. Marcin jest pewny siebie, lubi rządzić i panować nad swoim otoczeniem. Stara się być niezależny i robić to, na co ma ochotę. Sprzeciwia się przymusowi i ograniczeniom. Jest ambitny, ale nie pracowity i mało systematyczny. Lubi nawiązywać kontakty z dziewczętami, ale nie traktuje ich poważnie i nie angażuje się uczuciowo. Jest wysoki, przystojny, dobrze zbudowany i modnie ubrany. Można odnieść wrażenie, że posiada predyspozycje do uprawiania sportu, chociaż sam się do tego nie przyznaje.

5.3. Młodzież wysoko i nisko usportowiona — analiza porównawcza

Odpowiedzi na pytania zamieszczone w kwestionariuszu ankiety dają — dosyć ogólny — obraz aktywności sportowej młodzieży oraz jej niektórych uwarunkowań. Prowadząc wywiady z osobami uprawiającymi i nie uprawiającymi sportu, starano się obraz ten wzbogacić i uszczegółowić. W tej fazie badań interesowało nas zwłaszcza to, czym różni się od siebie młodzież o wysokim i niskim poziomie usportowienia. Porównując ze sobą te dwie grupy badanych osób, zwrócono szczególną uwagę na:

- ich wygląd zewnętrzny i sposoby zachowania się w czasie badań,
- cechy psychiczne badanych osób, a zwłaszcza ich potrzeby i dążenia uwidocznione w teście M. I. Steina,
- wpływ poziomu usportowienia na inne dziedziny życia młodzieży: na sposób spędzania czasu wolnego, cele życiowe i stopień ich konkretyzacji, ocenę szans startu w dorosłe życie, stosunek do wartości pozasportowych,
- możliwość wyodrębnienia cech specyficznej „kultury sportowej” w środowisku badanej młodzieży.

Analiza wypowiedzi respondentów pozwala sformułować następujące wnioski szczegółowe, które, ze względu na metodę i zakres badań, należy raczej traktować jako hipotezy wymagające dalszej weryfikacji, niż generalizacje empiryczne w ścisłym tego słowa znaczeniu:

1. Znacznie łatwiej wskazać podobieństwa niż różnice pomiędzy młodzieżą uprawiającą i nie uprawiającą sportu. W żadnej z badanych grup nie stwierdzono wyraźnej przewagi określonego sposobu zachowania się i ubierania, występowania specyficznych typów konstytucjonalnych bądź temperamentalnych. Również struktura potrzeb i dążeń, określona za pomocą testu „Autoportret Psychologiczny” (M. I. Steina), nie różnicuje w sposób widoczny obydwu grup młodzieży. Konstatacja ta jest zbieżna z wyrażanym coraz częściej poglądem, iż nie istnieje specyficzna „osobowość sportowca”, różniąca go od reszty społeczeństwa, bądź predysponująca do uprawiania określonej dyscypliny sportu (Kosińska 1991).

2. Fakt uprawiania lub nieuprawiania sportu nie wpływa także istotnie na sposób postrzegania świata, hierarchię uznawanych wartości i celów życiowych. Młodzież na ogół dość sceptycznie odnosi się do perspektyw, jakie stwarza dokonująca się w naszym kraju transformacja ustrojowa, nie dostrzegając w niej wyraźnych szans na własny rozwój i karierę zawodową. Najczęściej wymieniane przez badanych cele życiowe to: ukończenie szkoły, założenie rodziny i znalezienie pracy. Jak widać, badani nie różnią się pod tym względem od pokolenia z lat siedemdziesiątych i osiemdziesiątych (por. Fatyga i wsp. 1993, Sulek 1989, Zieniewicz 1991). Spokojne życie, stabilizacja zawodowa, szczęście rodzinne to wartości, które nie świadczą o wysokiej

potrzebie sukcesu, typowej dla ludzi epoki kapitalizmu. Ogólnie można powiedzieć, iż teza o transferze wartości sportowych na grunt życia pozasportowego nie znalazła wystarczającego uzasadnienia w przeprowadzonych badaniach. Być może zjawisko to jest bardziej widoczne u sportowców wysoko kwalifikowanych, których niewielu znalazło się w badanej grupie młodzieży.

3. Z wypowiedzi badanych osób można wnosić, że młodzież uprawiająca sport w sposób instytucjonalnie zorganizowany (w klubach sportowych, SKS, TKKF) dysponuje mniejszą ilością wolnego czasu, niż młodzież nie przejawiająca zainteresowań sportowych. Co ciekawsze, wyczynowe uprawianie sportu nie było na ogół zaliczane do kategorii czasu wolnego, lecz do przyjemnych i dobrowolnie przyjętych na siebie obowiązków. Z drugiej strony, badanym trudno było określić charakter własnej aktywności sportowej (wyczyn, czy rekreacja?). Wydaje się, iż w świadomości młodzieży nie występuje wyraźna granica pomiędzy sportem wyczynowym i rekreacyjnym. Ten pierwszy, kojarzony jest częściej ze sportem zawodowym, oglądanym z ekranu telewizora lub z trybuny stadionu, drugi — z własną aktywnością sportową. Kryteria formalne, stosowane jako wyróżnik sportu wyczynowego (przynależność klubowa, posiadanie klasy sportowej, zdobyte tytuły i miejsca w sportowej rywalizacji), nie znajdują więc odzwierciedlenia w podziale sportu, jaki funkcjonuje w świadomości młodzieży. Podobne zjawisko zaobserwowano w badaniach przeprowadzonych w roku 1987, w Republice Federalnej Niemiec (Opaschowski 1987).

4. Generalnie, sport traktowany jest przez młodzież z obu grup porównawczych jako przyjemny i atrakcyjny sposób spędzania czasu, a bycie sportowcem jest na ogół wartością uznawaną i zajmuje wyższą pozycję w hierarchii wartości chłopców niż dziewcząt. Również wyniki sportowe są częściej źródłem prestiżu wśród młodzieży męskiej i — co warto podkreślić — są niejednokrotnie wyżej cenione niż osiągnięcia szkolne⁴. Tych ostatnich nie traktuje — niestety — młodzież jako recepty na sukces w życiu, sposób na zrobienie kariery zawodowej lub osiągnięcie wysokiej pozycji materialnej, a jedynie jako warunek ukończenia szkoły (por. Koseła 1993).

5. Uczestnictwo młodzieży w niektórych sportach sprzyja tworzeniu się swoistych „subkultur sportowych”, obejmujących zwłaszcza reprezentantów takich dyscyplin, jak jeździectwo, taternictwo (wspinaczka skałkowa), sporty walki i kulturystyka. To, co ich łączy (i jednocześnie wyróżnia) jest wspólnotą zainteresowań i świadomością pewnej odrębności lub elitarności. Nie udało się nam jednak określić i wyodrębnić cech specyficznej kultury

---

⁴ Prowadząc wywiady z chłopcami często odnosiłem wrażenie, iż łatwiej przyznają się oni do niepowodzeń szkolnych niż do braku predyspozycji sportowych (małej sprawności ruchowej, kłopotów z opanowaniem nowych umiejętności sportowych itp.).

sportowej, która by obejmowała wszystkie osoby uprawiające sport. Młodzież usportowiona jest tak samo zróżnicowana i podzielona jak całe nasze społeczeństwo i poza samym faktem uprawiania sportu — i być może nieco większym dynamizmem życiowym (wigorem, witalnością) — niczym szczególnym się nie wyróżnia wśród populacji generalnej młodzieży. Uogólniając można stwierdzić, iż w obu grupach porównawczych wystąpiło duże zróżnicowanie typów zachowań, cech osobowych i ustosunkowań do rzeczywistości, które nie sposób wytłumaczyć jedynie poziomem usportowienia badanych osób.

6. Interpretacja i podsumowanie wyników

Celem pracy był opis aktywności sportowej młodzieży oraz próba wyjaśnienia niektórych jej uwarunkowań. Jako podstawę teoretyczną przeprowadzonych badań przyjęto podmiotową koncepcję człowieka, zgodnie z którą źródłem rozwoju (także rozwoju sportowego) jest autonomiczna działalność jednostki, ta zaś jest bezpośrednio determinowana nie przez obiektywnie istniejące warunki zewnętrzne, lecz przez stan świadomości, będący ich subiektywnym odzwierciedleniem. Niestety, łatwiej badać zewnętrzne objawy uczestnictwa młodzieży w sporcie, niż jego świadomościowe korelaty. Stwarza to szereg problemów metodologicznych. Od sposobu ich rozwiązania zależy wartość uzyskanych wyników. Z tego to m.in. względu stosunkowo dużo miejsca poświęcono w pracy metodologii badań. Nie bez znaczenia była również chęć opracowania procedury i narzędzia badawczego, które by umożliwiała porównywalność wyników, a tym samym ich kumulację i syntezę, przyczyniając się do tworzenia uogólnień i teorii o szerszym zasięgu i wartości eksplanacyjnej.

W pracy starano się także w możliwie najszerszym stopniu uwzględnić postulat jawności warsztatu naukowego; podobnie jak S. Ossowski (1983, s. 227) uznano bowiem, iż tylko wówczas, gdy proces badawczy odbywa się „w pełnym świetle”, możliwa jest jego kontrola przez osoby kompetentne, co — choć częściowo — zabezpiecza badacza przed nadmiernym przywiązaniem do własnych hipotez i fabrykowaniem nieprawdziwych danych.

Analiza zastosowanych metod badawczych pozwala sformułować trzy wnioski dotyczące interpretacji wyników oraz ewentualnych dalszych badań.

1. Złożoność uwarunkowań aktywności sportowej człowieka sprawia, że na podstawie pojedynczych zachowań i ich motywów nie sposób wyjaśnić i przewidzieć dynamiki rozwoju sportowego. „Odkrywanie” prostych korelacji i traktowanie ich jako związki przyczynowe (czynniki rozwoju) sprzyja tworzeniu artefaktów i pozorów prawidłowości w sferze interesujących nas zjawisk. Zdecydowanie bliższe naturze badanych zjawisk jest wykorzystanie analizy wieloczynnikowej, uwzględniającej, dodatkowo, interakcję badanych zmiennych.

2. Nietrudno wykazać istotność statystyczną nawet słabego związku, jeśli dysponujemy wystarczająco dużą próbą badawczą — poziom istotności informuje bowiem jedynie o prawdopodobieństwie zaistniałego związku,

nie zaś o jego natężeniu (Blalock 1975, s. 255). Konstatacja powyższa pozwala właściwie zinterpretować fakt, iż niemal wszystkie z badanych przez nas związków (korelacji) były statystycznie istotne.

3. Wykorzystując odpowiedzi na pytania (udzielane ustnie, bądź pisemnie) jako źródło informacji o aktywności sportowej młodzieży, należy brać pod uwagę możliwość wystąpienia zniekształceń, mających wpływ na jakość wyników. Mogą one być spowodowane tzw. społeczną sytuacją wywiadu lub samą techniką badawczą. Do czynników mogących deformować wyniki badań zaliczono:

a) wpływy związane z badanymi osobami (por. Gołąb, Reykowski 1985):

- występującą — zwłaszcza wśród chłopców — tendencję do przewartościowywania poziomu własnych kompetencji i aktywności sportowej (czynnik aprobaty społecznej),
- różnice w pojmowaniu przez młodzież niektórych złożonych pojęć, występujących w pytaniach kwestionariusza (czynnik semantyczny),
- małe zaangażowanie i brak koncentracji w trakcie udzielania odpowiedzi (czynnik motywacyjny),
- styl odpowiadania polegający na dostosowywaniu odpowiedzi do formy, a nie do treści pytań kwestionariusza (tzw. *response set*);

b) wpływy związane z osobą badacza (por. Johnson 1991):

- oczekiwanie, iż wyniki potwierdzą własny paradygmat badawczy,
- niestarannie przygotowany i przeprowadzony scenariusz wywiadu,
- błędy techniczne powstałe w trakcie opracowywania i analizowania danych,
- cechy osobowe prowadzącego wywiad (ich wpływ na respondenta).

Mimo iż starano się w trakcie badań czynniki te kontrolować, korygować i eliminować (zob. rozdział 3), należy je uwzględnić w interpretacji wyników.

Przystępując do podsumowania przedstawionych wyników musimy od razu stwierdzić, iż nie udało się uzyskać jednoznacznej odpowiedzi na wszystkie sformułowane w rozdziale 3 pytania badawcze. Z punktu widzenia wiarygodności uzyskanych wyników, jak też ze względu na ich zbieżność z danymi prezentowanymi w literaturze przedmiotu (por. Fuchs 1990, Klein 1982, McPhersons 1981), za najlepiej uzasadnioną można uznać hipotezę o istnieniu związku między występowaniem wzorów sportowych w otoczeniu społecznym jednostki a jej poziomem usportowienia (H—III). Siła tego związku wydaje się być tym większa, im większe znaczenie posiada uprawianie sportu w najbliższym otoczeniu jednostki oraz im bardziej bezpośrednie i trwalsze są jej kontakty z osobami będącymi źródłem wzorów zachowań i wartości sportowych. Dla młodzieży są to przede wszystkim osoby z tzw. grup rówieśniczych (ang. *peer groups*). Silny, usportowiający wpływ grupy rówieśniczej znajduje także uzasadnienie

w przyjętych przez nas założeniach podmiotowej koncepcji rozwoju sportowego, ponieważ właśnie w tej grupie społecznej młody chłopak lub dziewczyna mają prawo czuć się najbardziej sobą — są podmiotem w całym tego słowa znaczeniu. Poczucia tego nie ma, niestety, młodzież przebywając w szkole lub w domu rodzinnym, ze względu na panujący nadal w tych środowiskach tradycyjny, autokratyczny styl wychowania. Zjawisko to potęguje fakt, iż dorastająca młodzież stopniowo się uniezależnia od rodziców oraz przyjmuje bardziej krytyczną postawę wobec autorytetu nauczycieli, którzy prezentują często wzory zachowań i wartości mało przydatne w szybko zmieniających się warunkach współczesnego świata. Jeśli interpretacja ta jest słuszna, to przedstawione wyniki — przynajmniej częściowo — tłumaczą również małą skuteczność oddziaływań wychowawczych rodziny i szkoły w procesie przygotowania młodzieży do uczestnictwa w kulturze fizycznej (zwłaszcza, gdy w procesie tym nie zwraca się należytej uwagi ani na podmiotowość wychowanka, ani na charakter związków, jakie łączą go z wychowawcami).

Przeprowadzona analiza wielozmiennowa (metodą regresji krokowej) wykazała ponadto, iż w grupie badanych czynników rozwoju sportowego największy procent wariancji zmiennej zależnej wyjaśnia interakcja wpływów grupy rówieśniczej i predyspozycji indywidualnych. Potwierdza to naszą hipotezę o „interakcyjnej naturze” rozwoju sportowego człowieka (H—II). Niestety, sam mechanizm tej interakcji pozostaje niedostępny bezpośredniemu badaniu, a stwierdzone związki korelacyjne nie mogą być jeszcze traktowane jako zależności przyczynowe. Z kolei analiza danych biograficznych (indywidualnych przypadków) wskazuje na istnienie wielu dróg rozwoju sportowego. Różnią się one między sobą zarówno dynamiką zmian rozwojowych, jak i treścią doświadczeń sportowych, tworzących indywidualne biografie sportowe badanych osób. Zgodnie z przewidywaniami teoretycznymi, rozwój sportowy rzadko przebiega w sposób jednostajnie progresywny, częściej cechuje go swoista amplituda zmian rozwojowych, którą tworzą okresy na przemian wzmożonej i obniżonej aktywności sportowej. Utrudnia to znacznie periodyzację całego procesu. Każda z faz rozwoju charakteryzuje się ponadto odmiennością doświadczeń sportowych, które są przyczyną różnic indywidualnych w poziomie usportowania badanych osób. W tej sytuacji można mówić o istnieniu sprzężenia zwrotnego: z jednej strony aktywność sportowa warunkuje rozwój sportowy, z drugiej — bezpośrednio zależy od osiągniętego poziomu rozwoju.

Bardziej złożona, niż przypuszczano, okazała się natomiast odpowiedź na pytanie, czy pozycja społeczna badanych osób różnicuje ich aktywność sportową (H—I). Stwierdzono, co prawda, statystycznie istotne różnice w treści i poziomie aktywności sportowej młodzieży z zasadniczych szkół zawodowych, techników i liceów ogólnokształcących, ale związek poziomu

usportowienia i pozycji społecznej okazał się słaby ($\eta^2 = 5\%$). Prawdopodobnie przyjęty wskaźnik pozycji społecznej (tzn. typ szkoły, do której uczęszcza młodzież) w niewielkim stopniu odzwierciedlał różnicowanie tych wyznaczników pozycji społecznej, które mają decydujący wpływ na aktywność sportową młodzieży. Zamiast więc stosować — tak, jak ma to często miejsce w badaniach uczestnictwa młodzieży w kulturze (por. Wilkin 1981) — typ szkoły jako globalny wskaźnik położenia społecznego, należy wyodrębnić tylko te jego elementy, które warunkują aktywność sportową młodzieży. Można bowiem przypuszczać, że na formy uczestnictwa młodzieży w kulturze ogólnej i w kulturze fizycznej mają wpływ różne czynniki statusu i pozycji społecznej.

Warto w tym miejscu wymienić dwa argumenty przemawiające za potrzebą kontynuacji tego wątku badań. Po pierwsze, nadal pozostaje nierozstrzygnięty problem, w jaki sposób położenie społeczne warunkuje uczestnictwo w sporcie. Po drugie, znajdujemy się obecnie w okresie stwarzającym dogodne warunki do badania tej zależności, ponieważ postępujący w naszym kraju proces transformacji ustrojowej pogłębia różnice społeczne w dostępie do różnych form kultury — także fizycznej.

Na zakończenie powróćmy do postawionego na wstępie pytania o miejsce sportu w życiu współczesnej młodzieży. Z przeprowadzonych badań wynika, iż dwie trzecie młodzieży uprawia sport poza obowiązkowymi zajęciami wychowania fizycznego, z czego 70% dosyć systematycznie, tzn. co najmniej jeden raz w tygodniu.

W porównaniu z wynikami innych badań (por. rozdz. 1.3.) dane te świadczą o stosunkowo wysokiej aktywności sportowej młodzieży krakowskiej; należy jednak pamiętać, iż:

- w badaniach używano szerokiego, rozumianego potocznie, pojęcia sportu (definiowanego *in extenso*),
- badano młodzież z dużej aglomeracji miejskiej o stosunkowo dobrze rozwiniętej infrastrukturze sportowo-rekreacyjnej,
- badania koncentrowały się na samym sporcie, co daje zwykle wyższe wskaźniki uczestnictwa niż wówczas, gdy aktywność sportowa jest tylko jedną z wielu form zachowań młodzieży (Brettschneider, Bräutigam 1991).

Oceniając zebrany materiał empiryczny można stwierdzić, że sport zajmuje ważne, choć oczywiście nie jedyne, miejsce w strukturze aktywności podejmowanych przez młodzież w czasie wolnym (por. Krupińska-Matusiewicz 1991). Jego znaczenie jest różne dla różnych osób; tak jak nie ma jednej „młodzieży”, nie ma też jednego „sportu młodzieżowego”. Stwarza to bardzo zróżnicowany obraz aktywności sportowej młodzieży. W sporcie dostrzega młodzież przede wszystkim wartości hedonistyczne i estetyczno-zdrowotne, mniejszą wagę przypisując osiągnięciom, wynikom i rywalizacji.

zacji sportowej. Prawdopodobnie jest to objaw ogólnego trendu, zaobserwowanego również w innych krajach, który się przejawia w spadku wartości sukcesu — jako wyznacznika pozycji społecznej i jednocześnie najważniejszego celu życiowego — na rzecz zdrowia i zadowolenia z życia (Digel 1986, Inglehart 1977).

Badania tylko częściowo potwierdziły hipotezę IV, która tłumaczy aktywność sportową młodzieży chęcią oderwania się od codzienności, w celu kompensacji niepowodzeń występujących w innych dziedzinach życia. Co prawda ponad 60% badanych stwierdziło, iż sport stwarza możliwość ucieczki od codziennych kłopotów i zmartwień, jednak jej przyczyną jest częściej potrzeba wypoczynku i relaksu, niż mechanizmy kompensacyjne (wyładowanie agresji, zaspokojenie ambicji, wyrównanie poczucia niższej wartości). Przedstawiona hipoteza ma więc ograniczoną wartość eksplanacyjną.

* *
*

Bez względu na różny stopień uzasadnienia poszczególnych hipotez wydaje się, iż badania spełniły zasadniczy cel, jakim była diagnoza aktualnego stanu aktywności sportowej młodzieży krakowskiej oraz próba wyjaśnienia jej uwarunkowań strukturalnych i rozwojowych. Stosunkowo szerokie spektrum zagadnień, które były przedmiotem badań, sprawia, iż wiele problemów zostało w pracy jedynie zasygnalizowanych. Uwaga ta dotyczy szczególnie części empirycznej, w której, dokonując selekcji materiału, kierowano się głównymi założeniami pomijając szczegółową prezentację wszystkich danych „surowych” oraz występujących między nimi korelacji. Uznano bowiem, iż zaciemni ona badane zjawisko, utrudniając analizę istotnych — z punktu widzenia tematu pracy — związków i prawidłowości.

Oddając pracę do druku mam pełną świadomość jej niedoskonałości. Pogłębia ją dodatkowo fakt, że szybkie zmiany w polskim życiu społeczno-gospodarczym i politycznym powodują nowe uwarunkowania aktywności sportowej młodzieży, a tym samym, stopniową dezaktualizację wyników badań przeprowadzonych w roku 1992. W tej sytuacji należy uznać, iż prezentowana praca dokumentuje jedynie pewien etap rozwoju badanego zjawiska, stanowiąc punkt wyjścia dalszych badań.

Bibliografia

- Adamiec M. (1988), *Doświadczenie przemiany jako kategoria psychologiczna*, Katowice: UŚ.
- Adams G. (1976), *Geschlechtsspezifische Unterschiede in der Bereichen Arbeit, Freizeit und Sport*, (w:) D. Bierhoff-Alfermann (red.), *Soziale Einflüsse im Sport*, Darmstadt: Steinkopff.
- Adamski W. (1993), *Młodzież współczesna*, (w:) W. Pomykało (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna*, Warszawa: Fundacja Innowacja.
- Alexander R. D. (1991), *Ewolucja, kultura i zachowanie się człowieka*, (w:) B. Szacka, J. Szacki (red.), *Człowiek zwierzę społeczne*, Warszawa: Czytelnik.
- Allison M. (1982), *Sport, culture and socialization*, „International Review of Sport Sociology”, 4, 11—37.
- Allmer H. (1983), *Entwicklungspsychologische Grundlagen des Sports*, Köln: bps-Verlag.
- Archer J., McDonald M. (1990), *Gender roles and sports in adolescent girls*, „Leisure Studies”, 3, 225—240.
- Aranson E. (1978), *Człowiek — istota społeczna*, Warszawa: PWN.
- Artus H. G. (1974), *Jugend und Freizeit-Sport. Ergebnisse einer Befragung*, Giessen: Achenbach.
- Arvisto M. (1989), *Formy, warunki i bariery uczestnictwa w kulturze fizycznej*, (w:) Z. Krawczyk (red.), *Kultura fizyczna w kategoriach wartości*, Warszawa: AWF.
- Bachleitner R. (1985), *Sozialisation oder Selektion im Sport* „Sportwissenschaft”, 4, 341—359.
- Balcerek M., Chromiński Z. (1990), *Kultura fizyczna a aktywność społeczna młodzieży*. Raport z badań, Warszawa: Instytut Badań Problemów Młodzieży — TWWP.
- Baltes P. B., Reese H. W. (1984), *The life-span perspective in developmental psychology*, (w:) M. H. Bornstein, M. E. Lamb (red.), *Developmental psychology. An advanced textbook*, Hillsdale, New York: Erlbaum.
- Bandura A. (1988), *Samowzmacnianie: zdolność sprawowania pozytywnej wewnętrznej kontroli nad samym sobą*, (w:) P. G. Zimbardo, F. L. Ruch (red.), *Psychologia i życie*, Warszawa: PWN.
- Bandura A., Walters R. H. (1968), *Agresja w okresie dorastania. Wpływ praktyk wychowawczych i stosunków rodzinnych*, Warszawa: PWN.

- Bässler R. (1990), *Sportaktivität und Sportabstinenz*, „Spectrum der Sportwissenschaften”, 2, 78—103.
- Baur J. (1985), *Bedingungen familialer Bewegungssozialisation von Heranwachsenden*, „Sportwissenschaft”, 4, 360—380.
- Baur J. (1989), *Körper — und Bewegungskarrieren. Dialektische Analysen zur Entwicklung von Körper und Bewegung im Kindes — und Jugendalter*, Schorndorf: Hofmann.
- Bednarek J. (1983), *Zainteresowania sportowe młodzieży szkolnej*, „Kultura Fizyczna”, 5/6, 8—12.
- Bielicki T. (1993), *O pewnej osobliwości człowieka jako gatunku*, „Znak”, 1, 22—40.
- Bierhoff-Alfermann D. (1976), *Sport und soziales Lernen. Zur Frage von Sozialisationswirkungen im Sport*, (w:) D. Bierhoff-Alfermann (red.), *Soziale Einflüsse im Sport*, Darmstadt: Steinkopff.
- Bierhoff-Alfermann D. (1986), *Sportpsychologie*, Stuttgart: Kohlhammer.
- Biniakiewicz B. (1976), *Zajęcia ruchowo-sportowe młodzieży szkół zawodowych w czasie wolnym*, „Roczniki Naukowe”, t. 25, Poznań: AWF.
- Blałock H. M. (1975), *Statystyka dla socjologów*, Warszawa: PWN.
- Bokuvka J. (1987) *Tělocvičná aktivita ve strukturě volného času učňovské mládeže*, „Teor. Praxe těl. Vých.”, 2, 108—112.
- Bourdieu P. (1987), *Die feinen Unterschiede*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Bourdieu P. (1978), *Sport and Social Class*, „Social Science Information”, 6, 819—840.
- Brettschneider W. D., Kramer H. J. (1978), *Sportliche Interessen bei Schülern und Jugendlichen. Darstellung und Interpretation einer Untersuchung zum schulischen und ausserschulischen Sport*, Berlin: Bartels i Wernitz.
- Brettschneider W. D., Bräutigam M. (1991), *Sport in der Alltagswelt von Jugendlichen. Forschungsbericht*, Frechen: Ritterbach.
- Brinkhoff K. P., Ferchoff W. (1990), *Jugend und Sport: eine offene Zweierbeziehung*. Zürich: Edition Interfrom.
- Bronfenbrenner U. (1970), *Czynniki społeczne w rozwoju osobowości*, „Psychologia Wychowawcza”, 1, 1—19 i 2, 141—161.
- Bronfenbrenner U. (1979), *The Ecology of Human Development. Experiments by Nature and Desing*, Cambridge, Massachusetts i London: Harvard University Press.
- Bryl A. (1986), *Aktywność sportowo—rekreacyjna młodzieży — potrzeby, aspiracje, zainteresowania*, (w:) Z. Krawczyk, R. Kaniuk, J. Kosiewicz (red.), *Spoleczne wartości kultury fizycznej*, Warszawa: AWF.
- Brzeziński J. (1978), *Metodologiczne i psychologiczne wyznaczniki procesu badawczego w psychologii*, Poznań: UAM.

- Brzeziński J. (1980), *Elementy metodologii badań psychologicznych*, Warszawa: PWN.
- Brzeziński J. (1982), *Protoidealizacyjny model procesu badawczego (próba konkretyzacji)*, „*Studia Pedagogiczne*”, XLIV, 59—80.
- Brzeziński J. (1990), *Metodologiczne problemy prowadzenia badań empirycznych w psychologii*, (w:) *Psychologiczne i społeczne uwarunkowania rekreacyjnej działalności sportowej*, Poznań: AWF.
- Bukowiec M. (1978), *Zainteresowania sportowe współczesnej młodzieży*, „*Rocznik Naukowy*”, t. XV, Kraków: AWF.
- Bukowiec M. (1990), *Postulowane, założone i rzeczywiste funkcje wychowania fizycznego w przygotowaniu do uczestnictwa w kulturze fizycznej*, Kraków: AWF.
- Butcher J. (1983), *Socialization of Adolescent Girls into Physical Activity*, „*Adolescence*”, 18, 753—766.
- Caviglioli B. (1976), *Sport et Adolescents*, Paris: Librairie Philosophique J. Vrin.
- Chałasiński J. (1958), *Spółczesność i wychowanie*, Warszawa: PWN.
- Crompton J. L., Vedlitz A. (1981), *Recreational Activity Clustering among Adolescents*, „*Res. Quart.*”, 52, 449—457.
- Dawkins R. (1976), *The Selfish Gene*, Oxford: Oxford University Press.
- Dąbrowska H. (1991), *Motywacja a osiągnięcia w sporcie*, (w:) T. Tyszka (red.), *Psychologia i sport*, Warszawa: AWF.
- Demel M. (1976), *Uciec od siebie, aby znów być sobą*, (w:) K. Zuchora (red.), *Sport niejedno ma imię*, Warszawa: SiT.
- Denzin N. K. (1970), *The Research Act*, Chicago: Aldine.
- Digel H. (1986), *Über den Wandel der Werte in Gesellschaft, Freizeit und Sport*, (w:) *Die Zukunft des Sports*, Schorndorf: Hofmann.
- Drażkiewicz E., Grządziel G. (1981), *Wpływ rodziny na kształtowanie się postaw studentów wobec kultury fizycznej*, „*Kult. Fiz.*”, 11/12, 6—8.
- Dworzecki J. (1974), *Motywy uprawiania sportu przez młodzież zrzeszoną w Szkolnym Kole Sportowym*, „*Wych. Fiz. Hig. Szk.*”, 1, 35—37.
- Dyoniziak R. (1965), *Młodzieżowa „podkultura”*. Studium socjologiczne, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Dziewulak A. (1979), *Zachowania młodzieży w czasie wolnym*, (w:) K. Przeclawski (red.), *Po pracy i nauce. Wzory zachowań młodzieży w czasie wolnym*, Warszawa: IW CRZZ.
- Elias N., Dunning E. (1983), *Sport im Zivilisationsprozess*, Münster: Lit-Verlag.
- Erikson E. H. (1968), *Identity: Youth and Crisis*, New York: Norton i Comp.
- Fabiś E. (1971), *Motywy uprawiania sportu w okresie młodości*, „*Roczniki Naukowe*”, t. 20, Poznań: WSWF.

- Fasting K. (1982), *A Prediction Model of Participation in Sport*, „Intern. Rev. of Sport Sociology”, 3, 29—38.
- Fasting K., Sisjord M. K. (1985), *Gender Roles and Barriers to Participation in Sport*, „Sociology of Sport Journal”, 2, 345—351.
- Fatyga B., Fluderska G., Wertenstein-Żuławski J. (1993), *Wszystko byłoby z nami w porządku, gdyby nie rzeczywistość. O życiu codziennym młodzieży w Polsce*, (w:) K. Kosęła (red.). *Młodym być... Młodzież szkolna '92*, Warszawa: CBOS.
- Ferrando M. G. (1982), *Popular Sport and Sociocultural Change in the Spain of the 80's*, „Intern. Rev. of Sport Sociology”, 3, 5—18.
- Finkenberg M. E. (1991), *Sex and Ethnicity as Factors for Participation in Physical Activity*, „International Journal of Physical Education”, 2, 23—26.
- Frogner E. (1991), *Sport im Lebenslauf. Eine Verhaltensanalyse zum Breiten — und Freizeitsport*, Stuttgart: Enke Verlag.
- Fuchs R. (1990), *Sportliche Aktivität bei Jugendlichen. Entwicklungsverlauf und sozial-kognitive Determinanten. Eine Längsschnittuntersuchung*, Köln: bps-Verlag.
- Fuchs R., Hoffmeister H. (1989), *Die Entwicklung der körperlichen Aktivität im Jugendalter — Aktivitätsniveau und Einflussfaktoren: Die Berlin — Bremen Studie*, (w:) W. D. Brettschneider, J. Baur, M. Bräutigen (red.), *Bewegungswelt von Kindern und Jugendlichen*, Schorndorf: Hofmann.
- Gabler H. (1981), *Leistungsmotivation im Hochleistungssport. Ihre Aktualisierung und Entwicklung*, Schorndorf: Hofmann.
- Garton A. F., Pratt C. (1991), *Leisure Activities of Adolescent School Students: Predictors of Participation and Interest*, „Journal of Adolescence”, 3, 305—321.
- Gerstmann S. (1974), *Rozmowa i wywiad w psychologii*, Warszawa: PWN.
- Gołąb A., Reykowski J. (1985), *Studia nad rozwojem standardów ewaluacyjnych*, Wrocław: Ossolineum.
- Grabowski H. (1990), *Teoretyczno-metodyczne przesłanki fizycznego wychowania*. „Rocznik Naukowy”, t. XXIV, Kraków: AWF.
- Grad J. (1988), *Środowiskowe zróżnicowanie uczestnictwa w sporcie rekreacyjnym*, (w:) *Środowisko społeczne a działalność sportowa*, Poznań: AWF.
- Gras F., Laib H. (1989), *Zur Ausprägung sportbezogener Bedürfnisse verschiedener sozialer Gruppen*, „Theor. Prax. Körper.”, 4, 247—251.
- Greendorfer S. L. (1992), *Differences in Childhood Socialization Influences of Women Involved in Sport and Women Not Involved in Sport*, (w:) A. Yiannakis, S. L. Greendorfer (red.), *Applied Sociology of Sport*, Champaign (III.): Human Kinetics Books.
- Greendorfer S. L., Lewko J. H. (1978), *Role of Family Members in Sport Socialization of Children*, „Res. Quart.”, 49, 146—152.

- Gregson J. F., Colley A. (1986), *Concomitans of Sport Participation in Male and Female Adolescents*, "Intern. Journal of Sport Psychology", 1, 10—22.
- Grube O. (1987), *Sport als Kultur*, Zürich: Edition Interfrom.
- GUS (1987), *Uczestnictwo w kulturze w 1985 R.*, Statystyka Polski, „Materiały Statystyczne”, nr 45, Warszawa: GUS.
- Hall G. S. (1904), *Adolescence. Its Psychology and Its Relation to Physiology, Anthropology, Sociology, Sex, Crime, Religion and Education*, New York: Appleton.
- Heckers H. (1977), *Sportunterricht, Freizeit- und Spitzensport. Eine Einstellungs- und Motivationsanalyse unter besonderer Berücksichtigung des Leistungsprinzips*, Göppingen: Kümmerle.
- Heinemann K. (1989), *Der "Nicht-sportliche" Sport*, (w:) K. Dietrich, K. Heinemann (red.), *Der nichtsportliche Sport: Beiträge zum Wandel im Sport*, Schorndorf: Hoffmann.
- Heinemann K. (1989a), *Wprowadzenie do socjologii sportu*, Warszawa: COM SNP.
- Heitmeyer W., Peter J. I. (1988), *Jugendliche Fussballfans*, München: Juventa.
- Heller M. (1992), *Filozofia nauki. Wprowadzenie*, Kraków: Wyd. Naukowe PAT.
- Helling I. K. (1990), *Metoda badań biograficznych*, (w:) J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.), *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa, Poznań: PWN.
- Hornowska E. (1989), *Operacjonizacja wielkości psychologicznych. Założenia — struktura — konsekwencje*, Wrocław: Ossolineum.
- Hornowski B. (1985), *Psychologia różnic indywidualnych*, Warszawa: WSiP.
- Hortleder G. (1978), *Sport in der nachindustriellen Gesellschaft. Eine Einführung in die Sportsoziologie*, Frankfurt: Suhrkamp.
- Hurrelmann K. (1994), *Struktura społeczna a rozwój osobowości*, Poznań: Wyd. Naukowe UAM.
- Inglehart R. (1977), *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics*, Princeton: Univ. Press.
- Johnson R. F. Q. (1991), *Pułapki w badaniu: wywiad jako model przykładowy*, (w:) J. Brzeziński, J. Siuta (red.), *Społeczny kontekst badań psychologicznych i pedagogicznych. Wybór tekstów*, Poznań: UAM.
- Jugendwerk der Deutschen Shell (1985), *Jugendliche und Erwachsene '85. Generationen im Vergleich. Freizeit und Jugendkultur*, Leverkusen: Leske i Budrich.
- Karkosz K. (1988), *Biospołeczne uwarunkowania zainteresowań i aktywności ruchowo-rekreacyjnej młodzieży zawodowych szkół górniczych*, Katowice: AWF.

- Karolczak-Biernacka B. (1991), *Sport. Studium psychologiczne*, Warszawa: AWF.
- King A., Schneider B. (1992), *Pierwsza rewolucja globalna. Raport Klubu Rzymskiego*, Warszawa: PTWzKR.
- Klein M. (1982), *Freizeitrollensozialisation oder wie man in der Sport involviert wird*, (w:) P. Becker (red.), *Sport und Sozialisation*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch.
- Klein M. (1982 a), *Die Sozialisation zum Sport ist lebenslang*, (w:) P. Becker (red.), *Sport und Sozialisation*, Reinbeck bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch.
- Kłoskowska A. (1987), *Socjologia młodzieży: przegląd koncepcji*, „Kult. i Społ.”, 2, 19—37.
- Kmita J. (1985), *Kultura i poznanie*, Warszawa: PWN.
- Kocowski T. (1982), *Potrzeby człowieka: koncepcja systemowa*, (w:) *Polska 2000*, Wrocław: Ossolineum.
- Konarzewski K. (1982), *Podstawy teorii oddziaływań wychowawczych*, Warszawa: PWN.
- Köppe G., Warsitz K. (1989), *Sportabstinenz bei Jugendlichen: Deutungsmuster, Interpretation, Schlussfolgerungen*, Köln: Sport und Buch Strauss.
- Korczak L., Pańtak G. (1987), *Czas wolny młodzieży ze szkół ponadpodstawowych*, Warszawa: Instytut Badań Pedagogicznych.
- Kordos J. (1988), *Jakość danych statystycznych*, Warszawa: PWE.
- Kordys R. (1911), *Sport i kultura*, „Ruch”, 1, 4—7.
- Koseła K. (1993), *Recepty na sukces*, (w:) K. Koseła (red.), *Młodym być... Młodzież szkolna '92*, Warszawa: CBOS.
- Kosińska H. (1991), *Osobowość sportowca*, (w:) T. Tyszka (red.), *Psychologia i sport*, Warszawa: AWF.
- Kowalik S., Olszewska G. (1988), *Możliwości zastosowania wiedzy psychologicznej o środowisku społecznym dla potrzeb psychologii sportu*, (w:) *Środowisko społeczne a działalność sportowa*, Poznań: AWF.
- Kozakiewicz H. (1991), *Zwierciadło społecznego świata*, Warszawa: PWN.
- Kozakiewicz M. (1987), *Sytuacja młodzieży europejskiej*, (w:) *Młodzież — społeczne usytuowanie i stan świadomości*, Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW.
- Kozielecki J. (1980), *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa: PIW.
- Kozielecki J. (1987), *Koncepcja transgresyjna człowieka. Analiza psychologiczna*, Warszawa: PWN.
- Krasnodębski Z. (1986), *Rozumienie ludzkiego zachowania. Rozważania o filozoficznych podstawach nauk humanistycznych i społecznych*, Warszawa: PIW.
- Krawczyk B. (1973), *Rola społeczna a uczestnictwo w sporcie*, (w:) Z.

- Krawczyk (red.), *Sport w społeczeństwie współczesnym*, Warszawa: PWN.
- Krawczyk B. (1983), *Kariera sportowa*, (w:) *Sport w kształtowaniu kultury i osobowości*, Warszawa: AWF.
- Krawczyk B. (1987), *Rodzina i grupy rówieśnicze a początki kariery sportowej*, „Kult. Fiz.”, 1/2, 7—8 i 14.
- Krawczyk Z. (1978), *Studia z filozofii i socjologii kultury fizycznej*, Warszawa: SiT.
- Krawczyk Z. (1981), *Sport i kultura*, (w:) Z. Krawczyk (red.), *Kulturowe wartości sportu. Materiały VI Międzynarodowego Sympozjum Socjologii Sportu*, Warszawa: AWF.
- Krawczyk Z. (1986), *Płeć jako wyznacznik uczestnictwa w kulturze fizycznej*, „Wych. Fiz. i Sport”, 4, 103—115.
- Krawczyk Z., Kocemba W. (1986), *Uczestnictwo studentów uczelni warszawskich w kulturze fizycznej*, (w:) Z. Krawczyk, R. Kaniuk, J. Kosiewicz (red.), *Społeczne wartości kultury fizycznej*, Warszawa: AWF.
- Kröner S. (1976), *Sport und Geschlecht*, Ahrensburg: Czwalina.
- Krupińska-Matusiewicz E. (1991), *Zachowania w czasie wolnym i uczestnictwo w kulturze*, (w:) W. Pielasińska (red.), *Uczestnictwo młodzieży w kulturze jako element stylu życia*, Warszawa: Instytut Kultury.
- Kulgawczuk R. (1973), *Społeczne uwarunkowania pierwszych etapów karier sportowych (selekcja i motywacja zawodników piłki siatkowej)*, „Sport Wyczynowy”, 8, 18—23.
- Kuligowski B. (1972), *Wybrane czynniki kształtujące zainteresowania sportowe młodzieży akademickiej*, „Wych. Fiz. i Sport”, 4, 103—117.
- Kunicki B. J. (1984), *Społeczne bariery rekreacji fizycznej*, Warszawa: AWF.
- Kunicki B. J. (1989), *Aktywność kulturalna młodzieży szkolnej*, (w:) B. J. Kunicki (red.), *Akrywność kulturalna młodzieży Gorzowa*, Warszawa, Poznań: PWN.
- Kunicki-Goldfinger W. J. H. (1989), *Szukanie możliwości. Ewolucja jako gra przypadków i ograniczeń*. Warszawa: PWN.
- Kupczyk J. (1978), *Uwarunkowania aspiracji życiowych młodzieży w starszym wieku szkolnym*, Poznań: UAM.
- Kupczyk S., Terejko T. (1973), *Zainteresowania sportowe młodzieży szkół średnich w Częstochowie*, „Kult. Fiz.”, 9, 405—407.
- Kurz D. (1986), *Vom Sinn des Sports*, (w:) *Die Zukunft des Sports. Materialien zum Kongress „Menschen im Sport 2000”*, Schorndorf: Hofmann.
- Kwieciński Z. (1979), *Budżet czasu uczniów a ich środowisko*, Warszawa: PWN.
- Kwieciński Z. (1987), *Młodzież wobec wartości i norm życia społecznego. Studia empiryczne*, Toruń: UMK.

- Laakso L., Telema R. (1981), *Sport Participation of Finnish Youth as a Function of Age and Schooling*, „Sportwissenschaft”, 1, 28—45.
- Lamprecht M., Ruschetti P., Stamm H. (1991), *Sport und soziale Lage. Sportaktivität, Sportkonsum und Einstellung zum Fairplay junger Schweizer Männer*, Zürich: Gesellschaft zur Förderung der Sportwissenschaften an der ETH Zürich.
- Lazarsfeld P. F. (1958), *Evidence and Inference in Social Research*. „Daedalus”, 4 (87), 99—130.
- Lewin K. A. (1935), *Dynamic Theory of Personality*, New York: McGraw-Hill.
- Linde H., Heinemann K. (1974), *Leistungsengagement und Sportinteresse*, Schorndorf: Hofmann.
- Lipoński W. (1987), *Humanistyczna Encyklopedia Sportu*, Warszawa: SiT.
- Lipoński W. (1990), *Psychologiczne bariery w uprawianiu sportu rekreacyjnego*, (w:) *Psychologiczne i społeczne uwarunkowania rekreacyjnej działalności sportowej*, Poznań: AWF.
- Lorenz K. (1975), *Tak zwane zło*, Warszawa: PIW.
- Loy J. (1969), *The Study of Sport and Social Mobility*, (w:) G. S. Kenyon (red.), *Aspects of Contemporary Sport Sociology*, Chicago: The Athletic Institute.
- Loy J. W. (1981), *The Nature of Sport: A Definitional Effort*, (w:) J. W. Loy, G. S. Kenyon, B. D. McPherson (red.), *Sport, Culture and Society*, Philadelphia: Lea i Febiger.
- Lubaś J. (1987), *Charakterystyka czynnych i biernych zainteresowań sportowo-rekreacyjnych młodzieży akademickiej Krakowa*, (w:) J. Zdebski (red.), *Humanistyczne aspekty sportu dzieci i młodzieży*, Kraków: AWF.
- Lutyńska K. (1984), *Wywiad kwestionariuszowy. Przygotowanie i sprawdzanie narzędzia badawczego*, Wrocław: Ossolineum.
- Lutyński J. (1983), *Pytanie kwestionariuszowe i jego różne koncepcje*, (w:) K. Lutyńska, A. P. Wejland (red.), *Wywiad kwestionariuszowy. Analizy teoretyczne i badania empiryczne*, Wrocław: Ossolineum.
- Lüschen G. (1963), *Soziale Schichtung und soziale Mobilität bei jungen Sportlern*, „Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie”, 1, 74—93.
- Łapińska R., Żebrowska M. (1977), *Wiek dorastania*, (w:) M. Żebrowska (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Warszawa: PWN.
- Łobozewicz T. (1991), *Stan i uwarunkowania aktywności ruchowej ludzi w starszym wieku w Polsce*, Warszawa: AWF.
- Łuczak T., Pękalska H. (1990), *Środowisko rodzinne zawodniczek — bariera czy zachęta do kontynuowania kariery sportowej*, „Kult. Fiz.”, 1/2, 17—18.

- Mangan J. A., Park R. J. (1987), *From Fair Sex to Feminism: Sport and Socialization of Women*, London: Frank Cass.
- Marczewska H., Wolańska T. (1988), *Rodzina jako środowisko wychowania do rekreacji fizycznej*, (w:) T. Wolańska (red.), *Wychowanie do rekreacji fizycznej*, Warszawa: AWF.
- Marek T. (1989), *Analiza skupień w badaniach empirycznych. Metody SAHN*, Warszawa: PWN.
- Markowska D. (1987), *Młodzież świata — zasadnicze trendy społeczne*, (w:) *Młodzież — społeczne usytuowanie i stan świadomości*, Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW.
- Martens R. (1975), *Social Psychology and Physical Activity*, New York: Harper and Row Publishers.
- Matuszewicz C. (1968), *Charakter i motywy aktywności młodzieży starszej*, Zielona Góra: LTN.
- Mayntz R., Holm K., Hübner P. (1985), *Wprowadzenie do metod socjologii empirycznej*, Warszawa: PWN.
- McPherson B. D. (1981), *Socialization Into and Through Sport Involvement*, (w:) G. R. Lüschen, G. H. Sage (red.), *Handbook of Social Science of Sport*, Champaign: Stipes Publishing.
- Medeková H., Zapletalová L. (1984), *Rodzina ako činiteľ sociálneho prostredia pri formovaní vzťahu detí k športovej činnosti*, (w:) A. Kuchen (red.), *Vychovné posobenie v telovýchovnom procese*, Bratislava: Sport, Slovenské Telovýchovné Vydavateľstvo.
- Melcer J. (1981), *Motywacyjne czynniki aktywności ruchowej dziewcząt początkowych klas szkół ponadpodstawowych*, Poznań: AWF (niepublikowana praca doktorska).
- Messing M., Voigt D. (1979), *Zur sportlichen Sozialisation von Schülern in der Familie. Zusammenhänge zwischen dem Sportengagement von Eltern und Kind*, „Sportwissenschaft“, 4, 396—415.
- Messing M., Voigt D. (1980), *Bedingungen ausserschulischen Sportengagements. Ergebnisse einer Befragung von Jugendlichen im Alter von 14—16 Jahren*, (w:) M. Quell (red.), *Sport, Soziologie und Erziehung*, Berlin: Bartels i Wernitz.
- Mihalik B. J., O'leary J. T., McGuire F. A., Dottavio D. F. (1989), *Sport Involvement Across the Life Span; Expansion and Contraction of Sports Activities*, „Res. Quart.“, 4, 396—398.
- Mirkiewicz M. (1990), *Uczestnictwo w kulturze fizycznej studentów rzeszowskich uczelni*, Rzeszów: WSP.
- Misztal B. (1974), *Grupy rówieśnicze młodzieży*, Wrocław: Ossolineum.
- Misztal M. (1980), *Problematyka wartości w socjologii*, Warszawa: PWN.
- Mokrzycki E. (1980), *Filozofia nauki a socjologia. Od doktryny metodologicznej do praktyki badawczej*, Warszawa: PWN.

- Nawrocka W. (1966), *Spoleczny charakter motywacji uprawiania sportu kwalifikowanego*, „Rocznik Naukowy”, t. VI, Warszawa: AWF.
- Niebrzydowski L., Płaszczyński E. (1989), *Przyjaźń i otwartość w stosunkach międzyludzkich. Studium psychologiczne*, Warszawa: PWN.
- Niemczyński A. (1988), *Procesy rozwojowe człowieka w pełnym cyklu życia indywidualnego*, (w:) M. Tyszkowa (red.), *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, Warszawa: PWN.
- Niewiadomski M. (1966), *Zainteresowania ogólne i sportowe młodzieży szkół średnich w świetle jej wypowiedzi*, „Rocznik Naukowy”, t. VI, Warszawa: AWF.
- Niżnik J. (1979), *Przedmiot poznania w naukach społecznych*, Warszawa: PWN.
- Nonas A. (1959), *Zainteresowania sportowe młodzieży szkół średnich*, „Wych. Fiz. w Szk.”, 9, 22—24.
- Nowak L. (1977), *Wstęp do idealizacyjnej teorii nauki*, Warszawa: PWN.
- Nowak S. (1985), *Metodologia badań społecznych*, Warszawa: PWN.
- Obuchowska I. (1983), *Dynamika nerwic. Psychologiczne aspekty zaburzeń nerwicowych u dzieci i młodzieży*, Warszawa: PWN.
- Obuchowski K. (1993), *Człowiek intencjonalny*, Warszawa: PWN.
- Okoń W. (1981), *Słownik pedagogiczny*, Warszawa: PWN.
- Olszewska G. (1964), *Geneza, przejawy i aktywność zainteresowań sportowych młodzieży szkolnej*, Poznań: WSWF.
- Opaschowski H. W. (1987), *Sport in der Freizeit. Mehr Lust als Leistung. Auf dem Weg zu einem neuen Sportverständnis*, Hamburg: B. A. T. Freizeit-Forschungsinstitut.
- Ossowski S. (1983), *O osobliwościach nauk społecznych*, Warszawa: PWN.
- Paluchowski W. J. (1981), *Osobowość a działanie*, Wrocław: Ossolineum.
- Pałubicka A. (1987), *Naturalizm i antynaturalizm*, (w:) *Filozofia a nauka. Zarys encyklopedyczny*, Wrocław: Ossolineum.
- Parsons T. (1969), *Struktura społeczna a osobowość*, Warszawa: PWE.
- Pfister G. (1983), *Geschlechtsspezifische Sozialisation und Koedukation im Sport*, Berlin: Bartels i Wernitz.
- Piaget J. (1966), *Studia z psychologii dziecka*, Warszawa: PWN.
- Pietrasiński Z. (1987), *Człowiek formowany jako podmiot rozwoju*, „Psych. Wych.”, 3, 249—270.
- Pietrasiński Z. (1988), *Rozwój z perspektywy jego podmiotu*, (w:) M. Tyszkowa (red.), *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, Warszawa: PWN.
- Piotrowska H. (1993), *Wychowanie fizyczne w opinii uczniów*, „Wych. Fiz. i Zdrow.”, 4, 115—118.

- Piskadło B. (1986), *Rodzina kręgiem kształtowania zainteresowań kulturą fizyczną w opinii studentek rozpoczynających i kończących studia pedagogiczne WSP w Opolu*, (w:) *Rodzina a kultura fizyczna*, Gdańsk: AWF.
- Popper K. R. (1977), *Logika odkrycia naukowego*, Warszawa: PWN.
- Przeclawski K. (1978), *Czas wolny młodzieży miejskiej*, (w:) K. Przeclawski (red.), *Czas wolny dzieci i młodzieży w Polsce*, Warszawa: WSiP.
- Przeclawski K. (1990), *Młodzież współczesna*, (w:) K. Przeclawski (red.), *Wybrane zagadnienia wychowania. Materiały pomocnicze do nauczania socjologii wychowania*, Warszawa: UW.
- Przetacznik-Gierowska M. (1988), *Stadia psychicznego rozwoju człowieka*, (w:) M. Tyszkowa (red.), *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, Warszawa: PWN.
- Przewęda R. (1981), *Rozwój somatyczny i motoryczny*, Warszawa: WSiP.
- Pszczółowski T. (1966), *Praca człowieka*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Rekowski W. (1981), *Upowszechnianie sportu przez środki masowego komunikowania*, (w:) Z. Krawczyk (red.), *Sport i kultura*, Warszawa: PWN.
- Rekowski W. (1989), *Sport w przekazie telewizyjnym*, Warszawa: AWF.
- Riegel K. F. (1979), *Foundation of Dialectical Psychology*, New York: Academic Press.
- Rittner V. (1984), *Gesamtgesellschaftliche Entwicklungen und ihre Auswirkungen auf den Sport*, (w:) *Sportentwicklung. Einflüsse und Rahmenbedingungen*, Köln: Der Kulturminister NRW.
- Rosenmayr L. (1968), *Der Sport als Freizeitaktivität von Jugendlichen. Bericht über eine empirisch-soziologische Untersuchung in Österreich*, „Leibesübung und Leibeserziehung”, 8, 1—6.
- Roski G. (1989), *Bevorzugte Sportarten aus der Sicht Jugendlicher*, „Theor. Prax. Körper.”, 2, 95—102.
- Rowid H. (1936), *Młodzież współczesna w świetle własnej opinii. Uwagi o kulturze młodzieży szkół średnich*, Kraków: Księgarnia Gebethenera i Wolffa.
- Rubinsztein S. L. (1962), *Podstawy psychologii ogólnej*, Warszawa: Książka i Wiedza.
- Rybicki P. (1979), *Struktura społecznego świata. Studia z teorii społecznej*, Warszawa: PWN.
- Sack H. G. (1980), *Zur Psychologie des jugendlichen Leistungssportlers*, Schorndorf: Hofmann.
- Schiffer J. (1979), *Sport und Freizeit: eine Analyse der Einstellungen und des Verhaltens junger Schweizer (-innen) unter besonderer Berücksichtigung des Sozialisationsprozesses*, Aarau: Sauerländer.
- Sekuła-Kwaśniewicz H. (1991), *Sport zawodniczy a style życia. Studium socjologiczne kobiet czynnych w sporcie*, Kraków: AWF.

- Siemaszko A. (1993), *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa: PWN.
- Singer P. (1991), *Etyka i socjologia*, (w:) B. Szacka, J. Szacki (red.), *Człowiek zwierzę społeczne*, Warszawa: Czytelnik.
- Siwiński W. (1993), *Młodzież a sport, turystyka i rekreacja na zajęciach pozalekcyjnych w szkole*, Poznań: Europejska Akademia Hotelarstwa, Gastronomii, Turystyki i Biznesu.
- Skorny Z. (1989), *Mechanizmy regulacyjne ludzkiego działania*, Warszawa: PWN.
- Snyder E. E., Spreitzer E. (1979), *Toward a Natural History Model of Lifelong Involvement in Sport*, (w:) M. L. Krotee (red.), *The Dimensions of Sport Sociology*, West Point, New York: Leisure Press.
- Stańczuk K. (1989), *Przyczyny rezygnacji uzdolnionej sportowo młodzieży z kariery sportowej*, Warszawa: AWF.
- Steczkowski J. (1988), *Zastosowanie metody reprezentacyjnej w badaniach społeczno-ekonomicznych*, Warszawa: PWN.
- Stensaasen S. (1982), *Was bedeutet Sport im täglichen Leben von Kindern und Jugendlichen?* „Theor. Prax. Körper.“, 3, 169—175.
- Straś-Romanowska M. (1992), *Los człowieka jako problem psychologiczny. Podstawy teoretyczne*, Wrocław: UWr.
- Strelau J. (1985), *Temperament — osobowość — działanie*, Warszawa: PWN.
- Strelau J. (1987), *O inteligencji człowieka*, Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Strzyżewski S. (1977), *Zainteresowania sportowe młodzieży szkolnej*, „Sport Wyczynowy”, 11/12, 93—99.
- Strzyżewski S., Górna K. (1989), *Lekcje wychowania fizycznego i sportu w opinii uczniów i uczennic*, Katowice: AWF.
- Sulek A. (1989), *Wartości życiowe dwóch pokoleń*, (w:) S. Nowak (red.), *Ciągłość i zmiana tradycji kulturowej*, Warszawa: PWN.
- Szczepański J. (1981), *Konsumpcja a rozwój człowieka. Wstęp do antropologicznej teorii konsumpcji*, Warszawa: PWE.
- Szczepański J. (1988), *O indywidualności*, Warszawa: IW ZZ.
- Szmatka J. (1989), *Małe struktury społeczne. Wstęp do mikrosocjologii strukturalnej*, Warszawa: PWN.
- Szustrowa T. (red.), (1991), *Swobodne techniki diagnostyczne: wywiad i obserwacja*, Warszawa: UW.
- Ślęczkowski A. (1981), *Wychowanie fizyczne i sport w rodzinie*, (w:) I Kongres Naukowy Kultury Fizycznej i Sportu. Materiały i Dokumenty, Warszawa: GKKFiT.
- Świątkiewicz W. (1984), *Zróżnicowanie społeczne a uczestnictwo w kulturze*, Katowice: UŚ.
- Terejko T. (1976), *Obciążenie nauką uczniów, ich czas wolny i rekreacja ruchowa*, Katowice: IKNiBO.

- Tinbergen N. (1991), *O korzyściach etologii*, (w:) B. Szacka, J. Szacki (red.), *Człowiek zwierzę społeczne*, Warszawa: Czytelnik.
- Tomaszewski T. (1984), *Ślady i wzorce*, Warszawa: WSiP.
- Trawińska M. (1987), *Start życiowy polskiej młodzieży. Przegląd badań*, (w:) *Młodzież — społeczne usytuowanie i stan świadomości*, Białystok: Dział Wydawnictw Filii UW.
- Trześniowski R. (1960), *Z badań nad zainteresowaniami sportowymi polskiej młodzieży*, „Kult. Fiz.”, 7/8, 454—459.
- Trześniowski R. (1990), *Rozwój fizyczny i sprawność fizyczna młodzieży szkolnej w Polsce*, Warszawa: AWF.
- Turner J. H. (1985), *Struktura teorii socjologicznej*, Warszawa: PWN.
- Tymoszuć D. (1977), *Zainteresowania sportem i motyw uprawiania sportu*, „Kult. Fiz.”, 3, 102—103.
- Tyszka A. (1971), *Uczestnictwo w kulturze. O różnorodności stylów życia*, Warszawa: PWN.
- Tyszkowa M. (1988), *Rozwój psychiczny jednostki jako proces strukturacji i restrukturyzacji doświadczenia*, (w:) M. Tyszkowa (red.), *Rozwój psychiczny człowieka w ciągu życia. Zagadnienia teoretyczne i metodologiczne*, Warszawa: PWN.
- Ulatowski T. (1992), *Istota sportu*, (w:) T. Ulatowski (red.), *Teoria sportu*, „Trening”, 2, 9—16.
- U. S. Department of Health and Human Services (1985), *Summary of Findings from National Children and Youth Fitness Study*, Washington, DC: Public Health Service, Office of Disease Prevention and Health Promotion, DHHS.
- Voigt D. (1978), *Soziale Schichtung im Sport: Theorie und empirische Untersuchungen in Deutschland*, Berlin: Bartels i Wernitz.
- Wanat S. (1989), *Uczestnictwo w masowej kulturze fizycznej — czas wolny w środowisku wielkomiejskim*, „Kult. Fiz.”, 3/4, 12—15.
- Wasilewski E. (1960), *Analiza rozwoju zainteresowań sportowych kandydatów ubiegających się o przyjęcie na I rok studiów AWF w roku 1959*, „Kult. Fiz.”, 7/8, 482—497.
- Wasilewski J. (1984), *Z zagadnień pomiaru pozycji społecznej*, (w:) *Wybrane zagadnienia metodologiczno-teoretyczne badań socjologicznych*, Kraków: UJ.
- Weinberg P. (1985), *Bewegung, Handlung, Sport. Handlungsorientierte Bewegungsforschung*, Köln: Paul-Rugenstein Verlag.
- Weishaupt H. (1982), *Sport und Lebenslauf — Überlegungen zu einem ökologischen Verständnis der Sportsozialisation*, (w:) P. Becker (red.), *Sport und Sozialisation*, Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuch.
- Wilkin M. (1991), *Analiza porównawcza uczestnictwa w kulturze w świetle badań empirycznych*, (w:) W. Pielasińska (red.), *Uczestnictwo młodzieży w kulturze jako element stylu życia*, Warszawa: Instytut Kultury.

- Wilson E. O. (1988), *O naturze ludzkiej*, Warszawa: PIW.
- Winiarski R. W. (1991), *Motywacja aktywności rekreacyjnej człowieka*, Kraków: AWF.
- Winke H. (1990), *Lebenswelt, Bewegung und Sport von Mädchen und Frauen*, (w:) D. Schmidt, B. Thieme (red.), *Mädchen und Frauen im Freizeit- und Breitensport*, Ahrensburg: Czwalina.
- Wjatkin B. A. (1978), *Rol temperamentu w sportiwnoj diejatelności*, Moskwa: Fizkultura i Sport.
- Włodarek J., Ziółkowski M. (1990), *Teoretyczny i empiryczny status metody biograficznej we współczesnej socjologii*, (w:) J. Włodarek, M. Ziółkowski (red.), *Metoda biograficzna w socjologii*, Warszawa, Poznań: PWN.
- Wohl A. (1979), *Socjologia kultury fizycznej*, t. I, Warszawa: AWF.
- Wojciechowska A. (1977), *Położenie materialne i uczestnictwo w kulturze a struktura społeczna*, Wrocław: Ossolineum.
- Wolańska T. (1977), *Wychowanie do rekreacji w szkolnym systemie wychowania fizycznego*, Warszawa: AWF.
- Wolańska T. (1989), *Rekreacja ruchowa*, (w:) Z. Krawczyk, R. Przewęda, T. Ulatowski (red.), *Raport o kulturze fizycznej w Polsce*, Warszawa: AWF.
- Wolańska T., Lisowska J., Lisowicz W., Nałęcka D. (1983), *Wzorce i wzory rekreacji ruchowej*, (w:) *Sport w kształtowaniu kultury i osobowości*, Warszawa: AWF.
- Worach-Kardas H. (1988), *Fazy życia zawodowego i rodzinnego*, Warszawa: IW ZZ.
- WUS (1992), *Rocznik Statystyczny Województwa Krakowskiego*, Kraków: Wojewódzki Urząd Statystyczny.
- Wyka A. (1990), *Ku nowym wzorom badań społecznych w Polsce. Cechy badań jakościowych w ostatnich latach*, „Kult. i Społ.”, 1, 161—175.
- Yamaguchi Y. (1984), *A Comparative Study of Adolescent Socialization into Sport: The Case of Japan and Canada*, „Intern. Rev. of Sport Sociology”, 1, 63—82.
- Zasępa R. (1972), *Metoda reprezentacyjna*, Warszawa: PWE.
- Zazzo B. (1972), *Oblicza młodości. Psychologia różnicowa wieku dorastania*, Warszawa: PWN.
- Zieniewicz E. (1991), *Cele i plany życiowe młodzieży*, (w:) W. Pielasińska (red.), *Uczestnictwo młodzieży w kulturze jako element stylu życia*, Warszawa: Instytut Kultury.
- Znanięcki F. (1973), *Socjologia wychowania*, T. II, Warszawa: PWN.
- Zuchora K. (1967), *Wpływ wychowania fizycznego w szkole na kształtowanie się pozalekcyjnej aktywności ruchowej uczniów*, „Wych. Fiz. i Sport”, 2, 15—26.
- Zürn M. (1970), *Sport i rekreacja fizyczna w kulturze czasu wolnego mieszkańców Krakowa*, „Kult. Fiz.”, 10, 451—454.

- Żarów R. (1986), *Rodzina wobec wychowania fizycznego dziecka. Studium socjologiczne wybranej zbiorowości Nowej Huty*, (w:) *Rodzina a kultura fizyczna*, Gdańsk: AWF.
- Żebrowska M. (1977), *Teorie rozwoju psychicznego*, (w:) M. Żebrowska (red.), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*, Warszawa: PWN.
- Żukowska Z. (1987), *Zróżnicowanie środowiskowe uczestnictwa młodzieży w kulturze fizycznej*, (w:) Z. Krawczyk (red.), *Humanistyczne wartości kultury fizycznej. Raport syntetyczny*, Warszawa: AWF.
- Życiński J. (1993), *Granice racjonalności. Eseje z filozofii nauki*, Warszawa: PWN.

Sportliche Aktivität der Jugend

Genese — Struktur — Bedingungen

(Zusammenfassung)

Die vorliegende Monographie ist ein Werk, das Aspekte der Sportwissenschaft, der Soziologie und der sozialen Psychologie berührt. Das Anliegen der Studie ist es, die Rolle, die Sport im Leben der heutigen Jugend spielt, zu beschreiben und die Unterschiede sowohl in der Struktur der sportlichen Aktivität als auch im Niveau der Sportlichkeit zu erklären.

Die Abhandlung besteht aus drei miteinander eng zusammenhängenden Teilen. Im Ersten Teil (Kapitel I — III) werden der aktuelle Forschungsstand zum Thema sportliche Aktivität der Jugend sowie die eigenen theoretischen und methodologischen Voraussetzungen besprochen. Der zweite Teil (Kapitel IV) enthält die Ergebnisse der 1992 an einer repräsentativen Auswahl Krakauer Jugendlicher aus Gymnasien, Technischen Gymnasien, Technischen Gymnasien und Berufsschulen durchgeführten diagnostischen Umfrage. Im dritten Teil (Kapitel V) wird eine Analyse der individuellen Fälle (causal study) durchgeführt, die sich auf die Ergebnisse der Umfrage und auf den unter den sportlichsten um am wenigsten sportlichen Personen, die von der repräsentativen Gruppe ausgewählt wurden, durchgeführten „Self-description Test“ von Morris I. Stein stützt.

Indem der Autor unterschiedliche Faktoren der Entwicklung des Menschen analysiert, formuliert er eine eigene, subjektbezogene Theorie der sportlichen Entwicklung, wonach der Organismus und die Umwelt nur ein Material und eine Bedingung für diese Entwicklung sind. Der unmittelbar relevante Faktor ist aber die sportliche Aktivität, die immer einen subjektiven und individuellen Charakter hat. Sie hängt nämlich davon ab, wie das Individuum den Wert des Sports und die Möglichkeiten des Sporttreibens einschätzt.

In der vorliegenden Studie werden zwei komplementäre Forschungsmethoden vorgeschlagen: die quantitativ-analytische und die qualitativ-hermeneutische. Die Anwendung der quantitativen Methode ermöglichte die Festlegung des Niveaus und der Struktur der sportlichen Aktivität der Jugend und die Erklärung ihrer individuellen und umweltbezogenen Bedingtheit. Es wurde unter anderem folgendes festgestellt:

1. 2/3 der untersuchten Krakauer Jugendlichen (67%) treibt Sport zusätzlich neben den in der Schule vorgesehenen Pflichtveranstaltungen,
2. das Niveau der Sportlichkeit ist in der ersten Klasse am höchsten, dann wird stufenweise ein Rückgang sichtbar,
3. die Jungen treiben am häufigsten Fussball, Basketball, Jogging und Body-building, die Mädchen dagegen Gymnastik (Aerobic), Jogging, Schwimmen und Volleyball,
4. die den Inhalt der sportlichen Aktivität der Jugend am stärksten bestimmenden Faktoren sind das Geschlecht und die Ausbildung,
5. die Jugend sieht im Sport vor allem die hedonistischen und ästhetisch-gesundheitlichen Elemente und nicht die Ergebnisse oder die Rivalität,
6. in dem Prozess der sportlichen Entwicklung der Jugend spielt die Interaktion der individuellen sportlichen Prädispositionen und des Einflusses der Gleichaltrigen die grösste Rolle.

Die qualitativen Untersuchungen betrafen dagegen vor allem die Dynamik der sportlichen Entwicklung und die Muster der Sportaktivität bei Jugendlichen. Als Ergebnis dieser Untersuchungen konnte festgestellt werden:

1. Es gibt viele Wege der Sportlichen Entwicklung. Sie unterscheiden sich voneinander sowohl in der Dynamik der Entwicklungsveränderungen als auch in der Art der konkreten sportlichen Erfahrungen, die die individuellen Biographien der untersuchten Personen ausmachen.

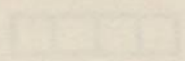
Die sportliche Entwicklung erfolgt selten stabil progressiv, viel öfter besteht sie aus Perioden von starker und schwacher sportlicher Aktivität. Jede der Entwicklungsphasen ist noch zusätzlich durch verschiedenste sportliche Erfahrungen gekennzeichnet, die die Ursachen der individuellen Unterschiede im Sportlichkeitsniveau der Untersuchten sind.

2. Man kann die direkte (d.h. eigene Aktivität, man treibt selbst Sport) und die indirekte (d.h. die durch Aktivität anderer Personen vorgegebene) sportliche Teilnahme unterscheiden. Die erstere nimmt professionelle Form an oder besteht lediglich in Freizeitsport, die zweite kann entweder schöpferisch oder nur konsumierend sein.

3. Es ist viel einfacher, die Gemeinsamkeit als die Unterschiede zu zeigen, die zwischen der sportlich aktiven und nicht aktiven Jugend bestehen. Die Tatsache, dass Sport getrieben wird, beeinflusst keineswegs die Weltanschauungen, das Wertesystem oder die Lebensziele der jungen Menschen. Die sporttreibende Jugend ist genauso geteilt und verschiedenartig wie die Gesellschaft überhaupt und unterscheidet sich nicht wesentlich von der übrigen Jugend.

Indem man das gesammelte empirische Material bewertet, kann man also feststellen, dass Sport einen wichtigen Platz im Freizeitverhalten der Krakauer Jugendlichen einnimmt. Seine Bedeutung ist jedoch für den Einzelnen unterschiedlich. So wie es nicht eine Jugend gibt, so gibt es nicht einen Sport der Jugend.

ARTYKUŁY WYCHOWANIA FIZYCZNEGO W KRAKOWIE

Aneks

Archiwum Wychowania Fizycznego w Krakowie posiada bogatą kolekcję materiałów historycznych, które w sposób szczególny odzwierciedlają rozwój i zmiany w tym dziale życia społecznego naszego kraju. Archiwum posiada przede wszystkim materiały z lat 1919-1939, które są cenne nie tylko ze względu na ich wartość historyczną, ale przede wszystkim ze względu na ich wartość naukową. Materiały te są w pełni dostępne dla zainteresowanych i mogą być wykorzystane do celów badawczych i dydaktycznych.

W ramach archiwum znajdują się również materiały dotyczące działalności organizacji i stowarzyszeń, które miały wpływ na rozwój wychowania fizycznego w naszym kraju. Materiały te są w pełni dostępne dla zainteresowanych i mogą być wykorzystane do celów badawczych i dydaktycznych.

Archiwum posiada także bogatą kolekcję materiałów dotyczących historii i rozwoju wychowania fizycznego w naszym kraju. Materiały te są w pełni dostępne dla zainteresowanych i mogą być wykorzystane do celów badawczych i dydaktycznych.

Archiwum posiada także bogatą kolekcję materiałów dotyczących historii i rozwoju wychowania fizycznego w naszym kraju. Materiały te są w pełni dostępne dla zainteresowanych i mogą być wykorzystane do celów badawczych i dydaktycznych.

**Akademia Wychowania Fizycznego
w Krakowie**

Nr

--	--	--	--

AKTYWNOŚĆ SPORTOWO-REKREACYJNA MŁODZIEŻY

Ankieta

Akademia Wychowania Fizycznego w Krakowie prowadzi badania na temat aktywności sportowo-rekreacyjnej młodzieży. W związku z tym zwracamy się do Ciebie z prośbą o wzięcie udziału w tych badaniach i wypełnienie naszej ankiety. Ankieta zawiera pytania dotyczące uprawiania sportu. Słowo sport używane jest w nich w znaczeniu szerokim, to znaczy takim, które obejmuje wszelkiego rodzaju dyscypliny sportowe uprawiane dobrowolnie, dla własnej przyjemności, zarówno wyczynowo, jak też rekreacyjnie.

Prosimy o uważne przeczytanie każdego pytania, a następnie wpisanie odpowiedzi w miejsca wykropkowane lub postawienie znaku X w odpowiedniej rubryce (kratce). Jeżeli obok kratki, w której postawiłeś(aś) znak X, znajduje się strzałka, to należy przejść od razu od pytania przez nią wskazanego.

Np. osoba, która poza obowiązkowymi zajęciami w domu nie uprawia żadnego sportu (ani rekreacyjnie, ani wyczynowo), po odpowiedzi NIE na P. 1, przechodzi od razu do pytania 10 — na stronie trzeciej ankiety — pomijając pytania od numeru 2 do 9.

Staraj się odpowiadać konkretnie na każde pytanie, a stwierdzenia „trudno powiedzieć” (nie wiem) używać jak najrzadziej. Wszystko co napiszesz w ankiecie zostanie wykorzystane wyłącznie do celów naukowych i nie będzie ujawnione nikomu postronnemu. Dlatego bardzo prosimy o szczerze odpowiedzi na wszystkie pytania. Pisz tylko to, co rzeczywiście robisz i myślisz, a nie to, co należałoby napisać, aby się komukolwiek „spodobać”.

<p>P. 1 Czy poza obowiązkowymi zajęciami w/w uprawiasz sport?</p> <p>☐ TAK</p> <p>☐ NIE → Przejdź do P. 10</p> <p>P. 2 Jeżeli TAK, to gdzie?</p> <p>☐ w klubie sportowym</p> <p>☐ w ognisku TKKF</p> <p>☐ w domu kultury</p> <p>☐ w szkole w ramach zajęć pozalekcyjnych (ZSR, SKS)</p> <p>☐ gdzieś indziej (np. ćwiczysz indywidualnie)</p>	<p>Tej rubryki nie wypełniać</p> <p><u> </u></p> <p>2</p> <p>3 <u> </u></p> <p>4 <u> </u></p> <p>5 <u> </u></p> <p>6 <u> </u></p> <p>7 <u> </u></p>
---	--

Na pytania od numeru 3 do 9 odpowiadają tylko osoby uprawiające sport rekreacyjnie lub wyczynowo

<p>P. 3 Jakie rodzaje sportu uprawiasz? Wypisz wszystkie dyscypliny, które uprawiasz:</p> <p>a) regularnie .....</p> <p>b) nieregularnie .....</p> <p>.....</p>	<p><u> </u></p> <p>8</p>
<p>P. 4 Czy uprawiasz sport przez cały rok, czy tylko sezonowo?</p> <p>☐ CAŁY ROK</p> <p>☐ SEZONOWO → Przejdź do P. 7</p> <p>P. 5 Ile razy na tydzień uprawiasz sport?</p> <p>Uprawiam ..... (wpisz)</p>	<p><u> </u></p> <p>9</p>

<p>P. 6 Ile godzin tygodniowo poświęcasz obecnie na uprawianie sportu? Średnio . . . . . godz. /tyg. (wpisz)</p>	<p style="text-align: right;">10</p>
<p>P. 7 Czy w ciągu ostatnich 12 miesięcy startowałeś(aś) w jakichkolwiek zawodach sportowych?</p> <p>☐ TAK</p> <p>☐ NIE → Przejdź do P. 9</p> <p>P. 8 Jeżeli TAK, to ile razy? . . . . . (wpisz)</p>	<p style="text-align: right;">11</p>
<p>P. 9 Ile lat uprawiasz sport? Uprawiam . . . . . lat. (wpisz)</p> <p>(podaj łączną liczbę lat nie wliczając w to przerw)</p>	<p style="text-align: right;">12</p>

INDEX I

P. 10 Odpowiedz na wszystkie poniższe pytania stawiając X we właściwe kratki	bardzo często (zawsze)	często	rzadko	bardzo rzadko (nigdy)	trudno powiedzieć
	1	2	3	4	5
1. Jak często czytasz w gazetach rubrykę sportową?					
2. Jak często oglądasz w TV programy sportowe?					
3. Jak często słuchasz w radio audycje sportowe?					
4. Jak często kupujesz czasopisma sportowe?					
5. Jak często chodzisz — jako kibic — na zawody sportowe?					
6. Jak często rozmawiasz na tematy sportowe?					

INDEX II

<p>P. 11 Gdy na lekcjach wf uczysz się nowych ćwiczeń to:</p> <p>☐ nigdy nie masz kłopotu z ich opanowaniem</p> <p>☐ rzadko opanowanie ich sprawia Ci kłopot</p> <p>☐ często opanowanie ich sprawia Ci kłopot</p> <p>☐ zawsze masz kłopot z ich opanowaniem</p> <p>☐ trudno powiedzieć</p>	<hr/> 21
<p>P. 12 W porównaniu ze swoimi rówieśnikami jesteś osobą:</p> <p>☐ bardziej sprawną fizycznie</p> <p>☐ tak samo sprawną fizycznie</p> <p>☐ mniej sprawną fizycznie</p> <p>☐ trudno powiedzieć</p>	<hr/> 22
<p>P. 13 Który z podanych niżej sposobów spędzania czasu wolnego najbardziej Ci odpowiada?</p> <p>☐ bardzo aktywny fizycznie</p> <p>☐ raczej aktywny fizycznie</p> <p>☐ raczej mało aktywny fizycznie</p> <p>☐ bierny fizycznie (wolisz inne rodzaje aktywności)</p> <p>☐ trudno powiedzieć</p>	<hr/> 23
INDEX III	
<p>P. 14 Czy istnieje dla Ciebie coś ciekawszego niż zajmowanie się sportem w czasie wolnym?</p> <p>☐ TAK</p> <p>☐ NIE → Przejdź do P. 16</p> <p>☐ TRUDNO POWIEDZIEĆ → P. 16</p> <p>P. 15 Jeżeli TAK, to co? .....</p> <p style="text-align: center;">(napisz)</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	<hr/> 25

<p>P. 16 Czy uważasz, że lekcje wf są ciekawe?</p> <p>☐ zawsze są ciekawe</p> <p>☐ często są ciekawe</p> <p>☐ czasem są ciekawe, czasem nie</p> <p>☐ rzadko są ciekawe</p> <p>☐ nigdy nie są ciekawe</p> <p>☐ trudno powiedzieć</p>	<p style="text-align: right;">26</p>
<p>P. 17 Czy chętnie ćwiczysz na lekcjach wf?</p> <p>☐ bardzo chętnie</p> <p>☐ chętnie</p> <p>☐ różnie; czasem chętnie, czasem nie</p> <p>☐ niechętnie</p> <p>☐ bardzo niechętnie</p> <p>☐ trudno powiedzieć</p>	<p style="text-align: right;">27</p>
<p>P. 18 Co byś zrobił(a), gdyby lekcje wf były nieobowiązkowe?</p> <p>☐ chodził(a)bym na nie nadal systematycznie</p> <p>☐ chodził(a)bym na nie tylko od czasu do czasu</p> <p>☐ zrezygnował(a)bym z chodzenia na nie</p> <p>☐ trudno powiedzieć</p>	<p style="text-align: right;">28</p>
<p>P. 19 Czy lubisz swojego nauczyciela (nauczycielkę) wf?</p> <p>☐ lubię</p> <p>☐ ani lubię, ani nie lubię (jest mi obojętny – obojętna)</p> <p>☐ nie lubię</p> <p>☐ trudno powiedzieć</p>	<p style="text-align: right;">29</p>

<p>P. 20 Czy w środowisku Twoich kolegów (koleżanek) uprawianie sportu jest popularne?</p> <p>☐ jest bardzo popularne</p> <p>☐ jest popularne</p> <p>☐ cieszy się przeciętną popularnością</p> <p>☐ jest mało popularne</p> <p>☐ jest niepopularne</p> <p>☐ trudno powiedzieć</p>	<hr/> 31
<p>P. 21 Jak często spotykasz się z kolegami (koleżankami), którzy (które) uprawiają sport?</p> <p>☐ codziennie lub prawie codziennie</p> <p>☐ kilka razy w tygodniu</p> <p>☐ kilka razy w miesiącu</p> <p>☐ rzadziej</p> <p>☐ wcale się nie spotykam</p> <p>☐ trudno powiedzieć</p>	<hr/> 32
<p>P. 22 Czy masz przyjaciela (przyjaciółkę), który (która) uprawia sport?</p> <p>☐ TAK</p> <p>☐ NIE → Przejdź do P. 24</p> <p>P. 23. Jak długo się z nim (z nią) przyjaźnisz?</p> <p>☐ krócej niż 3 lata</p> <p>☐ od 3 do 6 lat</p> <p>☐ dłużej niż 6 lat</p>	<hr/> 33

<p>P. 24 Czy ktoś, ze wspólnie zamieszkującej z Tobą rodziny, interesuje się sportem?</p> <p>☐ wszyscy się interesują</p> <p>☐ jedni się interesują, inni nie</p> <p>☐ nikt się nie interesuje</p> <p>☐ nie mieszkam z rodziną</p>	<hr style="width: 50px; margin: auto;"/> <p>35</p>
<p>P. 25 Czy ktoś z Twojej najbliższej rodziny uprawia lub uprawiał sport?</p> <p>☐ TAK</p> <p>☐ NIE → Przejdź do P. 27</p> <p>☐ NIE WIEM → Przejdź do P. 27</p> <p>P. 26 Jeżeli TAK, to jaki jest Twój stosunek do tej osoby?</p> <p>☐ bardzo ją lubię</p> <p>☐ lubię ją</p> <p>☐ jest mi obojętna</p> <p>☐ raczej jej nie lubię</p> <p>☐ bardzo jej nie lubię</p>	<hr style="width: 50px; margin: auto;"/> <p>36</p>
<p>P. 27 Czy ktoś z Twojej najbliższej rodziny zachęcał Cię kiedykolwiek do uprawiania sportu?</p> <p>☐ TAK</p> <p>☐ NIE → Przejdź do P. 29</p> <p>☐ NIE PAMIĘTAM → Przejdź do P. 29</p> <p>P. 28 Jeżeli TAK, to czy miało to wpływ na Twoje zainteresowania sportowe?</p> <p>☐ miało decydujący wpływ</p> <p>☐ miało duży wpływ</p> <p>☐ miało średni wpływ</p> <p>☐ miało mały wpływ</p> <p>☐ nie miało żadnego wpływu</p> <p>☐ trudno powiedzieć</p>	<hr style="width: 50px; margin: auto;"/> <p>37</p>

P. 29 Odpowiedz na wszystkie poniższe pytania stawiając X we właściwe kratki	TAK	raczej TAK	raczej TAK	NIE	trudno powiedzieć
	1	2	3	4	5
1. Czy odczuwasz potrzebę aktywności sportowej?					
2. Czy uprawianie sportu sprawia (sprawiałoby) Ci przyjemność?					
3. Czy uprawianie sportu daje (dałoby) Ci możliwość ucieczki od codziennych kłopotów i zmartwień?					
4. Czy uprawianie sportu umożliwia (umożliwiłoby) Ci wypoczynek i relaks?					
5. Czy aktywność sportowa pozytywnie wpływa (wpłynęłaby) na Twój stan zdrowia?					
6. Czy uprawianie sportu jest (byłoby) dla Ciebie okazją do spotkania z kolegami?					
7. Czy aktywność sportowa dostarcza (dostarczałaby) Ci mocnych wrażeń?					
8. Czy lubisz współzawodnictwo sportowe?					
9. Czy uprawianie sportu daje (dałoby) Ci możliwość sprawdzenia się?					
10. Czy uprawianie sportu stwarza (stworzyłoby) Ci okazję do rozwoju własnych zainteresowań?					

INDEX VII

<p>P. 30. Czy zamierzasz po ukończeniu szkoły uprawiać sport rekreacyjnie lub wyczynowo?</p> <p>☐ zdecydowanie tak</p> <p>☐ raczej tak</p> <p>☐ raczej nie</p> <p>☐ zdecydowanie nie</p> <p>☐ jeszcze nie wiem</p>	<hr style="width: 50px; margin: 0 auto;"/> <p>50</p>
---	--

P. 31 Odpowiedz na wszystkie poniższe pytania stawiając X we właściwe kratki	TAK	raczej TAK	raczej NIE	NIE	trudno powiedzieć
	1	2	3	4	5
1. Czy obowiązki (domowe, szkolne) przeszkadzają Ci w uprawianiu sportu?					
2. Czy Twoja sytuacja finansowa utrudnia Ci uprawianie sportu?					
3. Czy obawa przed ośmieszeniem zniechęca Cię do uprawiania sportu?					
4. Czy zły stan zdrowia przeszkadza Ci w uprawianiu sportu?					
5. Czy niechęć do wysiłku przeszkadza Ci w uprawianiu sportu?					
6. Czy dysponujesz odpowiednią ilością czasu wolnego, aby uprawiać sport?					
7. Czy posiadasz predyspozycje do uprawiania sportu?					
8. Czy masz dostęp do obiektów i urządzeń sportowo-rekreacyjnych?					
9. Czy masz możliwość uprawiania takiego sportu, jaki Ci najbardziej odpowiada?					
10. Czy — ogólnie rzecz biorąc — masz dogodne warunki do uprawiania sportu?					

INDEX VIII

<p>P. 32 Jakie rodzaje (dyscypliny) sportu chciał(a)byś uprawiać najbardziej?</p> <p>.....</p> <p style="text-align: center;">(napisz)</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	
---	--

P. 33 Odpowiedz na wszystkie poniższe pytania stawiając X we właściwe kratki			
1. CZY UMIESZ:	TAK	NIE	
— pływać?			62 —
— jeździć na rowerze?			63 —
— jeździć na nartach?			64 —
— jeździć na łyżwach?			65 —
2. CZY POSIADASZ:	TAK	NIE	
— kartę pływacką?			66 —
— kartę rowerową?			67 —
— patent żeglarski?			68 —
— patent motorowodny?			69 —
3. CZY JESTEŚ:	TAK	NIE	
— instruktorem sportu lub rekreacji?			70 —
— ratownikiem wodnym lub górskim?			71 —
— sędzią sportowym?			72 —
— czynnym zawodnikiem sportowym?			73 —

INDEX IX

<p>P. 34 Czy posiadasz jakąś klasę sportową?</p> <p>☐ TAK</p> <p>☐ NIE → Przejdź do P. 36</p> <p>P. 35 Jeżeli TAK, to jaką?</p> <p>☐ trzecią lub młodzieżową</p> <p>☐ drugą</p> <p>☐ pierwszą</p> <p>☐ mistrzowską</p>	75
<p>P. 36 Jaką ocenę z wf otrzymałeś(aś) na koniec ubiegłego roku?</p> <p>.....</p> <p>(wpisz)</p>	76

P. 37 Jakiego sportu dotyczą poniższe twierdzenia? Oceń kolejno wszystkie stawiając X we właściwe kratki	Dotyczy bardziej sportu wyczy- nowego	Dotyczy bardziej sportu rekrea- cyjnego	Dotyczy w jedna- kowym stopniu obydwu	Nie zgadzam się z tym	Nie wiem
	1	2	3	4	5
1. Sport to zdrowie					
2. Sport wzbudza agresję					
3. Sport to zabawa i rozrywka					
4. Sport to systematyczna, ciężka praca					
5. Uprawianie sportu rozwija ambicję					
6. Kobiety nie powinny uprawiać sportu					
7. Uprawianie sportu rozwija osobowość człowieka					
8. Uprawianie sportu poprawia samopoczucie					
9. Rywalizacja jest nieodłącznym elementem sportu					
10. Uprawianie sportu jest wartościowym sposobem spędzania czasu wolnego					
11. Uprawianie sportu podnosi sprawność fizyczną					
12. Współczesny człowiek powinien regularnie uprawiać sport					

<p>P. 38 Jak spędzasz najczęściej swój czas wolny? Opisz w kilku zdaniach</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p> <p>.....</p>	
---	--

METRYCZKA

NA ZAKOŃCZENIE PROSIMY O PODANIE KILKU INFORMACJI O SOBIE!

Proszę wpisać:		
P. 39 Imię i nazwisko		
P. 40 Nazwę szkoły		89 _____
P. 41 Klasę		90 _____
P. 42 Płeć . . . . . (kobieta — mężczyzna)		91 _____
P. 43 Rok urodzenia		92 _____
P. 44 Miejsce urodzenia		93 _____
P. 45 Miejsce zamieszkania . . . . . (miejscowość)		94 _____
P. 46 Wykształcenie ojca		95 _____
P. 47 Wykształcenie matki		96 _____
P. 48 Czy mieszkasz wspólnie z rodzicami? ☐ TAK ☐ NIE		
P. 49 Jeżeli NIE, to gdzie mieszkasz?		97 _____

UWAGA! Sprawdź, czy odpowiedziałeś(aś) na wszystkie pytania, które Ciebie dotyczyły.

Dziękujemy

Tej części ankiety prosimy już nie wypełniać!				
NR	INDEX	Wartości		
		surowe	stenowe	
101	I			98. PS/+/= _____
102	II			99. PS/-/= _____
103	III			100. Wusp = _____
104	IV			
105	V			
106	VI			Liczba uczniów(n) _____
107	VII			Data _____ Godz. _____
108	VIII			Ankieter _____
109	IX			(czytelny podpis)

Spis rycin

Ryc. 1. Rozwój człowieka jako uczestnictwo w dziedzictwie natury i kultury	21
Ryc. 2. Czynniki rozwoju sportowego	30
Ryc. 3. Biografia i rozwój sportowy w ujęciu systemowym	31
Ryc. 4. Uwarunkowania aktywności i rozwoju sportowego	34
Ryc. 5. Społeczne determinanty aktywności sportowej (wg Lamprechta i wsp. 1991)	38
Ryc. 6. Struktura poziomu usportowienia	43
Ryc. 7. Preferencje a rzeczywista aktywność sportowa dziewcząt	64
Ryc. 8. Preferencje a rzeczywista aktywność sportowa chłopców	64
Ryc. 9. Odsetek osób uprawiających sport w poszczególnych klasach	66
Ryc. 10. Odsetek osób startujących w zawodach sportowych w poszczególnych klasach	68
Ryc. 11. Dendrogram struktury powiązań wartości sportowych	74
Ryc. 12. Sport wyczynowy i rekreacyjny w ocenie młodzieży	75
Ryc. 13. Odsetek osób uprawiających i zamierzających uprawiać sport	86
Ryc. 14. Analiza korelacyjna przestrzeni zmiennych niezależnych istotnych dla poziomu usportowienia	90
Ryc. 15. Wzory uczestnictwa w sporcie oraz odpowiadające im role społeczne	100

Spis tabel

Tabela 1.	Teorie rozwoju człowieka	21
Tabela 2.	Charakterystyka badań reprezentacyjnych i biograficznych	52
Tabela 3.	Program badań	53
Tabela 4.	Ocena reprezentatywności próby ze względu na płeć respondentów	54
Tabela 5.	Reprezentatywność próby ze względu na miejsce nauki	55
Tabela 6.	Poziom realizacji założonej próby w poszczególnych typach szkół	55
Tabela 7.	Liczba szkół, oddziałów i uczniów w populacji oraz w próbie (wg typu kształcenia)	56
Tabela 8.	Podział uczestników badań biograficznych według płci i typu szkoły	57
Tabela 9.	Fracje badanych dziewcząt i chłopców w poszczególnych typach szkół	59
Tabela 10.	Podział respondentów ze względu na klasę	60
Tabela 11.	Poziom wykształcenia rodziców	60
Tabela 12.	Fracja osób uprawiających sport wśród chłopców, dziewcząt, uczniów poszczególnych typów szkół i klas	61
Tabela 13.	Najczęściej występujące formy aktywności sportowej dziewcząt	63
Tabela 14.	Najczęściej występujące formy aktywności sportowej chłopców	63
Tabela 15.	Płeć a miejsce uprawiania sportu	65
Tabela 16.	Zależność poziomu aktywności sportowej od typu szkoły i klasy	69
Tabela 17.	Wybrane umiejętności sportowe młodzieży krakowskiej	70
Tabela 18.	Wybrane kwalifikacje sportowe młodzieży krakowskiej	70
Tabela 19.	Wybrane formy konsumpcji sportowej młodzieży	71
Tabela 20.	Zależność poziomu konsumpcji sportowej od typu szkoły i klasy	72
Tabela 21.	Wartości sportu w ocenie młodzieży	73
Tabela 22.	Barierzy aktywności sportowej	77
Tabela 23.	Współczynniki korelacji (Pearsona i Kendalla) między poziomem usportowienia oraz jego poszczególnymi elementami	78

Tabela 24. Zależność poziomu usportowienia od typu szkoły i klasy	78
Tabela 25. Poziom usportowienia a wskaźniki cech indywidualnych respondentów (uzdolnień ruchowych, sprawności fizycznej i potrzeby aktywności fizycznej)	80
Tabela 26. Poziom usportowienia a wzory sportowe w rodzinach respondentów	82
Tabela 27. Poziom usportowienia a skuteczność oddziaływań sportowych w rodzinach respondentów	83
Tabela 28. Poziom usportowienia a ocena zajęć wf	84
Tabela 29. Poziom usportowienia a stosunek do nauczyciela wf	84
Tabela 30. Poziom usportowienia a stosunek do ćwiczeń fizycznych	85
Tabela 31. Poziom usportowienia a chęć uczęszczania na nieobowiązkowe zajęcia wf	85
Tabela 32. Poziom usportowienia a zamiar uprawiania sportu po ukończeniu szkoły	86
Tabela 33. Poziom usportowienia a popularność sportu w środowisku koleżeńskim	87
Tabela 34. Poziom usportowienia a częstotliwość kontaktów sportowych w grupie koleżeńskej	88
Tabela 35. Poziom usportowienia a trwałość związków sportowych	88
Tabela 36. Współczynniki korelacji między zmiennymi niezależnymi (IND, WR, WS, WK) oraz zmienną zależną (PU)	90
Tabela 37. Rezultaty analizy regresji (stepwise) — model addytywny	91
Tabela 38. Rezultaty analizy regresji (stepwise) — model nieaddytywny	91

52937

Biblioteka Główna AWF w Krakowie

1800005787